

Sosyal Hizmet Sempozyumu 2022

“Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmet”

 13-15 Ekim 2022

 Karabük Üniversitesi Safranbolu Fethi Toker
Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN
Konferans Salonu

**SEMPOZYUM
TAM METİNLERİ KİTABI**

24. ULUSAL SOSYAL HİZMET SEMPOZYUMU 2022
“SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE SOSYAL HİZMET”

SEMPOZYUM TAM METİNLERİ KİTABI

13-14-15 Ekim 2022
Safranbolu, Karabük, Türkiye

Yayına Hazırlayanlar
Mehmet KIRLIOĞLU
Zeynep Kübra POYRAZ
Karabük, 2023

**24. NATIONAL SOCIAL WORK SYMPOSIUM 2022
“SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SOCIAL WORK”**

SYMPOSIUM FULL TEXT BOOK

**13-14-15 October 2022
Safranbolu, Karabuk, Türkiye**

**Editors
Mehmet KIRLIOGLU
Zeynep Kübra POYRAZ
Karabuk, 2022**

**24. ULUSAL SOSYAL HİZMET SEMPOZYUMU 2022 “SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMA VE SOSYAL HİZMET”
SEMPOZYUM TAM METİNLERİ KİTABI**

Editörler

Mehmet KIRLIOĞLU, Zeynep Kübra POYRAZ

Karabük Üniversitesi Yayınları - ?
Karabük, Ocak 2023

<https://shsempozyumu2022.karabuk.edu.tr/>

ISBN:

Kapak Tasarım

Grafiker Kaan ŞAHİNTAŞ

Her hakkı saklıdır. Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Eserde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ORGANİZASYON KURULU

Onursal Başkanlar

Prof. Dr. Refik POLAT
Karabük Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Abdullah KARAKAYA
Karabük Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı

Sempozyum Başkanları

Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN
Karabük Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü

SHU Ramazan YÜKSEL
SHUDER Genel Başkanı

Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU
Doç. Dr. H. İrem KALAYCI KIRLIOĞLU
Doç. Dr. Murat ÇAY
Dr. Öğr. Üyesi Veysi BAYDAR
Arş. Gör. Zeynep Kübra POYRAZ
Arş. Gör. Emel BEDİR
SHU Selda ŞAHİNDOKUYUCU, SHUDER Genel Merkez
SHU Aslıhan SAKARYA, SHUDER Genel Merkez
SHU Esin POLAT, SHUDER Genel Merkez
SHU Tülin KUNAR, SHUDER Genel Merkez
SHU Duygu OBUZ, SHUDER Kocaeli Şubesi
SHU Yasemin GÖZKONAN KAHVECİ, SHUDER Kocaeli Şubesi
Grafiker Kaan ŞAHİNTAŞ, Bayraklı Belediyesi

Bilim Kurulu

Abdullah Karatay, Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi
Ali Fuat Ersoy, Prof. Dr., Karabük Üniversitesi
Ali Rıza Abay, Prof. Dr., Yalova Üniversitesi
Arzu İçağasıoğlu Çoban, Prof. Dr., Başkent Üniversitesi
Ayşe Sezen Serpen, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi
Bedrettin Kesgin, Prof. Dr., Yalova Üniversitesi
Cengiz Özbesler, Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Eda Purutçuoğlu, Prof. Dr. Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Elif Gökçearsan Çiftçi, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi
Emine Özmeye, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi
Emrah Akbaş, Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Fatih Şahin, Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Fatma Arpacı, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi
Fatma Işıl Bulut Prof. Dr., Başkent Üniversitesi
Gülsüm Çamur, Prof. Dr., Samsun 19 Mayıs Üniversitesi
Günay Günay, Prof. Dr., Karabük Üniversitesi
Hakan Acar, Prof. Dr., Liverpool Hope Üniversitesi
Hande Şahin, Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi
İlhan Tomanbay, Prof. Dr., İstinye Üniversitesi
İshak Aydemir, Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İsmet Galip Yolcuoğlu, Prof. Dr., Gelişim Üniversitesi

Kamil Alptekin, Prof. Dr., Karatay Üniversitesi
Kasım Karataş, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Nurdan Duman, Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Özlem Cankurtaran, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Özlem Karakuş, Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi
Reyhan Atasü Topçuoğlu, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Sema Buz, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Sunay İl, Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi
Şengül Hablemitoğlu, Prof. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi
Tarkan Tuncay, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Uğur Tekin, Prof. Dr., Kent Üniversitesi
Vedat Işıkhhan, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Veli Duyan, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi
Yasemin Özkan, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Zafer Daniş, Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi
Zeynep Şimşek, Prof. Dr., Bilgi Üniversitesi
Zeynep Tezel, Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi
Bilge Önal Dölek, Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Buğra Yıldırım, Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Demet Akarçay Ulutaş, Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi
Ergün Hasgöl, Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Figen Paslı, Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi
Hande Albayrak, Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi
Hüsünur Aslantürk, Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi
Melike Tekindal, Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Nurullah Çalış, Doç. Dr., Giresun Üniversitesi
Özge Özgür, Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Özgür Altındağ, Doç. Dr., Dicle Üniversitesi
Tahir Emre Gencer, Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi
Umut Yanardağ, Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Ayşe Özada Nazım, Dr. Öğr. Üyesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Harun Aslan, Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi
Mehmet Başçılar, Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Melih Sever, Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi
Merve Deniz Pak Güre, Dr., Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi
Ozan Selçuk, Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Serdar Aykut, Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çiçek Nilsu Varlıklar Demirkazık, Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Elvan Atamtürk, Dr., Kocaeli Üniversitesi
Ercem Erkul, Dr., Hacettepe Üniversitesi
Şerif Uzunbaş, Dr., Fırat Üniversitesi

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER

İlki 1995 yılında gerçekleştirilen ve her yıl sosyal hizmet uzmanları derneği ve bir üniversitemizin iş birliğiyle düzenlenen sosyal hizmet sempozyumu bu yıl üniversitemizin ev sahipliğinde “Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmet” odağında düzenleniyor.

Kalkınma kavramı ilk olarak sanayileşmekte olan ülkelerde ekonomik bağlamda ele alınmış, ancak yalnızca ekonomik kalkınmaya odaklanmak başta yoksulluk olmak üzere pek çok sosyal sorunu önleyememiştir.

Bu nedenle daha sürdürülebilir bir kalkınma için insan refahının artırılması amacıyla başta sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi temel hizmetlere erişim ve sağlıklı bir çevrede yaşam konuları insan hakları çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır.

Böylelikle yalnızca ekonomik kalkınmayı çağrıştıran “kalkınma kavramı” yerine ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutları içeren ve bütüncül bir kavram olan “sürdürülebilir kalkınma kavramı” daha tercih edilir bir kavram haline gelmiştir.

Günümüzde dünya genelinde yaşanan pandemi, savaşlar, iklim değişikliği, sosyal sorunlar ve ekonomik bunalımlar sürdürülebilir kalkınma konusunun önemini giderek artırmaktadır.

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler tarafından 2030 yılı sonuna kadar ulaşılması amaçlanan hedefleri içeren bir evrensel eylem çağrısı niteliğindeki sürdürülebilir kalkınma amaçları küresel sorunların çözümü konusunda oldukça önemli hedeflerdir.

Söz konusu amaçlar; tüm dünyada açlık ve yoksulluğa son vermek, iklim değişikliği ile mücadele etmek ve nitelikli eğitimi yaygınlaştırmak gibi 17 ana başlıktan oluşan sosyal, kültürel ve ekolojik meselelerin çözümüne odaklanmaktadır.

Bu noktadan hareketle sürdürülebilir kalkınma konusu sosyal hizmet mesleğinin de amaçlarıyla paralel olup sempozyumumuzun odağını oluşturmaktadır.

Konuşmama son verirken sempozyumumuzun gerçekleşmesini sağlayan başta sayın rektörümüz Prof. Dr. Refik POLAT olmak üzere, sayın dekanımız Prof. Dr. Abdullah KARAKAYA ve bilim kurulunda ve sempozyum düzenleme kurulunda yer alan değerli meslektaşlarıma, üniversitemiz kongre koordinasyon birimi personeline, işbirlikleri için Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'ne ve destekleri için Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gelişim Vakfı'na ve Safranbolu Belediyesi'ne teşekkür eder, verimli ve başarılı bir sempozyum olmasını dilerim.

Saygılarımla.

Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN
Karabük Üniversitesi İİBF
Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı
Sempozyum Başkanı

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER

Öncelikle, 1995 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ile birlikte gerçekleştirdiğimiz ilk sempozyumun düzenlenmesine öncülük eden, derneğimizin kurucularından, ülkemizde sosyal hizmetin kurumsallaşmasına yönelik çalışmaların hep içinde olan, sosyal hizmet okulları derneğinin kurulmasına önderlik eden değerli meslektaşımız hocamız Ertan Kahramanoğlu'nu ve sosyal hizmete emek vermiş ebediyete intikal etmiş hocalarımızı ve meslektaşlarımızı saygıyla anıyorum.

Üniversitelerimiz ile birlikte sosyal hizmet sempozyumlarını 24 yıldır sürdürmek ve akademisyenler ile sosyal hizmet alanlarında uygulama yapan sosyal hizmet uzmanlarını bir araya getirmek önemli bir başarıdır. Bu başarıda emekleri geçen değerli akademisyenlerimize ve derneğimizin bizden önceki yönetim kurulu üyelerine de teşekkür ederim.

Gerçekleştirdiğimiz 24. Sosyal Hizmet Sempozyumumuzun Ana teması bildiğiniz gibi "Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmet".

2015 yılı Eylül ayında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 70. Oturumunda Devlet Başkanları, BM temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları bir araya gelmiş ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini kabul etmişlerdir. UNESCO'nun aktif katılımıyla söz konusu hedeflerin amacı evrensel, iddialı, sürdürülebilir kalkınma gündemini inşa ederek, "İnsanlar tarafında insanlar için" bir gündem oluşturulması hedeflenmiştir.

Bu ana hedefler;

- 1-Aşırı yoksulluğu sona erdirmek;
- 2-Eşitsizlik ve adaletsizlik ile mücadele;
- 3-İklim değişikliğinin sonuçlarını düzeltmek.

Sürdürülebilir kalkınmanın üç ana hedefi ile bu hedeflere ulaşmak için belirlenen amaç ve göstergelere bakıldığında sosyal hizmet mesleğinin odak noktaları ile kesiştiğini görüyoruz.

Kalkınma Hedeflerinin ilki Aşırı Yoksulluğu sona erdirmek.

Aşırı yoksulluğu sona erdirmek hedefi akademisyenlerimizin ve her alanda çalışan meslektaşlarımızın temel çalışma konularını oluşturmaktadır

Yoksulluk ve işsizlik, savaşlar dışında tüm dünyayı en çok etkileyen sosyal sorunların başında gelmektedir.

Yoksulluk, "günlük temel ihtiyaçlarının tamamını ya da büyük bir kısmını karşılayacak yeterli gelire sahip olamama durumu" olarak tanımlanmaktadır.

Yoksulluğun temelinde Sosyal Adaletsizlik ve eşitsizlikler yatmaktadır.

Yoksulluk, bireylerde zamanla geleceğe dair umutların yitimine, değişime ve gelişime kapalı olma ve yardımlara bağımlılık geliştirmeye neden olmaktadır. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması, güçlü bir sosyal refah sistemine, kurumlara, birey ve toplumun güçlendirilmesine yönelik profesyonel yaklaşımlara bağlıdır.

Bu profesyonel yaklaşım, yoksulluğa yönelik mesleki müdahaleyi gerçekleştirebilecek sosyal hizmet uzmanları tarafından yerine getirilebilir.

Nitekim ülkemizin de imzacısı olduğu Avrupa Sosyal Şartının (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi) 14. Maddesi, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı ile ilgilidir. Bu Madde uyarınca taraf devletler, sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine, sosyal çevreye uyumlarına katkıda bulunacak hizmetleri geliştirmeyi ve sağlamayı taahhüt eder.

Sosyal Hizmetin temel bir amacı, insanların sosyal ortamlarda güven içinde, emniyette, onurlu bir şekilde ve haklarını tam olarak gerçekleştirerek yaşayabilmeleri için sosyal koruma sistemlerini geliştirmektir.

Bu yaklaşım, sosyal koruma sistemlerini bireysel yoksulluğun azaltılması ve olası zararların en aza indirilmesi için yukarıdan aşağıya birbiri ile ilintili bir sistemi öngörür.

Sosyal Hizmet, yoksulluğu azaltmak ve sonuçlarını hafifletmek için sistem ve programların geliştirilmesini aktif olarak desteklerken, öncelikli ve sürdürülebilir sosyal koruma biçimi olarak aile, topluluk ve toplumsal sermaye ile karşılıklı bağlılık ilişkisi oluşturmanın önemini vurgular. Birey, aile, topluluk ve toplum içinde dayanışmayı güçlendirmeyi hedefler.

İnsanların, güvenliğini ve refahını engelleyen temel nedenleri ve dinamikleri ele alarak toplulukları ve toplumu dönüştüren sistemler inşa etmek için Sosyal Koruma Sistemlerini teşvik etmek, sosyal hizmetin mesleki etiği gereğidir.

Sosyal hizmet uzmanları, sosyal koruma sistemlerini sosyal dönüşüm, demokrasi ve sosyal olarak adil toplumlar yaratma araçları olarak görürler. Gereğinde sistemlere erişimi kolaylaştırmak için aile ve sosyal sistemler arasında arabuluculuk yaparlar.

Ülkemizde sosyal güvenlik denilince akla sosyal sigortalar gelmektedir. Sosyal yardım uygulamaları ise ağırlıklı olarak merkezi yönetim ve yerel yönetimler (belediyeler), az da olsa sivil toplum kuruluşları tarafından yerine getirilmektedir.

Merkezi yönetimin yaptığı sosyal yardımların bir bölümü nesnel ihtiyaç ölçütleri doğrultusunda yerine getirilmektedir. Buna 2022 Sayılı kanun kapsamında 65 yaşını doldurmuş, muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına verilen maaşlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün muhtaç aylığı ve imaret hizmetleri ile Milli Eğitim Bakanlığında verilen bursları örnek olarak gösterebiliriz.

Yardım temelli yaklaşımlar, yoksulluğu; yapısal sonuçlarından bağımsız olarak değerlendirdiğinden yoksul bireylerin, adalet, sosyal güvenlik, eğitim, istihdam gibi hizmetlere erişimleri güçleşmektedir. Karar alma mekanizmalarına katılımlarının sağlanamaması nedeni ile de güçlenmeleri kısıtlamaktadır. Sadece ekonomik ihtiyaçlara odaklanıldığından yoksullukla mücadele noktasında geçici ve gününbirlik çözümler üretmektedir.

Bu nedenle yoksullukla mücadele stratejisinin en temel unsurlarından birincisi, sürdürülebilir kalkınma esasına dayalı hak temelli yaklaşım modelidir.

Hak temelli yaklaşım, çeşitli nedenlerle yoksullaşan insanların korunmasını ve yoksullukla mücadelenin uluslararası insan hakları standartları çerçevesinde ele alınması fikrini esas alır.

Hak temelli yaklaşımın diğer önemli özelliklerinden birisi de yoksul insanların hak sahibi bireyler olarak güçlendirilmesidir.

Sosyal yardımların yürütüldüğü kurumlarda; yoksul birey ve grupların güçlendirilmesi için mesleki bilgi ve deneyime sahip sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi sağlanmalıdır. Aksi takdirde yoksul bireylerin güçlendirilmesini içermeyen bir yoksullukla mücadele politikası etkili olamayacaktır.

Ülkemizde yürütülen Sosyal yardım programlarının çok çeşitli olmasına rağmen, yoksulluğu önleyici, bireylerin kendi kendilerine yeterli hale gelmelerini sağlayıcı politikalardan çok hayırseverlik ve yardım temelli yaklaşımlar tercih edilmektedir.

Bu yönde bazı iyi uygulamalar olmakla beraber politika düzeyinde, kalıcı programlar oluşturulamamıştır.

Ülkemizde en yaygın sosyal yardım kurumu olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında görevlendirilen çalışanların sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler konusunda yeterli bilgiye ve profesyonel bakışa sahip olmamaları, yararlananların kendi kendilerine yeterli hale

gelmesini, güçlendirilmesini, birey ve ailenin sosyal işlevselliğini artıracak mesleki uygulamaları gerçekleştirecek olan sosyal hizmet uzmanlarının yeterli sayıda istihdam edilmemeleri temel bir sorundur.

Sosyal yardımların hak temelli ve nesnel bir bakış açısıyla ele alınmasındaki kısıtlılıklar, yoksulluk alanında hizmet veren yerel ve merkezi yönetim kurumları arasındaki koordinasyonun yeterli düzeyde sağlanamaması, hizmetlerin etkin, verimli ve zamanında sunulamamasına, hizmet tekrarının yaşanmasına ya da hizmetlere erişilememesine neden olmaktadır.

Güçlenme yaklaşımı ile örtüşmeyen sosyal yardımlar, yardımlara bağımlılığı artırmakta ve yoksulluk döngüsünün devam etmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan da yoksulluk, yaşayan birey ve ailelerde geleceğe ilişkin umutsuzluk ve öğrenilmiş çaresizlik yaratmaktadır.

Sonuç olarak da yardımlardan yararlanan bireylerin sayısı giderek artmaktadır. Burada amaç yardımlardan yararlananların sayılarını artırmak mı yoksa yardımlardan yararlanan bireylerin kendi kendilerine yeterli hale gelmelerinin sağlanarak sayılarının azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması mıdır?

Ülkemizde resmi verilere göre 2021 yılında pandemi ve ekonomik krize bağlı olarak sosyal yardımlardan yararlanan kişi sayısı 20 milyonu aşmıştır. Sosyal yardımlardan yararlanan bireylerden ne kadarının kendi kendine yeterli hale geldikleri, istihdama kazandırıldıkları ve artık yardımlardan yararlanmadıklarına ilişkin bilgi ve sayısal veriler kamuoyu paylaşılmalıdır. Bu bilgiler ışığında yardım sisteminin amaca uygun olup olmadığına ancak karar verebiliriz.

2016-2030 sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılması ve yeni eko sosyal dünyanın inşasında, özellikle ebeveynlik, hastalık, işsizlik, analık, sakatlık ve yaşlılık durumlarında yeterli gelir elde edemeyenlerin, sağlık hizmetlerine evrensel erişimlerinin güvence altına alınmaları, temel gelir güvencesinden yararlanmaları sağlanmalıdır. Bu düzenlemeyi yaparken kimse geride bırakılmamalıdır.

Sosyal hizmet perspektifinden, sosyal koruma sistemleri ve refah devletleri, bir bütün olarak nüfusun sürdürülebilirliğini ve refahını teşvik edecek şekilde tasarlanmalıdır.

Sosyal Koruma Sistemi ile hak sahiplerine, hak temelli bir anlayışla yaşantılarını devam ettirebilecekleri, bireysel donanımlar kazandırarak güçlendirmek ve öğrenilmiş çaresizliğe karşı kendi dinamiklerini harekete geçirerek potansiyellerinin farkına varmaları adına eğitim sağlık ve sosyal hizmetler ile desteklenmeleri sağlanmalıdır.

Yoksul ailelerin çocuklarının bilişsel duygusal ve fiziksel açıdan varlıklı ve yüksek gelirli ailelerin çocuklarından daha dezavantajlı durumda oldukları görülmektedir.

Bu çocuklar, sağlıklı beslenme ve barınma olanaklarının yetersiz oluşu, gelişimleri için gerekli duygusal ihtiyaçlarının karşılanmaması ve ailelerin akademik başarı kaygılarının olmaması nedeniyle eğitim yaşantılarında risk ile karşı karşıyadırlar.

Okul başarısı düşen ve okul devamsızlığı artan çocuklar, aile ve okul denetimimin dışına çıkarak sokağın riskleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yüzden yoksulluk döngüsünün kırılabilmesi için yoksul ailelerin çocuklarına yönelik programlar geliştirilmelidir.

Çocuk ve aile refahı alanı kapsamında; ailede, okulda, sokakta, toplumda yani her durumda ve her ortamda çocuğun gelişiminin desteklenmesi, risklerden korunması ve güvenliğinin sağlanması hedeflenmelidir.

Bu nedenle tüm dünyada başarı ile uygulanan ve eğitim sistemi içinde faaliyet gösteren okul Sosyal Hizmetinin ülkemizde de Eğitim sistemi içinde etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

Okul sosyal hizmeti, çocuk hakları ve çocuk refahı odağında, “bütüncül ve multidisipliner” bir bakış açısı sunarken ‘okul-aile-toplum’ arasındaki bağları da güçlendirmekte ve karşılaşılan zorlukları “hak temelli bir anlayışla” çözmeye çalışmaktadır.

Bu sayede çocukların okul içinde ve okul dışında dahil olduğu tüm sistemler, çocuğun üstün yararı yaklaşımıyla yakın ve uzak çevre ile birlikte ele alınmalı, çocuğu güçlendirmek, geliştirmek, desteklemek ve korumak üzere hak temelli olarak (yeniden) düzenlenmelidir.

Kalkınma Hedeflerinin ikincisi Eşitlik ve Adalettir. Sosyal Hizmet mesleği açısından eşitlik ve adalet en başta gelen etik kodlar olduğu gibi uygulayıcılar açısından gözetilmesi birincil önem taşıyan kavramlardır.

Her türlü ekonomik, sosyal ve siyasal ayrımcılığa karşı olarak yaş, cinsiyet, cinsel yönelim din, dil, etnik köken vb. farklılıkların hizmetlere erişimde bir engel oluşturmaması, bireylerin topluma tam katılımı yönünden desteklenerek güçlendirilmesi sosyal hizmetin adalet ve eşitlik hedefi ile doğru orantılıdır.

Kalkınma hedefleri içinde önemli bir vurgu da hem ülkeler arasında hem de ülke içinde eşitsizliği azaltmak barışçıl ve kapsayıcı toplumları yaygınlaştırmak, adalete erişimi sağlamak, her seviyede etkili ve hesap verebilir kurumlar inşa etmektir. Özellikle ülkeler arasındaki eşitsizliğin azaltılması hedefi, küresel dünyanın barışçılığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Sosyal adalet ve eşitliğin tesisi için yasal yaptırımlar kadar tüm kurumların bu hedef doğrultusunda yapılandırılması gerekmektedir. Hukuk başta olmak üzere eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerde hizmetlerin eşit ulaşılabilir ve sürdürülebilir olabilmesi için denetlenebilirlik ve şeffaflık önemli unsurlardır.

Bağımsız ve özerk denetim kurumlarının varlığı yasaların uygulanabilir olması açısından da önemlidir.

Kalkınma hedeflerinden üçüncüsü de iklim değişikliğinin sonuçlarının azaltılmasıdır.

Son yıllarda ülkemizde yangın, sel, deprem gibi pek çok felaket yaşadık. Bir kısmı iklim krizinin etkileri ile oluşan bu felaketlerde, insanlarımızın, dünyayı paylaştığımız hayvanların ve bitkilerin kaybını yaşadık.

Sürdürülebilir kalkınma, bugünkü ihtiyaçları tam olarak karşılarken geleceği de düşünerek kaynakları verimli kullanmak ve yenilenebilir kaynaklar üretmektir.

Bu bağlamda bireylerin olduğu kadar devletlerin sistemsal/yönetimsel sorumlulukları olduğu ortadadır. Bireylerin, tüketim alışkanlıklarını gözden geçirmesi, kirleticilerin kullanılmaması, doğayı ve hayvanları koruyacak bir toplumsal bilinç oluşturulması vb gibi bireysel sorumluluklar kadar, suların derelerin, havanın kirletilmesinde asıl sorumluluğun devletlerin alacağı önlemlerde olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Sosyal hizmet açısından çevresi içinde birey yaklaşımını, bireyin yaşadığı sosyal çevreden ekososyal çevreye genişleten bütüncül bir yaklaşıma evirmek gerekiyor. İnsanın, doğa içinde onun izin verdiği kadar alan kaplayabildiğini tersi yaklaşımlarda sonuçların insan ve doğa lehine olmadığını, tükenbilir kaynakların, bırakınız gelecek nesilleri, bugün bile kurtaramayacağımız seviyeye geldiğini üzüntü ile belirtmek isterim.

Nitekim yakın tarihlerde yaşadığımız sel ve yangın felaketleri, bozulan ekosistem kadar önleyici ve düzeltici politikaların yeterince geliştirilemediğini bize göstermiş oldu.

Sosyal hizmet uzmanları olarak geçmişte depremler ve pandemide yaşadığımız deneyimler afetlerde mesleki müdahale konusunda bize yol gösterici oldu. Başta AFAD, Aile ve sosyal hizmetler bakanlığı ve sağlık bakanlığındaki meslektaşlarımız olmak üzere şu ları afetlerde psikososyal destek hizmetlerini büyük bir özveriyle yerine getirdiler. Genel merkez ve şubeler olarak meslek örgütümüz sürecin içinde yer aldı.

Bu deneyim ışığında derneğimiz, afetlerde psikososyal destek hizmeti verme konusunda Aile ve sosyal hizmetler bakanlığından akredite olmak için başvuran ve süreci başarı ile yürüten ilk meslek örgütü oldu.

Son olarak 24. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumumuzun düzenlenmesinde büyük emeği geçen Sempozyum düzenleme kurulunda yer alan değerli meslektaşlarıma, Sempozyumun üniversite ayağındaki işlerin dışında organizasyonun gerçekleşmesinde büyük çaba harcayan derneğimize yönetici ve üye olarak emekleri geçen ayın zamanda halen Sosyal Hizmet Okulları Derneği Başkanı Doç Dr. Mehmet KIRLIOĞLU'na, Sempozyumumuzun Karabük İlinde yapılması konusunda bizleri teşvik eden Karabük Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı ve Sempozyum Başkanımız olan Sayın Doç Dr. Oğuzhan ZENGİN'e, Sempozyum Bilim Kuruluna, mesleki uygulamalarını ve bilimsel bilgilerini bizimle paylaşmak için sempozyuma bildiri ile katılan tüm katılımcılara teşekkür eder başarılar dilerim.

Saygılarımla.

SHU Ramazan YÜKSEL
SHUDER Genel Başkanı
Sempozyum Başkanı

İÇİNDEKİLER

SOSYAL HİZMET YÖNETİMİNDE ETİK VE STRATEJİNİN ROLÜ	1
Abdullah KARAKAYA	1
Emel BEDİR	1
Zeynep Kübra POYRAZ.....	1
BAKIRKÖY’DE TIBBİ VE PSİKİYATRİK SOSYAL HİZMET “50. YILINDA PSİKİYATRİK SOSYAL HİZMET”	14
Fatih KILIÇARSLAN.....	14
SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA PANDEMİ VE ŞİDDET	22
Başak DÜZEL	22
ROLE OF WOMEN IN ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY THROUGH ENTREPRENEURSHIP: A COMPARATIVE ANALYSIS OF RURAL AND URBAN AREAS OF ANKARA.....	32
Nadia SAMO.....	32
Oğuzhan ZENGİN	32
KADIN YOKSULLUĞU NEDENLERİ ve ÖNLENMESİNE İLİŞKİN ÖNERİLER	45
Esin Polat	45
ENGELLİLİĞİ KAPSAYICI KALKINMA: SOSYAL HİZMET ODAĞINDA BİR DEĞERLENDİRME.....	54
Lütfiye KARAASLAN	54
FİNANSAL SOSYAL HİZMET KAVRAMI ÜZERİNE BİR DERLEME.....	69
Ömer KARAKAYA.....	69
BURDUR’DA 65 YAŞ VE ÜZERİ NÜFUSUN AĞIZ VE DİŞ SAĞLIĞI YAŞAM KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	77
Sevinç SÜTLÜ	77
Ahmet Selçuk KILINÇ.....	77
KURUM BAKIMI ALTINDAKİ YAŞLILAR.....	84
Elif YILMAZ	84
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİ	104
Beste DEMİR	104
GERONTOLOJİNİN DOĞUŞU, TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA GELİŞİMİ	114
Oktay ÖZTOP	114
Deniz SAY ŞAHİN.....	114

SOSYAL HİZMET YÖNETİMİNDE ETİK VE STRATEJİNİN ROLÜ

Abdullah KARAKAYA*

Emel BEDİR**

Zeynep Kübra POYRAZ***

GİRİŞ

Dünya tümüyle stratejik değişimler içindedir. Ani ve etkili değişim hızlanarak artmakta ve süreklilik kazanmaktadır. Başta ekonomik durgunluğun yol açtığı yoksulluk olmak üzere hızlı nüfus artışı, salgın hastalıklar, savaşlar, göçler, afetler gibi sorunlar sosyal hizmet mesleğini doğrudan etkilemektedir. Bu gelişmeler var olan sorunları derinleştirmekte ve yeni sosyal sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Gerçekten de dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın pek çok insan bu değişimden bir şekilde etkilenmektedir (Çoban ve diğerleri, 2018:291-293). Küresel boyutta yaşanan bu değişimlerin yarattığı sosyal sorunlar, dünya çapında yeni örgütlenmelerin oluşumunu, etik değerlerin öne çıkmasını ve duruma uygun stratejilerin geliştirilmesini gerekli kılmıştır.

Bu durumda, uygun kaynak tahsisi, bileşimi ve kullanımı ile amaçlara ulaşabilmek, doğru etik değerlere dayalı uygun stratejiler geliştirmeye bağlıdır. Etik, iyilik yapmayı, ölçülü, dengeli ve temkinli davranmayı, insanı sevmeyi, kötü olmamayı öngören evrensel değerler bütünüdür. İnsanların neyin etik neyin etik dışı olduğuna dair görüş ve yargıları, onların dini inançlarından, birey olarak kendi yaşam felsefelerinden ve içgüdülerinden hareketle ortaya çıkmaktadır. Etik ahlaki değerler, normlar ve yönetsel yaklaşımlar bütünüdür. Bireysel ve örgütsel etik değerler bazen birbiriyle çelişmekle birlikte, amaçlara ulaşma açısından uyumlaştırılmalarında yarar vardır (Trevino ve Nelson, 2011:17-18).

Bu koşullarda ayakta kalabilmenin ve amaçlara ulaşarak başarılı olabilmenin ön koşulu uygun stratejilere sahip olmaktır (Hinterhuber, 1983:7-8). Strateji, arenaya benzeyen iş hayatında örgütlerin geleceklerini güven altına alabilmeleri için yapmaları gerekenlerdir. Bireysel ve örgütsel alanlarda sosyal işlevselliğin artırılması ve güçlendirilmesi için uygun toplumsal koşulları sağlamaya yönelik sosyal hizmet örgütlerinin yönetilmesinde strateji

* Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Karabük, ORCID: 0000-0002-3214-6771, akarakaya@karabuk.edu.tr

** Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Karabük, ORCID: 0000-0001-8138-7136, emelbedir@karabuk.edu.tr

*** Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Karabük, ORCID: 0000-0002-5710-0243, zeynepkubrapoyraz@karabuk.edu.tr

kavramı ve türevlerinden yararlanılması gerekliliği açıktır. Bu anlamda; stratejik bilinç, stratejik analiz, stratejik yönelim gibi temel kavramlarla birlikte planlamadan kontrole kadar stratejik yönetim fonksiyonları başarı için gereklidir.

Strateji bir amaca ulaşmak için gerekli karar ve eylem birliğinin sağlanması, uyumlaştırılması ve düzenlenmesidir. Strateji, insanlığın varoluşundan bu yana farklı bağlamlardaki yönetim anlayışları içerisinde oluşmuş bir kavramdır. Strateji olgusunun eski çağlarda savaş sanatının bir parçası olarak hiç ateş etmeden kazanabilmeyi ön plana alan kavramsal özü, sanayi devriminin ve ardından gelen bilgi çağının etkisiyle farklı boyutlar kazanmıştır (Gürcan, 2022:333). Strateji, harp sanatı olduğu kadar aynı zamanda uzlaşma, dayanışma, uyum, çözüm ve işbirliği sanatı olarak yaygın kullanım alanına sahiptir. Strateji, uzun vadeli amaçlar doğrultusunda en uygun maliyetle en hızlı sonucu elde etmek için etkin ve uygulanabilir stratejilerin geliştirilmesine ilişkin gelişme, iyileşme, yenilikleri izleme açısından kaçınılmaz olan kararlar ve faaliyetler sürecidir (Bircan, 11-12).

İnsana hizmet sunmayı öncelikli amaç olarak belirlemiş örgütlerin yenilikçi faaliyetler ve yaklaşımları, sunulan hizmetlere yansıtacak yeni ve yaratıcı yollar bulmaları gerektirir (Erol ve diğerleri, 2021: 623). Sosyal alandaki yeni buluş ve teknolojilerin yeni hizmetlerin düzenlenmesinde kullanılabilmesi, bunlara yönelik stratejiler geliştirmeye bağlıdır. Klasik yöntem ve stratejiler bu zorlukların üstesinden gelebilecek bir çıkar yol olarak görülmemelidir (Birinci, 2018: 52-53). Bu noktada sosyal hizmetin etik değerler yönüne dikkat çekilmekte ve etik değerlere veya kurallara uymanın bir zorunluluk olduğu ifade edilmektedir (Uzunaslan ve Tek, 2021: 1207). Sosyal hizmet örgütleri, geniş çapta benimsenen etik değerlere bağlı kalarak; müşteri memnuniyeti, danışanların korunması ve en aza indirmesi gibi uygulamalarla örtüşen stratejileri izlemek durumundadır (Reamer, 2015:182).

Çalışma, literatür taraması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda birinci bölüm olan kavramsal çerçevede; toplum, örgüt, yönetim gibi temel nitelikli kavramlar ele alınmıştır. İkinci bölümde etik ve strateji kavramları hakkında bilgi paylaşılmıştır. Son bölümde ise etik ve strateji kavramları arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Toplum, insanın tüm ihtiyaçlarını kendi başına sağlayamaması nedeniyle, sosyal dayanışma sonucu oluşan makro örgütsel sistemdir. Toplumsal ihtiyaçları karşılamak için birbirleriyle etkileşimli birçok örgüt oluşturulur. İhtiyaçlarına ve gerçeklerine uygun örgütleri

oluşturamayan toplumlar, bazı uzuvları olmayan bir canlıya benzer ve eksiklikle ilintili olarak yaşam koşulları zorlaşır. Toplumların vazgeçilmez amaçları, varlıklarını sürdürmek ve yaşam kalitesini yükseltmek şeklinde özetlenebilir. Bu amaçları gerçekleştirmek, niteliği ve hacmi ne olursa olsun tüm örgütlerde; başta insan olmak üzere tüm kaynakların uyumlu ve rasyonel değerlendirilmesine bağlıdır.

Örgüt; kendine özgü amaçları, sınırları, kuralları, değerleri, hiyerarşik yapısı, iletişim sistemleri olan; belirli bir çevre içerisinde bulunan ve karşıt olarak çevreyi etkileyebilen iş birlikleridir (Demirhan, 2017:209). Örgüt, insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mal ve hizmet üreten ve pazarlayan sistemlerdir (Göreci, 2019:747). Örgüt geleneksel anlamda; bir grup insanın belli amaçlara ulaşmak için iş birliği yaparak oluşturduğu, çevreyle etkileşimli, sistemli faaliyetler bütünüdür. Çağdaş anlayışta ise örgüt, insan ilişkilerinin ve psikolojik etkileşimlerin yoğun yaşandığı sosyal sistemlerdir. Örgütlerin amaçlarına ulaşabilmeleri, çevresinde meydana gelebilecek hızlı değişime uyum sağlayabilmelerini gerektirir (Ünüvar ve Bektaş, 2017:67).

Sosyal hizmet örgütleri, bireyin iyilik halinin sağlanması, insan haklarının korunması, sosyal değişim ve bu bağlamda ortak sorumlulukların desteklenmesi amacıyla insanın olduğu her alanda savunucu, güçlendirici ve özgürleştirici rolleri ile yerini alan iş birlikleridir (Şimşek ve Altun, 1061). Bu anlamda bireysel ve örgütsel alanda sosyal işlevselliğin artırılması, gelecek umutların korunması ve uygun toplumsal koşulları sağlamaya yönelik olarak toplumsal sürdürülebilirliğin temel taşlarından birisidir. Her örgüt gibi sosyal hizmet örgütlerinin de kendilerine tahsis edilen toplumsal kaynakları rasyonel kullanarak amaçlarına ulaşmaları yönetimi gerektirir.

Yönetim, insanların amaçlar doğrultusunda yönlendirilmesi, geliştirilmesi ve çevresel etkileşimlerinin izlenmesidir (Akgemici, 2019:3). Farklı bir ifade ile yönetim, sorumluluk alma özverisine sahip nitelikli insan yetiştirmektir (Bakkal, 2011:33). Yönetim, başta insan kaynakları olmak üzere tüm örgütsel kaynakların örgütsel amaçlar doğrultusunda rasyonel ve uyumlu çalıştırılmasıdır. Farklı seçenekler arasından amaçlar ile örtüşen stratejiyi bilinçli seçimlerle belirlemek için iyi veya kötü, doğru veya yanlış kararlar vermedir. Karar verme optimum veya maksimum sonuca odaklı rasyonel seçimi ve tatminkâr veya minimum sonuca kanaat etmeyi ifade eden kısıtlı rasyonellik seçimidir. Her iki durumda da karar vermede neyin doğru neyin yanlış olduğunun çalışması yapılır (Koçel, 2020:133 ve 154).

Sosyal hizmet yönetiminde başarı, hizmeti sunan ve alan insanların anlaşılmasını, insana

uygun etik ve strateji kavramlarının öncelikli olduğu insancıl yönetim yaklaşımlarının kullanılmasını gerektirir. Bu anlamda “Hükümdarın Ahlâkı Hakkındadır” ve “Hükümdarın İzlemesi Gereken Siyaset” olmak üzere iki ana konudan oluşan Maverdi’nin “Siyasetnamesi”nin özetle, etik ve strateji ile ilgili olduğunu (Maverdi, 2019: 1-105) ve Adam Smith’in 1776 yılında yazdığı çok bilinen “Ulusların Zenginlikleri” isimli kitabından önce 1759’da yazmış olduğu, “Theory of Moral Sentiments (Ahlaki Duygular Kuramı)” eseri (Smith, 2000:1-480) önce etik sonra strateji ve üretim/ticaret anlamında yorumlanabilir.

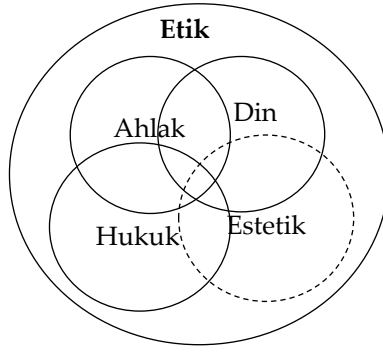
ETİK VE STRATEJİ

Etik

Felsefenin bir dalı olarak 2500 yıldan fazla stratejik derinliğe sahip olan etik kavramını, değerler bunalımı yaşayan günümüz toplumlarında kolayca tanımlayabilmek kolay değildir. Bununla birlikte değişik düşünürler tarafından farklı yaklaşımlarla yapılan bazı etik tanımları şu şekildedir (Köseoğlu, 2017:5): Genel geçerliliğe sahip doğrular yoktur, doğrular ve yanlışlar insandan insana değişir. İnsanın temel amacı bilgiye/bilgelığe bağlı erdeme ulaşmak olmalıdır. İyilik erdem demektir, insanlar erdeme bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalet ile ulaşırlar. Amaca ulaşmak için her araç meşrudur. Etik denen şey içi boş bir kavramdır. İnsanlar kendi çıkarları olmazsa toplum yararına ve etiğe uygun davranmazlar.

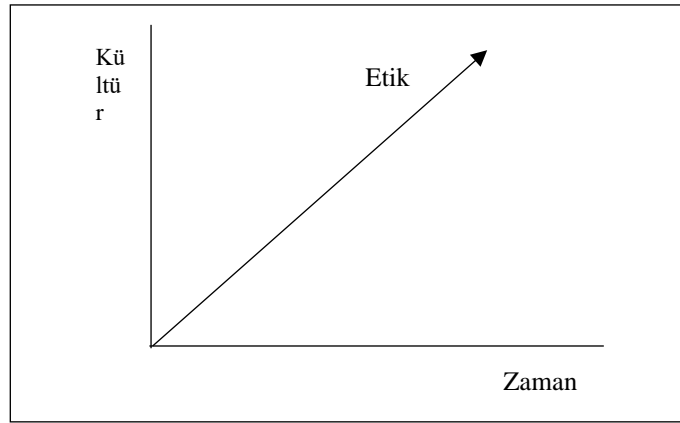
Etik, bir toplumda insanların uymak zorunda oldukları iyi veya kötü alışkanlıklar, davranış biçimleri, kurallar, normlar, değerler ve yönetsel yaklaşımlar bütünüdür. Başarı açısından birbiriyle dengeli ve uyumlu olması gereken bireysel ve örgütsel etik değerler bazen çelişkili olabilmektedir. Bu çelişkinin giderilmesi ve uyumun sağlanmasında çoğu zaman çalışanlar, yöneticiler, sahipler ve paydaşların etik değerlerini etkiler. Toplumun çıkarı ise toplumun genelinin yararına olacak etik davranışın çerçevesini bütüncül yaklaşımla belirlemekten geçmektedir (Özdemir, 2008: 184).

Etik; bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerleri, yaşamı düzene sokan kuralları ve normları belirlemeyi amaçlayan bir felsefe dalıdır. Yalın tanım olarak etik, bir karar vermede ve uygulanmasında dikkate alınması gereken değerler bütünüdür. Etik, neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü, neyin faydalı neyin zararlı, neyin kabul edilebilir neyin kabul edilemez olduğunu tanımlayan değerler bütünüdür (Büte, 2011:178). Etik, üstün ve kutsal değerler olarak görülen ahlak, hukuk ve din değerlerini kapsayan ayrıca estetik kaygılar içeren belirleyici ve bileşik bir olgudur. Bu durum Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Etiğin Bileşenleri

Etiğin işlevi ve parametreleri, sadece bireysel çıkarın kamusal yarar veya genelin mutluluğuyla nasıl tamamlanacağını öğretmekle sınırlı olmayıp; bilgi, deneyim ve karakter yetkinliği ile bireye daha zengin ve nitelikli bir hayata ulaşmanın yollarını da göstermektedir. Etik, iyi insan olmanın gerektirdiği özellikler ve bireyin davranışlarını belirleyen ve sınırlayan kurallar olmak üzere iki temel konu ile ilgilidir (Köseoğlu, 2017:6-10). Etik kültürel bir unsurdur ve buna bağlı olarak kültürün etkisindedir. Bu çerçevede etik ve örgüt kültürü arasında da doğrudan bir ilişki kurmak mümkündür. Yaşamla ilgili değerler bütünü olarak tanımlayabileceğimiz etiğin parametreleri zaman ve kültür olarak belirtilmektedir. Zaman sürekli akarken, kültür yavaş da olsa sürekli gelişmektedir. Buna bağlı olarak etik değerler de değişmektedir. Etiğin parametreleri Şekil 1’ de gösterilmiştir:

Şekil 1: Etiğin Parametreleri
Kaynak: Köseoğlu, s.9

Bilimlerin, etik değerlerle doğrudan ilişkileri yoktur fakat bunları uygulayan insanların uygulamada ihmal edemeyeceği etik değerler vardır. Girişimciler, yöneticiler, iş insanları karar alırken, bu kararlarının yasal yönlerini görmezlikten gelemeyecekleri gibi toplumsal, kültürel ve etiksel sonuçlarını da göz ardı edemezler (Tosun, 1990: 71-72). Etik değerler, çeşitli bireysel ve örgütsel ihtiyaçlar sonucu oluşturulmaktadır. (Ersoy, 2015: 133-134). Etik, sosyal hizmet örgütlerinin etik sorunları nasıl önceliklendireceklerini belirleyen

kurallardan çok, mesleki uygulamalarda onları yönlendiren, bilgilendiren, müracaatçıların korunmasına rehberlik eden, her durumda nasıl eylemde bulunmaları gerektiğini tanımlayan değerler bütünü olarak önem kazanmaktadır (Özateş, 2010: 95-96).

Katı değerleri içeren düzenlemeleri uygulamak genellikle sosyal paydaşlara hizmet etmez. Bu nedenle etik değerler, çeşitli kurumlar tarafından tek taraflı olarak dayatılmak yerine katılımcı ve paydaşların çalışmalarını içeren iş birliği içinde geliştirilmeli ve uygulanmalıdır (Nguyen, 2019: 267). Birey ve örgütün hem iç hem de dış paydaşlara karşı sorumlu davranması, etik bilincinin yüksek olmasını gerektirir. Sorumlu davranışın temeli sadece örgütün kendi çıkarları doğrultusunda değil, aynı zamanda toplumsal ve sosyal sorunlara yönelik adımlar atabilmektir (Şimşek ve Altun, 1069).

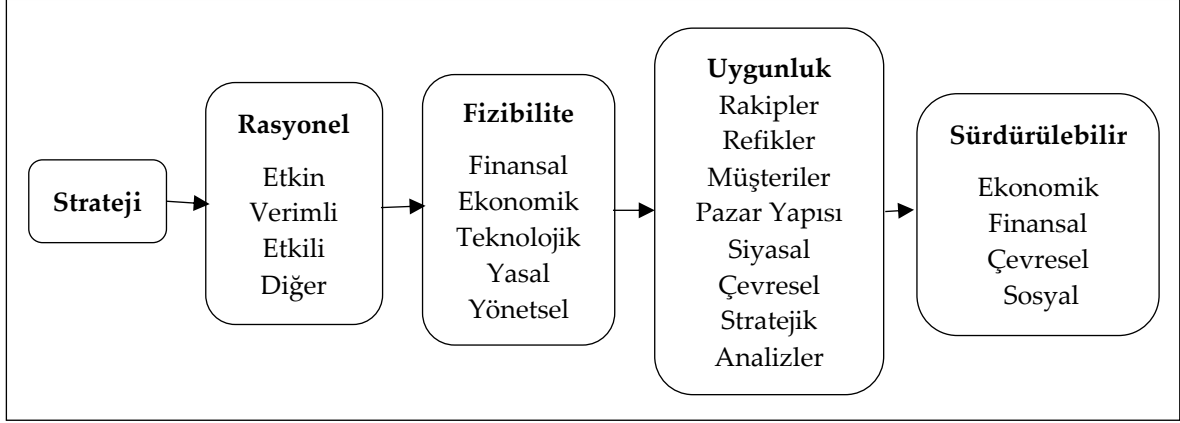
Strateji

Strateji sözcük anlamı olarak; sevk etme, yöneltme, gönderme, götürme, gütmeye ve konuşlandırma gibi anlamlara gelmektedir. Strateji sözcüğünün kökeni hakkında görüş birliği olmamasına rağmen örgüt ve çevre etkileşimini düzenleyerek rakiplere üstünlük sağlayabilmek amacıyla kaynak, yetkinlik ve araçlara göre istikamet belirleme, istikamet gösterme ile ilgili olduğu söylenebilir (Dinçer, 2007:16-17). Strateji gelecekte gerçekleşecek bütün durumların önceden öngörülemediği, değişimin yönünün kestirilemediği kısmi belirsizlik koşullarında alınan kararlardır. Strateji örgüt ve çevre arasındaki ilişkilerle ilgili nizam, düzen ve tasarımlarla ilgilidir (Eren, 2005:21 ve 23).

Strateji, örgütün çevresi ile ilgili ileri düzeyde belirsizlik içeren gelecekle ilgili dinamik bir plandır. İç ve dış çevre unsurlarını, mevcut ve potansiyel rakipleri ve refikleri de dikkate alarak amaca ulaşmaya, nihai sonuca odaklı ve uzun erimli dinamik kararlar bütünüdür (Ülgen ve Mirze, 2004: 33). Strateji, amaca asgari vasıtalarla ulaşmak için tutulan yol ve bilginin günlük yaşama uygulanmasıdır. Strateji sayılar ve tekniklerden çok, düşünceyle ilgilidir ve somut bir şey yapmaktan öte, henüz somut olmayan, gelişmekte olan soyut olaylar üzerinde de düşünmektir. Herhangi bir konuda uygun hareket şeklinin ve yönlerin, aşırılıklardan uzak, gerçekçi biçimde belirlenmesidir. Bu özellikleri ile strateji kavramının içeriği genişletilerek, ekonomik ve yönetsel bir kavram olarak günümüzde farklı sektörlere uyarlanmış ve kullanılmaya başlanmıştır (Öztürk ve Arslantaş; 2022:75).

Stratejinin amacı, örgütün performansını optimize edecek sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamaktır. Strateji, organizasyondaki en güçlü birey veya tepe yönetim içindeki küçük ancak nüfuzlu üst düzey yönetici grubu tarafından belirlenir, seçilir. Strateji; rasyonellik,

fizibilite, uygunluk ve sürdürülebilirlik ölçütlerine göre karar alternatiflerini değerlendirerek ölçütleri en iyi karşılayan alternatifi seçmektir (Stacey, 2011:65 ve 73). Bu ölçütler Şekil X de gösterilmiştir:

Şekil X: Stratejik Seçim Ölçütleri

Sorunların üstesinden gelebilmek, taleplere hızlı yanıtlar verebilmek için sosyal hizmetin örgütsel yapılanması ve değişen çevresel koşullar dikkate alınarak stratejik yaklaşımlarla yönetiminin geliştirilmesi gerekir. Güncel koşullarda sosyal hizmetlerin sunumu kamu, gönüllü ve özel sektör olmak üzere farklı örgütsel yapılar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Söz konusu örgütlerin stratejik yaklaşım çerçevesinde yönetilmeleri, hem sunulan hizmetlerden faydalanan kesimlerin tatmini hem de kaynakların verimli kullanılması bakımından önemlidir (Birinci, 2021: 270).

Söz konusu örgütlerde strateji, çevresel karışıklık ve karmaşanın bir kısmından kaçınabilmek ve böylece yeteneklerimizi zenginleştirebilmek için stratejik süreçleri bir bütün olarak anlayabilmek, yönetebilmek ve yeni yaklaşımlar getirmek isteyen yöneticiler için önemli bir kaynaktır. Bu anlamda üç strateji biçiminden söz edilebilir (Lawler ve Bilson, 2010:86):

- ✓ Rasyonellik, pazarlık, müzakere ve uzlaşma yoluyla tasarlanan stratejiler
- ✓ Fiili olarak üstlenilen ve yürütülen gerçekleşen stratejiler
- ✓ Değişen koşullara yanıt vermek için ortaya çıkan durumsal stratejiler

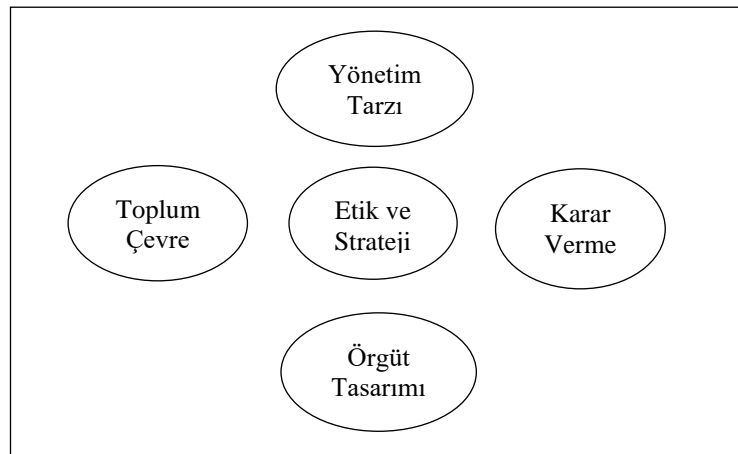
Strateji, örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olması gereken bir dizi yetenekleri ifade eden öncelikli bir araçtır (İlhan ve Yücel, 2019:194). Strateji; varış yeri (vizyon), gidiş yönü ve yolun tasarımıdır. Bu tasarımda kuşkusuz doğru bir pusuladan yararlanmak gerekliliği açıktır. Kısaca, amaçların başarılması için gerekli eylem ve kararlarıdır (Özbaşar, 1981:108-109). Strateji örgütün kaynakları ve yeteneklerinin dış çevrenin sunduğu fırsatlar ve oluşturduğu risklerle uyumlaştırabilme sürecidir (Çetin, 2012:55). Bu süreçte yönetsel ve

örgütsel sorunları çözmek ve rekabet üstünlüğü elde edebilmeye yönelik çok çeşitli stratejiler ve bunların çeşitli dozlarda birleşimleri şeklinde oluşan pek çok bütünlük stratejiler söz konusudur.

Stratejik yönetim, geleceği beklemek yerine; geleceğe yön verme ve geleceği yönetme anlamındadır. Bu anlamda hem geleceğin stratejik hedeflerine ulaşmak hem erişilen bu hedeflerde tutunabilmek hem de daha ileri hedeflere bilinçli ve sistemli yeni sıçrayışlar yapabilmek geleceği yönetmekle mümkündür. Stratejik yönetim sistemi, geleceği yönetmede reaktif uygulamalarla yetinmeyip, proaktif bir işlev olan önleyici yaklaşımla karar verme ve uygulamalardır denilebilir. Çevresel karmaşayı/değişimi sistem bütünlüğü içerisinde yönetebilmek için stratejik bilinç, analiz, yönelim, planlama, örgütlenme ve kontrol gibi stratejik kavramların karar ve eylemlere yansıtılması sürecidir. Bu süreçte başarı, yukarıdan aşağıya yayılımla birlikte, aşağıdan yukarıya katılımın sağlanması, çalışanlar ve yöneticiler tarafından kabullenme ve sahiplenmeye neden olacağından, başarıya olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

ETİK VE STRATEJİ İLİŞKİSİ

Birey veya örgüt, strateji belirlerken çoğunlukla sahip olduğu etik değerlere göre seçimler yaptıklarından etik değerler, strateji geliştirme ve seçiminde belirleyici rol oynar. Yönetimin katılımcı yaklaşımla uygun ve uygunsuz davranışları belirlediği etik değerler, eğitim programları ve diğer iletişim kanalları aracılığıyla çalışanlara yönelik beklentileri açıklamaya ve aktarmaya odaklanırsa iyi yönetimin bir uzantısı durumuna gelir (Trevino ve Nelson, 2011:18). Etik ve strateji arasındaki ilişki Şekil X'te gösterilmiştir:

Şekil X: Etik ve Strateji İlişkisi
Kaynak: Stanković ve Diğerleri, 2021, s.180

Bu ilişkide örgütler ya stratejik ya da etiktir ve strateji ile etiğin kesiştiği noktada birtakım çelişkiler ve sorunlar oluşabilmektedir. Bu çelişkiler, strateji perspektifinden, etik değerler ve pratik, pragmatik bir bakış açısı kazanır. Etik değer ve kurallar, stratejilerin formüle edilmesi ve uygulanmasının yanı sıra örgütsel başarı, toplumsal refah ve tüm paydaşlar üzerinde de etkilidir. Stratejilerin yaygın olarak kabul edilen dürüstlük, adalet, özgürlük, eşitlik gibi değerlerle ilişkili olarak ne tür etik ihlaller oluşturabileceği araştırılmalıdır. Etik değerler; faydalar, maliyetler veya tarafların değerleri gibi çelişkili seçeneklerle çatıştığında bunlar arasından yöneticilerin strateji oluşturma ve uygulama konusunda doğru seçimler yapmasına katkı sağlayacak etik bakış açısı için verimli bir zemin sağlar (Dacin et.all, 2022:863-864).

Strateji ve etik kesişimini incelemek bu kavşakta etkili olan birçok şeyin farkında olmayı gerektirir. Yöneticilerin sürekli değişen çevresel sorunlarla bunlara uygun yeni stratejiler geliştirerek başa çıkabilmeleri, etik sonuçlara karşı duyarlı olmalarını gerektirmektedir. Stratejilerin örgütün itibarını, paydaşları ve toplumu nasıl etkilediği konusundaki duyarlılık şu açılardan önemlidir (Dacin et.all, 2022:865-867):

- ✓ Stratejiler; çeşitlilik, içerik ve ilişkiler açısından sosyal gelişmeler ışığında geliştirilmeli. Stratejiler örgüt, paydaşlar ve toplum için değer yaratırlar.
- ✓ Stratejiler farklı gruplar için adaletsizliğe yol açabilirler.
- ✓ Sorunlarla başa çıkma stratejileri, etik olmayan davranışlara yol açarak başarıyı ve refahı etkileyebilir.
- ✓ Örgütlerin ileri teknoloji uygulamalarını benimsemesi çeşitli etik sorunları tetikleyebilir. Bu sorunların önlenmesi ve çözümünde yeni stratejiler gerekmektedir.
- ✓ Gelecek şoklarıyla başa çıkmak için kullanılacak stratejiler, örgütleri etik olmayan davranış veya uygulamalara yönlendirebilir.
- ✓ Örgütsel, siyasal ve/veya toplumsal güçlerin şoklarla başa çıkma stratejileri paydaşlara ve topluma zarar verebilir veya etik olmayan davranışları teşvik edebilir. Bunu önlemek amacıyla farklı uluslararası stratejik iş birlikleri ve yeni stratejiler gerekir.

Bu tür zorluklara ek olarak örgütlerin değişen organizasyon yapıları, küresel değer zincirleri, dış kaynaklardan yararlanma, eBay gibi belli ölçüde işlemleri kolaylaştıran küresel ölçekli uygulamalarla birlikte mega şirketlerin artan popülariteleri; sorumluluk, adalet, güven, mahremiyet ve şeffaflık gibi bir dizi etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Etik

ikilemlere oldukça yatkın olan bu uygulamalarla başa çıkabilmek için performansı boğmadan uygun stratejiler geliştirilmelidir.

Paydaşların ve toplumun refahını etkiledikleri için tüm iş stratejilerinin etik çıkarımları vardır. O halde bir strateji perspektifinden etik, stratejilerin formüle edildiği, uygulandığı değerler ve kuralları ve ayrıca bu stratejilerin paydaşların ve genel olarak toplumun refahı üzerindeki sonuçlarını keşfederek pratik bir boyut kazanır (Freeman et all., 2010:).

Etik temelli ve sosyal stratejiler, firmayı sosyal çevresiyle ilişkilendiren çok sayıda yaklaşımı kapsar. Yönetimdeki etik problemlerin bir organizasyonun ekonomik performansı ile sosyal performansı (kurum içinde ve dışındaki kişilere karşı yükümlülükler) arasındaki çatışmayı temsil ettiğini açıklar. Etiği sosyal yükümlülükler veya sorumluluklar açısından tanımlar. Etik, kişisel seçime odaklanma eğilimindedir; sosyal sorumluluk, firma davranışına ilişkin genel kabul görmüş kamu beklentilerini karşılamakla ilgilidir. Kurumsal sosyal sorumluluk açısından sorumlu bir örgütün üyeleri ve paydaşları, sosyal olarak sorumlu olmanın bir parçası olarak etik davranacaktır (Husted ve Allen, 2000:23).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet örgütlerinin etkin yönetimi açısından geleceğin ne getireceğini beklemek yerine bizim ona ne götüreceğimize yönelik çalışmaları ifade eden strateji kavramının etkileşimli olduğu diğer kavramlarla birlikte bütünlük biçiminde ele alınması önceliklidir. Bu anlamda etik değerlerin strateji geliştirme, seçme ve uygulamada belirleyici rol oynadığı söylenebilir. Birey veya örgüt, strateji belirlerken çoğunlukla inandığı etik değerlere göre seçim yaparlar ve uygularlar. Sosyal hizmet örgütlerinin stratejik unsurlarla desteklenerek geliştirilmesi bu örgütlerin hizmet kalitelerinde ve sürdürülebilirliklerinde yararlı olacaktır. Bu süreçte başarı açısından üst düzey yöneticilerin desteği/himayesi ve diğer yöneticilerin ve çalışanların aktif katılımlarının sağlanması ile karar ve uygulamanın gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır.

Toplumdaki sosyal sorunları önlemede sosyal hizmet örgütlerinin önemli roller oynadığı bilinmektedir. Bu nedenle bu örgütlerin dezavantajlı gruplara yönelik gerekli hizmetleri sağlayabilmeleri için onların gelişimlerini hızlandırarak güçlendirilmeleri, teşvik edilmeleri öncelikli ve uygulanabilir bir stratejidir. Ayrıca kamu ve özel sektörle yapılacak stratejik iş birliklerinin sosyal hizmet örgütlerinin hizmet kalitesi etkinliğini artıracaktır. Çalışmalar; arkadaşlar, akrabalar, komşular ve sosyal katılımlar gibi farklı paydaşlar arasındaki bağlantı ve etkileşimi yansıtan sosyal ağın sektörler arası iş birliğini kolaylaştırabileceğini

göstermektedir. Bununla birlikte sosyal hizmet örgütlerindeki çalışanlar ve yöneticilerin sosyal ağları, bunların performansını, iş tatminini, personel devir hızlarını (işten ayrılma isteklerini) etkileyerek bu örgütlerin başarısına ve sürdürülebilir gelişimine katkı sağlayabileceğini göstermektedir (Wang at. all., 2022:1-2).

Sosyal hizmet örgütlerinin yönetimi konusunda gelecekte yapılacak olan etik ve strateji araştırmaları yasal zorunlulukları ve yönetim uygulamalarını bir araya getirmeye yardımcı olarak emredici kuralların veya düzenleyici değerlerin etkilerini iyileştirmeye katkı sağlayabilecektir. Bu anlamda sektördeki çalışan, yönetici, müşteri/hizmeti alan ve paydaş algılarının öğrenilmesi ve anlaşılması bu kesimler arasındaki önemli hak ve sorumlulukları önemseyecek ve yerine getirmeyi teşvik edecek, etkin stratejiler geliştirilmesine ve etkili biçimde uygulanabilmesine katkı sağlayacaktır. (Hoffman et all., 2018:116).

KAYNAKÇA

- Akgemici T. (2019) Stratejik Yönetim, Gazi Kitabevi, Ankara
- Bakkal, R., Garcia'ya Mektup, Avrasya Bir Vakfı Yayını, İstanbul
- Bircan, İ., (2002) Kamu Kesiminde Stratejik Yönetim ve Vizyon, Planlama Dergisi DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı, ss.11-19
- Birinci, M. (2021) Stratejik Yönetim ve Sosyal Hizmet Örgütleri Açısından Önemi, Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(1), 251-273.
- Birinci, M., (2018) Sosyal Hizmet Örgütleri ve Yenilikçi Yaklaşımların Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, Sosyal Çalışma Dergisi, Yıl: 2018, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 43-62
- Büte, M., (2011) Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1, ss.171-192
- Çetin, C., (2012) Stratejik Düşünce ve Kurumsal Girişimcilik, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul,
- Çoban, A. İ., Özden, S. A., Pak, M. D., (2018) Toplum ve Sosyal Hizmet, Cilt: 29, Sayı: 2, ss.292-306.
- Dacin, M. T., Harrison, J. S., Hess D., Killian, S., Roloff, J., (2022) Business Versus Ethics? Thoughts on the Future of Business Ethics, Journal of Business Ethics, 180, pp.863–877
- Demirhan, K., (2017) Mintzberg'in Örgütsel Yapılandırma Teorisi Bağlamında Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 30, ss.207-222).
- Dinçer., Ö. (2007) Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

- Eren E., İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ,
- Erol, Z., Karasoy, G., Yıldırım, B., (2021) Sosyal Hizmetler Alanında Sosyal İnovasyon Odaklı Uygulamalar: Kamu Kurumları Örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: 32, Sayı: 2, ss. 623-641
- Ersoy Y. S. (2015), Sosyal Hizmet Etiğinde İlişkin Bir Değerlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, *Sosyal Hizmet Özel Sayısı*, 122-136.
- Göreci, E., (2019) Örgütlerde Farklılıkların Yönetiminin Örgüt İklimi Üzerine Etkisinin Araştırılması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* Cilt: 12 Sayı: 64, ss.744-755)
- Gürcan, N., (2022) Strateji Kavramının ve Stratejik Yönetimin Yeni Yönelim ve Kullanım Alanları Üzerine Bir İnceleme, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume: 6, Issue 2, ss.333-348
- Hinterhuber H. H., (1983) Stratejik İşletme Yönetimi, Çev. Lale Uraz. İstanbul: Erler Matbaası, 1983
- Hofmann, H., Schleper, M. C., Blome, C. (2018). Conflict minerals and supply chain due diligence: An exploratory study of multi-tier supply chains. *Journal of Business Ethics*, 147(1), pp.115–141.
- Husted, B. W., Allen, D. B., (2000) Is It Ethical to Use Ethics as Strategy? *Journal of Business Ethics*, Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands 27: 21-31,
- İlhan, A., Yücel, R., (2019) Örgütsel Konfigürasyon Yaklaşımının Stratejik ve Yapısal Olarak İncelenmesi Üzerine Geliştirilen Önermeler, *UIİİD-IJEAS*, (23), ss.191-212
- Koçel, T., (2020) Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna İşletme Yöneticiliği, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ
- Köseoğlu, M. A., (2007) Etik Kodlarının Rekabet Stratejilerine Etkileri ve Bir Alan Araştırması, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar
- Lawler, J., Bilson, A., (2010) *Social Work Management and Leadership: Managing complexity with creativity*, Routledge, London
- Maverdî, E., H., (2019) Dürerü's-Sülûk Fî Siyâseti'l-Mülûk: Mâverdî'nin Siyâsetnâmesi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:125, Bilim ve Felsefe Serisi: 50, İstanbul
- Nguyen, N., (2021) Rethinking activist educational research: definitions, methodologies, and ethics, *Critical Studies In Education*, Vol: 62, No: 2, pp.258–273
- Özateş, S. Ö. (2010), Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt:21, Sayı:1, ss.85-97.
- Özbaşar, S., (1981) İşletme Politikası Büyüme Stratejileri ve Yönetimi, İstanbul: Yönetim Geliştirme AŞ
- Özdemir, M., (2008) Kamu Yönetiminde Etik, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2008, ss.179-195.
- Özdemir, A., Karakaya, A., (2021) Yöneticilerin Etik Karar Verme Durumları Üzerine Bir Araştırma, *Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences* 2021; 19

(Armağan Sayısı); 110-120

- Öztürk, Z., Arslantaş, S., (2022) Sağlık İşletmelerinde Strateji Uygulamalarına Etki Eden Faktörlerden Örgüt Kültürü ile Performans İlişkisi, Cilt: 20, Sayı: 43, ss.73-91
- Ralph D. Stacey R. D, (2011) Strategic management and organisational Dynamics: The challenge of complexity to ways of thinking about organisations, Gosport England, Ashford Colour Press Ltd.,
- Reamer, F. G., (2015) Risk Management in Social Work: Preventing Professional Malpractice, Liability and Disciplinaryaction, Columbia University Press, Ne York
- Sevinç, B., (2014) Strateji Kavramı ve Örgütlerde Bir Yönetim İlkesi Olarak Kullanılması, Türk İdare Dergisi, Yıl: 2014 Cilt: 0 Sayı: 479, ss.213-242
- Smith, A., (2017) Ahlaki Duygular Kuramı, Çeviren: Berkay Tartıcı, Liber Plus Yayınları, İstanbul
- Stanković, M.; Mrdak, G., Stojanović, S., Stanisavljević, B., (2021) Integratig Business Ethics And Business Strategy, Knowledge- International Journal, Vol: 45, No: 1, pp.177-183:
- Şimşek, G. ve Altun, F. (2021). Kurumsal sosyal sorumluluğun işyerinde sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi, Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(3), ss.1061-1077.
- Tosun, K. (1990), Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Trevino L. K., Nelson K. A., (2011) Managing Business Ethics: Straight Talk About How To Do It Right, John Wiley & Sons, Inc. United States of America, sayfa 17-18
- Uzunaslan, İ. ve Tek, S. (2021). Sosyal girişimcilik ve sosyal hizmet, Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(3), ss.1195- 1214
- Ülgen H., Mirze S. K., (2004) İşletmelerde Stratejik Yönetim, İstanbul, Literatür Yayınları
- Ünüvar, H., Bektaş, Ç., (2017) Örgüt Geliştirmede Kritik Başarı Faktörleri, Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 3(3), ss.67-76
- Wang, Z., Zhang, X., Liu, L., Tang, L., Zhu, Y., Bail, Z., Chen, R., (2022) Factors related to the social network of core members of elderly care service social organizations: a cross-sectional study, BMC Health Services Research, 22:1147, ss.1-8

BAKIRKÖY’DE TIBBİ VE PSİKİYATRİK SOSYAL HİZMET “50. YILINDA PSİKİYATRİK SOSYAL HİZMET”

Fatih KILIÇARSLAN*

GİRİŞ

İnsan biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olup yaşadığı sosyal sorunlar ruh sağlığını olumsuz etkiler. Sosyal çalışmacı, bireyin aile ve toplum hayatı içinde yaşam kalitesinin yükselmesi yönünde mesleki ve kurumsal çalışmaları yürütür. Sosyal hizmet, psikososyal sorunlarının çözümüne yönelik bilimsel uygulamaları içeren bir meslektir. Bireylerin, grupların ve toplumların sosyal sorunların ortadan kaldırılması sorumluluğunu taşır. “İnsanı merkezli” felsefi yaklaşımıyla, mesleki uygulamaları gerçekleştirir. Din, dil ve sınıf farkı gözetmeden uygulamalarını yürütür.

Türkiye’de psikiyatrik sosyal hizmet, ruh sağlığı alanında gelişmelere paralel olarak gelişimi sürmektedir. İlk uygulamalar, 1957 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi tarafından başlatılmıştır. Sosyal hemşire olarak tanımlanan görevliler, sosyal çalışmacı olmamakla beraber Batı’daki ilk uygulamalara benzer nitelikte çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların ev ziyareti ve aile görüşmelerinden oluştuğu bildirilmektedir. (Cebiroğlu 1961).

Bakırköy’de Sosyal Hizmet Tarihçesi

Psikiyatrik sosyal hizmet, ülkemizde aile ve hasta bütünlüğünün sağlanması, ailenin hastaya karşı tutum ve anlayışının geliştirilmesi biçiminde başladığı görülmektedir. Sosyal hizmetin, psikiyatri içinde yer alması ilk olarak 1965 yılında beş kişiden oluşmuş bir grup sosyal hizmet akademisi öğrencisinin yaz alan çalışmalarını, Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde yapmalarıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma sosyal inceleme raporlarının hazırlanması, hasta ve ailesine ilişkin bilgiler ışığında hastanede, evde ve işyerinde görüşmeler yapılması, hastanın ve ailenin taburculuğa hazırlanması uygulamalarını içermiştir. Bu çalışmanın ardından 1968 yılında Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ile Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri kliniğinde ilk sosyal çalışmacı kadrosunda göreve başlamıştır.

* Sosyal Çalışmacı, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim Araştırma Hastanesi.

Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde, “Sosyal Hizmet Akademisi” ilk mezunlarından Kemal Çakmaklı, Mehmet Can, Şener Özer, Muammer Akman, Süleyman Yücedağ, Filiz Ünver, Atiye Yıldırım, Metin Aksoy, Suna Toplandı, Veysi Aksoy, Halis Doğan, Mustafa Kütükçü, Gülsüm Önal, Meltem Bal, Nilgün Erbaş, Fazilet Şener sosyal çalışmacı olarak çalışmıştır. Sosyal çalışmacılardan Süleyman Yücedağ, Mehmet Can ve Fatih Kılıçarslan uzun yıllar başhekim yardımcısı olarak görev almıştır.

Bakırköy’de Psikiyatrik Sosyal Hizmet

Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde sosyal çalışmacıların rol ve görevleri, 13.01.1983 tarihinde resmi gazetede yayınlanan, “Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliğinin” 35. Maddesinin “sosyal hizmetler” başlığına göre düzenlenmiş, 16.02.2011 tarihinde yayınlanan “Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesiyle” uygulama kapsamı günümüz koşullarına göre geliştirilmiştir.

Hastanede İlk Yıllarım

Hastaneye sosyal çalışmacı olarak, 1995 Mayıs ayında başladım. Bu dönemde sosyal hizmet akademisi mezunları ile birlikteydik. Prof. Dr. Arif Verimli, yeni başhekim olarak göreve başlamıştı. Göreve başladığım ilk yıllarda psikiyatri ve nöroloji klinik şefleri olarak Oğuz Arkonaç, Ali Nihat Babaoğlu, Muharrem Yaman, Emin Ceylan, Mansur Beyaz Beyazyürek, Hüsnü Erkmen, Duran Çakmak, Baki Arpacı, Sevim Baybaş ve Dursun Kırbaş görevliydi. Başhekim yardımcısı olarak psikiyatrist Nezih Eradamlar, Latif Alpkan, Alev Erdinçler, sosyal çalışmacı Süleyman Yücedağ, Behsat Baba lakaplı doktor Behsat Mısırlıoğlu görev yapıyordu. Hastanede göreve başladıktan sonra ilk odam, kronik hastaların sürekli bakımının yapıldığı İç Bahçe 8. Serviste bulunduğu yerd. Servisin sorumlu hemşiresi Sebahat Ekmekcioğluydu. Hastanede yedinci sosyal çalışmacı olarak göreve başlamış psikiyatri K ve H bloklarındaki genel psikiyatri servislerinde görevlendirilmiştim.

Düzce’de Kaybolan İşitme Engelli Çocuk

1997 yıllarında K2Kat2 servisinin o dönem klinik Şefi olarak Nihat Alpay Hoca görev yapıyordu. Sosyal çalışmacı olarak görev yaptığım sırada, Düzce ilçesinden zihinsel engelli ve sağır dilsiz 15-16 yaşlarında erkek çocuk kaybolmuş, yoldan geçen bir kamyon şoförü çocuğu İstanbul’a getirmiş, polisler aracılığı ile acil psikiyatriden servise yatırılmıştı. Çocuğun üzerinde kimlik yoktu, ailesiyle ilgili bilgi veremiyordu, araştırmalarımıza rağmen aileyi bulamadık. Tedavisini gerektirecek bir ruhsal bozukluğu yoktu, sosyal endikasyon

tanısı ile yatışı devam ediyordu. Bu yıllarda yakınları kaybolan aileler bir araya gelmiş, YAKAD'ı kurmuşlardı. Yetkilileri ile işbirliğine girerek çocuğun eşkâlini hastane fotoğrafçısı, “Foto Mehmet’e” çekirttim ve YAKAD yetkililerine ilettim. Dernek işbirliği ile Kral Fm’de Gezege Mehmet ile haftada bir radyo programı yapıyor, kaybolan kişilerin anonsunu yapıyordu. Programda hastamızın anonsunu yapılmış, eşkâli hakkında bilgi verilmiş, programı izleyen ailesi haberdar olduktan sonra çocuklarını taburcu almak için klinikle irtibata geçmişti. Sivil toplum kuruluşları işbirliği ile bir ailenin çocuğunu bulmasına, sağ salim kavuşmasına yardımcı olmuştuk.

Hastane kimsesiz terk, yakınları tarafından ihmal edilen hastalarımızın 1970 yıllardan itibaren bakımını sağlıyordu. Yıldırım Aktuna döneminden sonra oluşturulan “Kronik L” bakım servisleri ülkemizin en büyük ruhsal engelli bakım merkezini oluşturuyordu.

Yıldırım Aktuna bir grup hastayı Darülaceze’ye göndermesine rağmen yıllar içinde sayı hızla artmıştı. Kronik L servislerinde, kadın ve erkek hastalara bakım hizmeti veriyordu.

UMATEM’in Kuruluşu ve Bir Olgu

1995 yıllarında İstanbul’da artan sokak çocukları olgusu üzerine çocuk ve gençlerde tiner, baly, uçucu madde kullanımı yaygınlaşmış, o dönemin İstanbul Valisi Erol Çakır’ın öncülüğünde hastanemiz iç bahçede, UMATEM (*Uçucu Maddeler Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi*) kurulmuştu. *UMATEM’e ilk sosyal çalışmacı olarak görevlendirildim. Sorumlu hekim olarak psikiyatrist Dr.Çetin Ersül ile birlikte çalışıyorduk. UMATEM çocuk ve gençlere tedavi hizmeti veren on beş yataktan oluşuyordu. Dr. Çetin Ersül emekli olduktan sonra Dr. Kültegin Ögel ile birlikte çalışmaya devam ettik. İstanbul Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne bağlı mobil ekipleri, polis ile işbirliği içinde madde kullanımı tespit edilen çocukları getiriyor, yaklaşık bir ay bulan yatıştan sonra sosyal hizmet kurumları ile işbirliği içinde koruma ve bakım altına alınmasını sağlıyorduk. Çocuklar arasında madde kullanımı yaygınlaştıkça, hastaların demografik yapısı değiştikçe UMATEM adı değiştirilerek ÇEMATEM (Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi) adını aldı.*

Bir Ergen Olgu Örneği

2003 yılında uçucu madde kötüye kullanımı tanısıyla ÇEMATEM’de tedavi gören 16 yaşında Y.Ü., altı kez yatarak tedavi görmüştü. Yatışını bazen annesi bazense polis ekipleri tarafından yapılıyordu. Tedavi boyunca babası ile karşılaşmadık. Dr. Kültegin Ögel’e

ayaktan ailesiyle terapi yöntemiyle tedavisini takip etmeyi önerdim. Y.Ü. ile anne, babasının da katılımıyla görüşmelere başladık. Y.Ü. erkek, 4-5 yıldır madde kullanan, zaman zaman sokakta yaşayan, okula ve işe gitmeyen bir ergendir. ÇEMATEM kliniğinde haftada bir seans gerçekleştirilmiştir. Tüm seanslara aile üyelerinin tamamı birlikte katılmasa da anne ve/veya baba katılmıştır. Aile, 5 kişiden oluşmaktaydı. Anne ev hanımı, baba mobilyacı olarak çalışıyordu, bazen iş almamış olabiliyordu ve sıklıkla alkol kullanımını vardı. Yatarak tedavide boyunca sorumluluk almayan, tedavi ekibiyle iletişim kurmayan baba, ailenin sürece katılmasından sonra aktif rol ve sorumluluk aldığı gözlemlenmiştir. Aile, özellikle anne terapilere gelme konusunda çok kararlıydı. Y.Ü. ilk seanslarda öfke duygusunu kontrolde zorlanıyor, bağılıyor, tehdit ediyordu. Seans devam ederken yoğun öfkeyle odadan çıkıyordu. Sonraki seanslarda süre doluncaya kadar odada kalmış; duygusunu uygun tarzlara dönüştürerek ifade edebilmiştir. Y.Ü'n ailenin içine girdiği, aileye yaklaştığı sembolik olarak terapide oturma biçiminde gözlenmiştir. Giderek aile üyelerine yakın oturmuştur. Aile ile terapiyi, 13 seans görüşmeyle sonlandırdık. Y.Ü. 6 aylık izlemede madde kullanmadığı, ailesiyle birlikte yaşamını sürdürdüğü, öfke duygusunu kontrol edebildiği ve işe gittiği görülmüştür. (Kılıçarslan, 2007)

Hastanede Sosyal Çalışmacıların İşlevi ve Rolü

Hastanemizde 50 yıllık psikiyatrik sosyal hizmet uygulama geleneği, yapısal değişim ve dönüşüme uygun olarak genel psikiyatri, adli psikiyatri, çocuk ve ergen psikiyatri, çocuk ve ergen madde bağımlılığı, alkol ve madde bağımlılığı, toplum ruh sağlığı merkezleri, nöroloji ve nöroşirurji poliklinik ve yataklı tedavi kliniklerinde, kronik hasta bakım servislerinde, hasta hakları biriminde sosyal çalışmacılar görevlerine devam etmektedirler.

Sosyal çalışmacılar mesleki rol ve görevleri ayaktan tedavi “nöroloji, nöroşirurji, psikiyatri klinikleri acil ve poliklinik çalışmaları” ve “yatarak tedavi” gören hastalara yönelik hizmetler şeklinde ikiye ayırılır. Sosyal Çalışmacılar olarak hastanemizde yoksul, kimsesiz, terk, aile içi ihmal ve şiddet mağduru, mülteci, sığınmacı, yabancı uyruklu, engelli çocuk ve yetişkin hastalarla çalışıyoruz.

Sosyal çalışmacılar sosyal hizmet uygulamalarını yürütürken mesleki bilgi, beceri ve değer temelinde danışmanlık, kaynak sağlayıcı, koordine edici, destekleyici, eğitici, kolaylaştırıcı, savunucu, araştırmacı, planlayıcı, geliştirici, öğretici, tedavi/rehabilitasyon edici, değiştirici, yönetici, program geliştirici ve diğer mesleki rollerini kullanır. Bu rol ve işlevlerini yerine getirirken doğrudan doğruya hasta, ailesi ve çevresi ile birlikte çalışır.

Taburcu Hastaların Aileye Teslimi

Hastanemizde yatarak tedavisi tamamlanan, ailesi tarafından teslim alınmayan hastaların il içi ve il dışında ailesine teslim işlemleri yıllardır düzenli olarak sosyal çalışmacıların koordinasyonu ile gerçekleştirilir. Aileye teslim işlemleri ile ilgili personel Şaban Demirel görevlendirilmiş, ilk 1988 yıllarında ATÜ’de (ayaktan tedavi ünitesi) muayenesi yapılan sahipsiz, yol parası olmayan hastaları, hastanenin eski Jeep’lerine evlerine götürülüp ailelerine teslim ederek başlamıştır. Kliniklerde taburculuğu gelmiş ancak ailesi tarafından taburcu alınmayan hastalar sorumlu hemşireler tarafından sosyal çalışmacılara bildirilir, tarafımızca aile araştırması yapılır, aile hastasını taburcu almaya gelmiyorsa hastanın bulunduğu ikamete teslimi için Şaban Efendi’ye yönlendirirdik. Şaban Efendi haftalık liste hazırlar, il içi hastaları İstanbul’un Avrupa ve Anadolu yakasında bulunan tüm ilçelerde ikamet adreslerine naklini sağlardı. İki haftada bir il dışından gelen hastaların naklini gerçekleştirirdi. Şaban Efendi, il dışı hastaları otobüsle teslim ederken, 2006 yılından sonra hastanenin tahsis ettiği araçla şoförle teslim etmeye başladı. Şaban Efendi Artvin Borçka’dan Van Başkale’ye, ülkemiz tüm bölgelerinde yer alan il, ilçe ve köylerine kadar hastalara bizzat refakat ederek otobüsle, uçakla ve hastane araçlarını kullanarak teslim işlerini yürütmüştür.

Evsiz Hasta Vaka Örneği

L.Ö. 47 yaşında evli, üç çocuğu olduğu ruh sağlığı bozukluğu nedeniyle eşi ve çocukları tarafından terk edildiği, daha önceki yıllarda kimliksiz olması nedeniyle “meçhul hasta” olarak psikiyatri servislerine “şizofreni” tanısıyla birden çok kez yatırıldığı belirlenmiştir.

4.03.2018 tarihinde getirilerek “meçhul hasta” ve “şizofreni” tanısıyla, 12. Psikiyatri kliniğine yatırılmıştır. L.Ö. geçmişte İstanbul İli Sultan Gazi İlçesinde ikamet ettiği, okula gitmediği, okuma-yazma bilmediği, mesleği ve çalışma hayatı olmadığı, dört çocuğundan iki çocuğunun epilepsi tanısıyla tedavi gördüğü aile öyküsünde belirlenmiştir. Hastanın aile öyküsünde anne ve babasının vefat ettiği, ailenin yaşadığı sosyal ve ekonomik güçlükleri nedeniyle eşinin hasta ile ilgilenmediği, tedavisini takip edemediği ve ihtiyaçlarını karşılayamaması üzerine terk ederek çocuklarıyla birlikte ailesinin yanına yerleştiği görülmüştür. Hasta, eşinin terk etmesi üzerine sosyal güvenceden yoksun, kimliksiz, parasız bir şekilde uzun yıllar sokaklarda, bilinmeyen mekânlarda dilencilik yaparak yaşadığı, defalarca vatandaşların şikâyeti üzerine tedavi için polisler tarafından psikiyatri kliniklerine yatışı yapıldığı tespit edilmiştir. Geçmiş yatışlarında sosyal çalışmacılar tarafından hastanın

aile araştırması yapılarak aبلaya ulaşıldığı, hastayla ilgilenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için ilçe sosyal hizmet merkezine yönlendirildiğı, ağır engelli raporu ile engelli aylığından yararlanması sağlandığı görülmüştür.

L.Ö. en son yatışında ablasının vasi olması ve engelli aylığını almasına rağmen ilgilenmediğı, kardeşinin günlük bakım ve ihtiyaçlarını karşılamadığı sokakta yaşamasına ve dilenmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Tedavi altına alınan hasta ile mesleki çalışmayı yürüten sosyal hizmet uzmanı Dilek Karaman hastanın eski yatış dosyasını incelemiş, dosyalarda ablasının ismi ve adres bilgilerine ulaşmıştır. Adrese bağı mahalle muhtarlığı ile irtibata geçilerek ablasının telefon bilgilerine ulaşılmıştır. Ablasının aynı zamanda vasisi olduğu anlaşılmıştır. Hasta hakkında hazırlanan sosyal inceleme ve değerlendirmede, L.Ö. güvenli bir yaşam alanının olmaması, ablasının evde bakımını ihmal etmesi nedeniyle istismara maruz kalabileceğı belirlenmiştir. Hasta taburculuk sonrası ablasının yanına gönderilmesi durumunda önceki yatışlarına benzer olarak sokakta yaşama riskiyle karşı karşıya olduğunu belirlemiş, hastanın tekrar sokağı düşmesini engellemek için sosyal hizmet il müdürlüğü irtibata geçerek kurum bakımı işlemleri başlatmıştır.

“Hak Temelli Yaklaşımı”nın Önemi

Hastanemiz Prof. Dr. Mazhar Osman tarafından kuruluşundan itibaren oluşturduğu asistan doktor eğitimi, tedavi ve bakım hizmetleriyle hasta haklarını önceleyen yaklaşım kültürü ile ülkemizde mümtaz bir yere ve işleve sahiptir. 2006 yılından Sosyal Sigorta Kurumuna bağı hastanelerin Sağlık Bakanlığına devriyle, hastanemizde hizmetler bütünüyle ilk kırılma anını yaşamıştır. Bu döneme kadar hasta ve yakınlarının tedavi hizmetlerinden kaliteli bir şekilde yararlandığı, tedavi ekibiyle güvenli bağı kurduğu, çalışanların yüksek memnuniyet duyduğu bir hastanede çalışıyorduk.

“Sağlıkta Dönüşüm” adı altında performans dayalı ücretlendirmeye hasta yoğunluğu artmış, poliklinikte hasta görüşme süreleri kısalmış, kapasite üzerinde hastanın yatırılması nedeniyle kalite ve verimliliğinin düşmesine yol açmıştır. Yine bu dönemde hastanemizde oluşturulan toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri modeli geliştirme çalışmalarına başlanmış, ‘Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı’ hazırlanmış ve bu amaçla yeni bir örgütlenme ve hizmet modeli geliştirilmesi amaçlanmış, 2011 yılından itibaren toplum ruh sağlığı merkezleri açılmaya başlanmıştır. Bu eylem planında ağır ruhsal hastalıklar için hastane merkezli hizmet modelinden toplum temelli hizmet modeline geçileceğı duyurulmuştur. Hastanemize bağı Dr. Ayla Yazıcı yönetiminde Bakırköy Gündüz Hastanesi açıldıktan sonra

Zeytinburnu, Güngören, Bağcılar ve Esenler ilçelerinde merkezler oluşturulmuştur. ‘Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı’nda 2011-2016 yılları için damgalama ve ayrımcılığa karşı farkındalığın oluşturulması, ruhsal hastaların istihdamı, kadına yönelik şiddetin önlenmesi, çocuk istismarının, intiharın önlenmesi ve ağır ruhsal hastalığı olan kişilerin bakımı planlanmasına rağmen amaçlanan hedeflere ulaşılmadığını görüyoruz. Ülkemizde ağır ruhsal hastalığı olan kişilerin bakımı yıllar boyunca hastanemiz Kronik L servislerinde sağlanmıştır. L servisler 1970 yıllarda Dr. Faruk Bayülkem döneminden itibaren taburcu alınmayan, terk edilen hastaların bakımıyla oluşmuş, Dr. Yıldırım Aktuna’nın bir kısım hastayı Darülaceze’ye sevk ettikten sonra yeni inşa edilen tesislerde günümüze kadar bakımı sürmektedir. Türkiye’de SHÇEK tarafından 2006 yılında yayınlanan Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği ile Türkiye’de ilk olarak engellilere yönelik yatılı bakım merkezini açma ve işletme yetkisini gerçek kişi ve özel hukuk tüzel kişilere verilmesi sağlanmış ve bu amaçla özel yatılı bakım merkezleri kurulmuştur. Yıllar içinde hastanemizde artan hasta yoğunluğuna paralel ailelerinde kurum bakımı taleplerinde artış gözlemlemekteyiz. Ancak bu talepleri hasta haklarını önceleyen bir yaklaşımla yönettiğimiz söylenemez. Hastalarımızın toplum içinde tedavisi desteklenmesi amaçlanmışken aileler hasta ile ilişkilerde sorun yaşamakta, taburculuk sonrasında tedavisini takip etmekte zorlanmakta, çaresizlik içinde kurum bakımına yönelmektedirler. Ruhsal engelli alanında son yıllarda özel bakım merkezlerinin sayısında hızla artışa rağmen tedavilerinin takibi, çalışan personelin tutumları, kişisel hijyenlerinin sağlanması ve ihtiyaçlarının düzenli karşılanması ile ilgili birçok sorunlarla karşılaşmaktayız. Bakım kurumlardan tedavi için getirilen hastalardan, personellerin kendilerine yönelik fena muamele içeren tutumlarla ilgili şikâyetler almakta, tespitlerimizi tutanak altına almamıza ve il sosyal hizmet müdürlüğüne bildirmemize rağmen sorunların artarak devam ettiğini görmekteyiz.

İstanbul ili yıllar içinde artan iç göç nüfusu yanı sıra başta Suriyeli, Afrikalı, Orta Asyalı göçmen nüfus hastanemizde yoğunluğunun diğer bir artış nedeni olmuştur. Her bir hastanın taburculuk sonrası aileye ve kurumlara tesliminde idari, mali, adli işlemlerle ilgili sorunlar yaşamaktayız. İlgili kurumların koordinasyonunda yaşanan sorunlar hastalarımızın uzun süreli yatışına yol açmakta, taburculuk sonrası birçok güçlük karşımıza kalmamıza neden olmaktadır. Sosyal çalışmacılar en önemli mesleki ilkesi, hak temelli yaklaşımlarla hasta haklarını savunuculuk ve her ne olursa olsun insan değeri ve onurunu yüceltmektir. Hasta sayısındaki artışa paralel sosyal çalışmacı kadrosundaki yetersizlik çalışma

koşullarımızda zorlanmaya yol açmaktadır. Üstüne kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonunda yetersizlikler çalışma hayatımızı ve verimliliğimizi olumsuz etkilemekte tükenmişlik sendromuna sebep olmaktadır. Anayasamızın en önemli ilkeleri arasında yer alan “sosyal ve hukuk devleti ilkesi” gereği hastalarımızı aile ve topluma üreten bir değer olarak kazanabilmek için ruh sağlığı ve sosyal hizmet kuruluşlarının yeniden organizasyonu zorunluluk haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği, 30. 07. 2006, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Cebiroğlu, R. (1961) “Psikiyatri ve Çocuk Rehberliğinde Sosyal Yardımcılık” Sosyal Hizmetler Dergisi, 1,4.
- Kılıçarslan, F. (2007) “Madde Bağımlısı Ergenlerde Aile Terapileri ve Bir Olgu Sunumu” Bağımlılık Dergisi, 42-45.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2011) Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023). Sağlık Bakanlığı Yayın No: 847. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı; 2011.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (1983) Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği. sf. 7.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2011) Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge. T.C. Sağlık Bakanlığı, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023). Sağlık Bakanlığı Yayın No: 847. Ankara: Sağlık Bakanlığı; 2011.

SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA PANDEMİ VE ŞİDDET

Başak DÜZEL*

GİRİŞ

11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'nün küresel çapta bir salgın olarak ilan ettiği Covid-19 pandemisi, dünyada ve ülkemizde büyük can kayıplarına neden olan, ekonomik, sosyal, siyasal ve psikolojik boyutta önemli yansımaları olan bir afet olarak etkisini sürdürmektedir. Önleyici, koruyucu tedbirler, hukuki ve sosyal düzenlemelerle toplumları, gündelik yaşam pratiklerinden iş yaşamına, sosyalleşme biçimlerinden eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlere ulaşım ve ekonomik kayıplarla yeni koşullara uyum sağlamaya zorlayan salgın süreci, pek çok toplumsal sorunu da farklı boyutlarda etkilemektedir. Salgınla mücadele sürecinin başında yaşanan can kayıpları, eğitime ulaşımındaki güçlükler ve ekonomik kayıplar ön plana çıkarken geldiğimiz noktada salgının şiddet gibi çok boyutlu ve iç içe geçmiş sosyal sistemlerle ilişkili sorun alanları üzerindeki olumsuz etkileri tartışılmaktadır. Covid-19 pandemisinin dünyada ve Türkiye'de şiddet sorun alanına etkisi, şiddete uğrama riski yüksek birey ve gruplar üzerindeki olumsuz etkileri uluslararası kuruluşlar ve bilimsel çalışmalarla da dile getirilmektedir. Covid 19 salgını tamamen kontrol altına alındığında bile sosyal sistemler üzerinde uzun süreli etkilerinin devam edeceğine, salgınla birlikte daha da derinleşen yoksulluk ve eşitsizliklerin dezavantajlı gruplar üzerindeki şiddetin artmasına neden olacağına dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda toplumlarda şiddeti önlemeye dönük sosyal politik düzenlemeler ve uygulamaların geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Sosyal hizmet disiplini, pandemi sürecinin sosyal sistemler üzerindeki etkileri ve özellikle dezavantajlı gruplara yansımalarıyla gerek teorik tartışmalar gerekse mesleki müdahale boyutunda önemli bir role sahiptir. Pandeminin Türkiye'de şiddet sorun alanı üzerindeki etkisinin, şiddetten artan biçimde etkilenen grupların başında yer alan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve sağlık çalışanları bağlamında sosyal hizmet disiplinin önemle vurguladığı bütüncül bir perspektifle ele alınması, bireylerin yaşadıkları psikososyal kayıpların giderilmesi ve sosyal sorunların gelecek nesillere katlanarak artan biçimde yansımalarının önlenmesi bakımından önem taşımaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bitlis, ORCID: 0000-0002-0130-9419, bduzel@beu.edu.tr

COVID 19 PANDEMİSİ GÖLGESİNDE ŞİDDET

Ekonomik, siyasal ve psikososyal sonuçlar doğuran savaş, salgın gibi afet süreçlerinin toplumlarda şiddet vakalarının artışıyla ilgili olduğu bilimsel çalışmalarla ortaya konan bir olgudur. Araştırmalar, savaş gibi sosyal afetlerin yanı sıra salgın hastalık, sel, kuraklık, deprem ve kasırga gibi doğal afetler sonrasında da çocuklara, yaşlılara, dezavantajlı gruplara ve özellikle de kadınlara yönelik şiddet vakalarının arttığını göstermektedir (Gearhart, 2017; Schumacher vd., 2010; Thurston vd., 2020; Twigg, 2015). Küresel bir afet olan Covid 19 pandemisi de toplumlarda başta kadınlar olmak üzere çocuklar, yaşlılar ve sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin arttığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Dünyada pandemi sürecinde şiddet vakalarına ilişkin veriler değerlendirildiğinde; şiddetin dünya çapında salgını önlemeye dönük kapanma tedbirleriyle birlikte ev içinde ve cinsiyet temelinde yoğun bir artış gösterdiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler'in 2020 yılında yayımladığı Covid-19'un kadınlar üzerindeki etkisine dair politika özeti, Fransa'da ev içi şiddete yönelik bildirimlerde %30, Arjantin'de %25, Kıbrıs'ta %30, Singapur'da %33, Avusturalya'da da %40 oranında bir artış olduğunu ortaya koymaktadır (United Nations, 2020a, s.19).

Pandemiyi kontrol altına almaya yönelik tedbirler, karantina ve izolasyon süreçlerinin de etkisiyle artan sosyal, duygusal ve ekonomik stres faktörleri partner şiddeti riskini artıran bir etki göstererek mevcut sorunları derinleştirebilmektedir (Van Gelder vd., 2020, s.2). Covid 19 pandemisiyle birlikte aile üyelerinin daha evvelki iş, okul ve sosyal yaşam düzenlerinde meydana gelen olağanüstü değişimler, ev içi alanda uzun süreli vakit geçirme, yaşanan iş kayıplarına bağlı olarak ortaya çıkan psikolojik ve ekonomik sıkıntıların da etkisiyle ev içi şiddet vakalarında artış yaşandığı düşünülmektedir. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi salgınla mücadeleye yönelik önlemler sürecinde şiddet gibi sosyal sorunların derinleştiğini, özellikle aile içi şiddetin arttığını vurgulamak üzere "gölge pandemi" kavramını kullanmıştır. Covid 19 pandemi krizinin ortasında büyüyen şiddet salgını ifade etmek üzere kullanılan gölge pandemi tanımlaması, pandeminin patlak vermesiyle birlikte şiddet sorun alanında, verilerle de gözlenen biçimde kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddetin yoğunlaştığı ve yaygınlaştığına dikkat çekmektedir (UN Women, 2020a).

Türkiye'de ilk vakanın ortaya çıktığı 10 Mart 2020 tarihinde başlayan Covid-19 pandemisinin kadına yönelik şiddet üzerindeki etkileri veriler bağlamında değerlendirildiğinde; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2021 verilerinde, pandemi boyunca kadına uygulanan şiddetin %32 oranında artış gösterdiği belirtilirken (TBMM,

2021) Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu Mart 2019-Mart 2020 verileri karşılaştırıldığında kadınların sığınma evi talebinde %78, aile içi şiddet komşu ihbarlarında %100 ve acil vakalarda %30 artış gösterdiği belirtilmektedir (UNFPA, 2020). Şiddet Önleme İzleme Merkezlerine yansıyan artan şiddet bildirimleriyle birlikte Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının açıklamasına göre Türkiye’de, salgın döneminde kadınların sığınma taleplerinin karşılanabilmesi için otel, kamu kurumu, sığınma evleri gibi 40 kuruluşun hükümet tarafından şiddet mağduru kadınlar için tahsis edildiği belirtilmektedir (UNDP, 2020). Pandemi sürecinde kadına yönelik şiddetin yükselmesiyle mevcut kapasite ve hizmetlerin yetersiz kaldığı, kamu kurumlarının dışında yerel yönetimlerin sosyal hizmet sunumuna ilişkin sorumlulukları ve şiddet mağdurlarına yönelik hizmetler noktasındaki eksiklikleri de yeniden gündeme gelmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre tüm büyükşehir belediyeleri ve nüfusu 100 bini geçen belediyelerde kadın sığınma evi açılması gerekliliğinin büyük oranda yerine getirilmediği, sığınma evlerinin beş büyükşehir belediyesiyle sınırlı kaldığı ve belediyelerin %65’inde şiddeti önlemeye yönelik herhangi bir faaliyetin yürütülmediği görülmektedir (Küresel Eşitlik ve Kapsayıcılık Ağı Derneği, 2022, s.3).

Pandemi sürecinde ev içi şiddetin yanı sıra kadınlara ve kız çocuklarına yönelik siber şiddetin de artış gösterdiği belirtilmektedir. Birleşmiş Milletlerin Kadınlara ve Kız Çocuklarına Yönelik Siber Şiddet Raporu’na göre; pandemi sürecinde kız çocukları ve kadınlar erkeklere oranla daha fazla siber şiddet ile karşılaşmıştır (UN Women, 2020b). Bu bağlamda kadınların ve kız çocuklarının uğradıkları şiddetin pandemi kontrol altına alındıktan sonra bile toplumsal yaşamın farklı alanlarında uzun süreli etkilerle kendini göstereceği belirtilmektedir. UNICEF (2021), pandemi sürecinde okulu bırakmak durumunda kalan, uzaktan eğitime ulaşamayan çocukların ve gençlerin yaşadıkları eğitimsel kayıpların ve eşitsizliklerin gelecek beklentilerini olumsuz yönde etkileyebileceğini, bu faktörlere bağlı olarak erken yaşta evlilikler, çocuk işçiliği, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, psikolojik rahatsızlıklar ve bağımlılık gibi pek çok sosyal problemin artış gösterebileceğini vurgulamaktadır. Çocukların, pandemi sürecinde artan ev içi şiddetin mağduru ve tanığı olarak yaşadıkları psikosyal kayıpların yanında ailelerin ekonomik kayıpları nedeniyle de kırılganlığı artan grupların başında geldiği unutulmamalıdır. Aileleri ve çocukları ekonomik, psikososyal ve eğitim boyutunda desteklemeye dönük sürekli ve etkili politikaların hayata geçirilmemesi halinde kadına ve çocuğa yönelik şiddetin önümüzdeki süreçte artarak devam etmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Pandemi sürecinde şiddetten yoğun biçimde etkilenen bir diğer grup ise hukuki bağlamda 65 yaş üstü olarak tanımlanan yaşlı bireyler olmuştur. Yaşlılar, pandemi sürecinde seyahatleri ve dolaşimleri uzun süre kısıtlanan, izolasyona bağlı psikolojik şiddete en fazla maruz kalan, ev içinde şiddete tanıklık eden veya bu bağlamda mağdur olan gruplardan biri olmuştur. Yaşlı bireylerin hastalıktan daha yoğun biçimde etkilendiği bilgisi, pandemi sürecinde yaşlı bireylerin tüm dünyada evlerinde veya bakım merkezlerinde yoğun kısıtlamalara maruz kalmasına neden olmuştur. Kapanma tedbirleriyle birlikte sokağa çıkmaları, toplu taşıma kullanmaları kısıtlanan yaşlılar, kamusal alanlarda görüldüklerinde güvenlik güçleri tarafından koruma amacıyla uyarılarak evlerine dönmeleri sağlanırken, toplumun diğer üyelerinin de zaman zaman benzer bir görev üstlenerek yaşlıları denetlemeye çalıştıkları görülmüştür. Yaşlılara yönelik ayrımcı yaklaşımların pandemi ile birlikte yükseldiği, dünyada sosyal medya ve kamusal alanlarda yaşlılara yönelik damgalama ve nefret söylemlerinin arttığı belirtilmektedir (United Nations, 2020b). Özellikle gençlerin yoğun olarak kullandığı sosyal medya paylaşımlarında, şiddetin bir türü olarak ayrımcı söylemlerin arttığına dikkat çekilmektedir. Tuna Uysal ve Tan Eren (2020, s.1153)'in 2020 yılında twitter söylemleri üzerinden yaptıkları çalışmada; yaşlılara yönelik alay etme, küçümseme, aşağılama, hakaret etme ve nefret söylemleri gibi ayrımcı tutum ve söylemlerde artış yaşandığı ifade edilmektedir. Bu süreçte bir belediyenin yaşlıları koruma gerekçesiyle 'Alo 153 Yaşlı İhbar Hattı' kurması ve "65 yaş üstü insanları sokakta görürseniz bildirin" tarzındaki yaklaşımı ise yaşlılara yönelik kamusal müdahalelerde şiddetin en çarpıcı örneklerinden biri olmuştur. İhbar hattına yönelik eleştiri ve tepkilerle sonradan yaşlı destek hattına dönüştürüldüğü ifade edilen uygulama, örseleyici bir yaklaşım olarak akıllarda kalmıştır (Euronews, 2020).

Pandemi sürecinde uzun süreli izolasyonla sosyal desteği büyük oranda kaybeden yaşlı bireyler gündelik ihtiyaçlarını karşılama, sosyalleşme noktasında sıkıntılar yaşarken ölüm ve hastalık korkusuyla yalnız başlarına başetmek durumunda kalmıştır. Bu sürecin ortaya çıkardığı psikolojik ve sosyal kayıpların bilişsel gerileme, demans, alzheimer gibi bakım ihtiyacı içinde olan yaşlı bireyler için ciddi problemlere yol açabileceği, bu süreçte yaşlı bireylerin desteklenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (DSÖ, 2020). Pandemi sürecinde salgınla mücadelenin tüm dünyada sağlık çalışanları, bakım hizmetleri ve sosyal hizmet çalışanlarına getirdiği iş yükü, yaşlılara yönelik hizmetlere yoğunlaşmayı sınırlandırmakla birlikte ülkemizde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı öncülüğünde AFAD, polis, jandarma, bekçiler, öğretmenler, sosyal hizmet çalışanları, çeşitli kamu

personelleri ve gönüllülerin görev aldığı “Vefa Sosyal Destek Grubu”, yerel yönetimlerin ise maddi yardım, gıda ve temizlik paketi desteği, sıcak yemek dağıtımı, alışveriş ve evde bakım desteği gibi uygulamalarla yaşlı bireyleri destekleyici çalışmalar gerçekleştirdikleri görülmüştür (Bilgiç, 2020, s.2097). Pandemi sürecinde yaşlı bireylere yönelik destek hizmetleri, bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşadıkları izolasyonla başetme sürecine yardımcı olmakla birlikte psikososyal kayıpları gidermek bakımından uzun vadeli ve süreklilik içeren destek çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Pandemi sürecinde şiddete maruz kalan gruplar arasında pandemiyle mücadelede üstlendikleri rol bakımından da en fazla gündeme gelen grup sağlık çalışanları olmuştur. Hekim, hemşire, bakım personeli yoğunlukta olmak üzere özellikle hasta ve yakınlarıyla doğrudan iletişim içinde olan yoğun bakım ve acil servislerde görev yapan personele yönelik fiziksel, sözlü ve psikolojik saldırılarla gündeme gelen sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, pandemi sürecinin en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Sağlık çalışanlarının pandemiyle mücadelede yaşadığı fiziksel, ruhsal ve sosyal sorunlara eklenen şiddet sorununa dikkat çekilerek toplumsal bir duyarlılık yaratılmaya çalışılan bu süreçte toplumsal düzlemde sağlık çalışanlarına teşekkür etmek amacıyla alkış eylemleri yapılmıştır. Bu destekler çalışanların motivasyonunu arttırmaya dönük olumlu mesajlar içermekle birlikte sağlık çalışanlarının yaşadığı güçlükler, pandemiyle mücadele süreci boyunca devam etmiştir. Bu süreçte sıklıkla basına yansıyan şiddet vakaları ve araştırmalarla ortaya konulan şiddetin yoğunlukla hasta yakınlarından geldiği bilinmektedir. Sağlıkta Şiddet Raporu’na göre; 2021 yılında sağlık çalışanlarına yönelik 190 şiddet olayında 316 sağlık çalışanının şiddet mağduru olduğunu, Temmuz-Aralık 2020 dönemiyle kıyaslandığında 2021 yılında sağlık çalışanlarına yönelik saldırıların %62 arttığı belirtilmektedir (Sağlık Sen, 2022). Şiddeti ortaya çıkaran başlıca faktörler arasında yer alan uzun bekleme süreleri, stresli hasta yakınları, hizmet sunulan ortamın kalabalık ve gürültülü olması, sağlık çalışanlarının uzun çalışma süreleri, sağlık personeli ve hizmet alanlar arasındaki iletişim problemleri, personel yetersizliği ve ağır iş yükü (Aydın vd., 2009; Ayrancı vd., 2006; Kısa, 2008; Uzun vd., 2003) gibi etkenlere pandemi sürecinin yarattığı belirsizlik, gerginlik ve sağlık ekipmanlarının yetersizliği de eklenince sağlık çalışanlarına yönelik şiddet vakaları yoğun biçimde gündeme gelmiştir.

Sağlık çalışanlarının enfekte kişilerle yakın temasları nedeniyle virüsü yayabilecekleri endişesiyle sosyal alanlarda gördükleri tepkiler, ebeveynlerinin sağlıkçı olmaları nedeniyle eş ve çocuklarının yaşadıkları sosyal dışlanma, sağlık çalışanlarının zor koşullar altında

mesleklerini icra ederken iş yerinde yaşadıkları şiddet, sürecin daha da zorlu geçmesine sebep olmuştur. Sağlık çalışanlarının bu süreçte yaşadıkları sorunları ve talepleri dile getirdiklerinde karşılaştıkları idari baskılar ve kolluk güçlerinin müdahaleleri ise şiddetin siyasi ve toplumsal bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Tüm bu süreçler, sağlık çalışanlarının sosyal işlevselliklerini olumsuz etkilerken psikolojik ve sosyal sorunlar yaşamalarına, bir kısmının ise yurtdışında yaşamak ve çalışmak üzere ülkeden ayrılmasına yol açmıştır. Türk Tabipler Birliği, 2021 yılında bin 405 hekimin yurt dışına çıktığını belirtirken 2022'nin daha ilk yarısında bu sayının bin 171'e ulaştığına dikkat çekmektedir (Euronews, 2022). Sağlık çalışanları, şiddetin önlenmesine yönelik olarak sağlık hizmeti sunumunun iyileştirilmesi, kaynakların daha doğru şekilde değerlendirilmesi ve planlanması konularını öncelikli görmektedir. Hasta yoğunluğu ve talebinin karşılanabilmesi, iş yüküne uygun olarak yetkin personel sayısının artırılması, yönlendirme ve hasta danışmanlığı yapacak personelin istihdam edilmesi, çalışanlara yönelik şiddetle başa çıkma, kriz yönetimi, iletişim becerileri konularında eğitimler verilmesi ve çalışanların şiddete karşı daha etkili korunması noktasında güvenlik önlemleri ve hukuki desteğin güçlendirilmesi ise diğer önerilerdir (Yıldız, 2019, s.150).

Türkiye'de sağlık alanında şiddetin önlenmesi amacıyla 2016 yılında yayımlanan Hukuki Yardım ve Beyaz Kod Uygulaması konulu genelge ile sağlık çalışanlarının şiddete maruz kaldıkları durumlarda yeterli müdahalenin sağlanması için hukuki destek ve güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır. Ayrıca 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nda 17.04.2020 tarihinde kamu veya özel sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan sağlık personeli ile yardımcı sağlık personeline karşı görevleri sebebiyle işlenen suçların kamu görevlisine yönelik suç olarak değerlendirilmesi, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan kasten yaralama, tehdit, hakaret ve görevini yapmasına mani olmak gibi suçlarda cezaların yarı oranında artırılması ve hapis cezasının ertelenmesi hükümlerinin uygulanamayacağına dair bir değişiklik yapılmıştır. Ayrıca şiddet uygulayan hasta veya yakınına mümkün olduğunca başka bir sağlık personelinin hizmet sunması da yer almaktadır (madde 12). Bu değişiklikler ile sağlık çalışanlarına yönelik şiddette hukuki yaptırımların caydırıcılığının artırılması hedeflenmiştir. Sağlıkta şiddeti önlemeye yönelik çalışmalar yapılırken sağlık çalışanlarının çalışma koşulları, özlük hakları, ücret politikası, hasta kabul protokolleri, sağlık güvencesi ve hasta-hekim ilişkisi gibi konuların irdelenmesi önerilmektedir (Kılıç, 2020, s.54). Sağlık çalışanlarına yönelik şiddeti önlemeye dönük hukuki düzenlemeler ve güvenlik tedbirleri önemli olmakla birlikte şiddeti ortaya çıkaran dinamiklerin daha bütüncül

bir yaklaşımla ele alınması ve sağlık sistemindeki yapısal dönüşümlerin bilimsel verilere dayalı olarak yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Covid 19 pandemisinin şiddete maruz kalma riski yüksek gruplar üzerindeki etkileri değerlendirilirken gölge pandemi tanımlamasıyla dikkat çekilen uzun dönemli psikososyal etkiler bütüncül bir perspektifle ele alınmalıdır. Şiddeti önlemeye dönük düzenlemelerin, pandemi sürecinde artan şiddeti ortaya çıkaran ekonomik, psikososyal ve politik dinamiklerle ilişkisi temelinde ele alınması gerekmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarının sosyal sorunların çözümüne sunacağı katkının, dezavantajlı gruplara yönelik kapsayıcı istihdam politikaları ve etkili sosyal politik düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle mümkün olacağı düşünülmektedir.

Pandemi sürecinde artan aile içi şiddete müdahaleye dönük sığınma evi kapasitesinin artırılmasına yönelik önlemler önemli olmakla birlikte pandeminin uzun süreli etkileri göz önüne alınarak sığınma evi sayısının artırılması, şiddetten etkilenen ve pandemi sürecinde iş kayıplarına uğrayan kadınlara yönelik istihdam politikalarının ve psikososyal destek hizmetlerinin yerel yönetimlerin de sosyal hizmet sunumuna yönelik yükümlülüklerini yerine getirmesi suretiyle geliştirilmesi gerekmektedir. Pandemi sürecinde kurumlarda dönüşümlü çalışma veya evden çalışma yöntemleriyle şiddet mağdurlarının takiplerinin telefon üzerinden gerçekleştirilmesi ve kısıtlamalar nedeniyle destek alma noktasındaki kayıpların telafi edilmesine dönük psikososyal destek çalışmalarının planlanması önemlidir. Pandemi sürecinde artan kadına yönelik şiddet vakalarına müdahalenin yanı sıra ev içi şiddetten etkilenen çocuklar, yaşlılar gibi diğer aile üyeleriyle şiddetin uzun süreli etkilerini rehabilite etmeye dönük güçlendirici çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Yeşilay'ın geliştirdiği "Okulda Bağımlılığa Müdahale" programı gibi okul temelli uygulamaların yaygınlaştırılmasının yanı sıra okul sosyal hizmeti uygulamasının hayata geçirilmesi şiddet ve diğer sosyal sorunların çözümüne önemli bir katkı sağlayacaktır.

Yaşlılara yönelik ayrımcı ve şiddet içeren yaklaşımların önlenmesinde okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde duyarlılık yaratabilecek değerler eğitiminin yanı sıra çocuklar, gençler ve yaşlıları bir araraya getirecek sosyal projelerin geliştirilmesi önerilebilir. Bu kapsamda gündüzlü hizmet veren yaşlı danışma merkezlerinin ve her yaş grubundan bireye hizmet sunarak farklı yaş gruplarını biraraya getirebilecek yaşam merkezi modellerinin kamu ve yerel yönetimler işbirliği ile her il ve ilçede etkinleştirilmesiyle yaşa dayalı ayrımcılık ve

şiddetin önlenmesine katkı sunulabilir. Ayrıca yaşlı destek merkezi ve yaşam merkezlerinin yaygınlaştırılması, yaşlıların sorunlarıyla yakından ilgilenilmesi, aktif bir biçimde toplumsal yaşama katılımlarının güçlenmesi, her yaş dönemi kadar değerli ve topluma katkı sunan bireyler olduklarını hissetmeleri ve pandemi sürecinde yaşadıkları psikososyal kayıpların giderilmesi bakımından önemlidir.

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin önlenmesine dair önerilerin başında ise yoğun iş yükü altında, uzun çalışma saatleri ve performansa dayalı çalışma düzeninin yeniden değerlendirilmesi gelmektedir. Ayrıca sağlık hizmeti sunumunda hastalara yönlendirme ve danışmanlık yapabilecek personel istihdamının artırılması da önemlidir. Bu noktada hasta, hasta yakınları ve sağlık çalışanları arasındaki iletişime olumlu katkı sağlayacak ve kriz durumlarına müdahale edebilecek yardımcı personeller ve sosyal çalışmacıların daha etkin biçimde sağlık kuruluşlarında yer almalarının sorun alanına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Özetle şiddet, ekonomi, kültür, siyaset, inanç gibi pek çok toplumsal sistemle ilişkili bir sosyal sorundur. Bu bağlamda pandemi sürecinin ekonomik ve psikososyal sonuçlarıyla derinleşen şiddetin önlenmesine dönük politika ve hizmetlerin, farklı sistemlerin birbiriyle etkileşimi temelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Şiddetin önlenmesine dönük mücadelenin ve sosyal hizmet sunumunun etkililiğinin, kamu ve yerel yönetimlerin toplumun ihtiyaçlarına dönük, cinsiyet eşitliğini gözeten, bilime dayalı hizmet modelleri ve istihdam politikaları geliştirmesiyle başarıya ulaşabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Aydın B., Kartal M., Midik O., Büyükakkus A. Violence against general practioners in Turkey. *J Interpers Violence* 2009;24(12):1980-94.
- Ayrancı U., Yenilmez C., Balcı Y., Kaptanoğlu C. Identification of violence in Turkish health care settings. *J Interpers Violence* 2006;21 (2):276-96.
- Bilgiç A. K. (2020). COVID-19 ile mücadele sürecinde yerel yönetimlerin genel görünümü. *İdealkent*, 11(31), 2084-2112.
- DSÖ (2020). Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak (COVID-19 salgını sırasında dikkate alınması gereken ruh sağlığı ve psikososyal hususlar). <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/mental-health-considerations.pdf>.
- Euronews (2020). Yaşlı ihbar hattı 'Alo 153': Sokaktaki 65 yaş üstü vatandaşları bildirmek için ihbar hattı açıldı. <https://tr.euronews.com/2020/03/21/yasli-ihbar-hatti-alo-153-sokaktaki-65-yas-ustu-bildirmek-icin-koronavirus-turkiye-covid>.
- Euronews (2022). Doktorlar neden Türkiye'den ayrılıp yurt dışına yerleşiyor? Sağlık

çalışanları anlatıyor. <https://tr.euronews.com/2022/07/06/doktorlar-neden-turkiyeden-ayrilip-yurt-disina-yerlesiyor-saglik-calisanlari-anlatiyor>.

- Gearhart S., Perez-Patron M., Hammond T. A., Goldberg D. W., Klein A., & Horney J. A. (2018). The impact of natural disasters on domestic violence: An analysis of reports of simple assault in Florida (1999– 2007). *Violence and Gender*, 5(2), 87–92. <https://doi.org/10.1089/Vio.2017.0077>
- Kılıç M. (2020). *Sağlıkta Şiddeti Önleme Politikasının Mediko-Sosyal ve Yasal Dinamiği (Rapor)*. İstanbul: SETA Yayınları 161.
- Kısa S. (2008). Turkish nurses' experiences of verbal abuse at work. *Archives of Psychiatric Nursing*, 22 (4):200-7.
- Küresel Eşitlik ve Kapsayıcılık Ağı Derneği (2022). Pandemi gölgesinde kadına karşı şiddet izleme raporu. 2022 pandemi-golgesinde-kadina-karsi-siddet-izleme-raporu STGM.pdf.
- Sağlık-Sen (2022). Sağlık-Sen 2021 yılı sağlıkta şiddet raporları. <https://www.saglikksen.org.tr/haber/10831/genel-baskan-durmus190-siddet-olayinda-316-saglik-calisani-magdur-oldu>
- Schumacher J. A., Coffey S. F., Norris F. H., Tracy M., Clements K., & Galea S. (2010). Intimate partner violence and Hurricane Katrina: Predictors and associated mental health outcomes. *Violence and Victims*, 25(5), 588-603.
- TBMM (2021). Kadına yönelik şiddetin sebeplerinin belirlenmesi araştırması komisyonu. https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=151314.
- Twig J. (2015). Disaster risk reduction; Overseas Development Institute: London, UK. <https://odihpn.org/wp-content/uploads/2011/06/GPR-9-web-string-1.pdf>
- Tuna Uysal M. ve Tan Eren G. (2020). COVID-19 salgın sürecinde sosyal medyada yaşlılara yönelik ayrımcılık: Twitter örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1147-1162. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44396>.
- Thurston A. M., Stöckl H., Ranganathan M. (2020). Natural hazards, disasters and violence against women and girls: a global mixed-methods systematic review. *BMJ Global Health* 2021;6:e004377. doi:10.1136/bmjgh-2020-004377.
- UNFPA (2021). Salgın sürecinde çalışma hayatı ve ev içi şiddet. https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/badv_salginsurecindeevicisiddetvecalismahayati_2021.pdf.
- UNDP (2020). COVID-19 global gender response tracker. <https://data.undp.org/gendetracker/>.
- UNICEF (2020). Unequal access to remote schooling amid COVID-19 threatens to deepen global learning crisis. <https://www.unicef.org/turkiye/en/press-releases/unequal-access-remote-schooling-amid-covid-19-threatens-deepen-global-learning>.
- UNICEF (2021). Learning losses from COVID-19 could cost this generation of students close to \$17 trillion in lifetime earnings. <https://www.unicef.org/turkiye/en/press-releases/learning-losses-covid-19-could-cost-generation-students-close-17-trillion-lifetime>.
- United Nations (2020a), Policy Brief: The impact of Covid-19 on women,

<https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2020/Policy-brief-The-impact-of-COVID-19-on-women-tr.pdf>

United Nations (2020b), Policy Brief: The Impact of COVID-19 on older persons, <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-05/Policy-Brief-The-Impact-of-COVID-19-on-Older-Persons.pdf>

UN Women (2020a). The shadow pandemic: Violence against women during COVID-19. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>

UN Women (2020b). COVID-19 döneminde kadınlara ve kız çocuklarına yönelik dijital şiddet ve BİT yoluyla şiddet. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2020/Brief-Online-and-ICT-facilitated-violence-against-women-and-girls-during-COVID-19-tr.pdf>

Uzun Ö., Bağ B., Özer N. Impact on nurses of verbal abuse in the workplace. *Journal of Nursing College of Atatürk University*, 2001; 4(1):42-7.

Van Gelder N., Peterman A., Potts A., O'Donnell M., Thompson K., Shah N., Oertelt-Prigione S. COVID-19: Reducing the risk of infection might increase the risk of intimate partner violence. *E Clinical Medicine*. 2020;(21):100348.

Yıldız M. S. (2019). Türkiye'de sağlık çalışanlarına yönelik şiddet: Ankara ilinde araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1): 135-156.

ROLE OF WOMEN IN ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY THROUGH ENTREPRENEURSHIP: A COMPARATIVE ANALYSIS OF RURAL AND URBAN AREAS OF ANKARA

Nadia SAMO*

Oğuzhan ZENGİN**

INTRODUCTION

There is no doubt that without participation of women in our society life will be incomplete in many aspects. They can show their competency at workplace, politics, domestic challenges, social and cultural challenges, access and control to credit is regarded as women empowerment can be considered as chain of system that achieves its goal by showing its access and control over the physical resources. Recently women empowerment is achieved with remarkable place as an area for policy interventions in great number of the organizations in the world. They are well known of benefits of the empowerment that can be achieved by effective participation of women. The marketing of entrepreneurship plays vital role in the platform of business. The US economy has given privilege to women who own their businesses by prompting President Clinton calling these women business owners as the new face of our economy in our Society. This research paper consists on hypothesis based on Women empowerment through entrepreneurship. There is no doubt about the fact that all the developing countries around the world are facing acute shortage of funds and it is alarming where they are facing issues of under employment. Entrepreneurship is about people starting, running, grabbing opportunities and transforming chances into desired ideas through new ideas (Egai, 2008). An analysis of entrepreneurship brought women to the fore (Popescu, 2013). Therefore, entrepreneurship is regarded as the most important ways in which women can improve their quality of life for reliable socio-economic development of society (Ezeibe et al., 2013). Therefore, gender and entrepreneurship is an important resource that remains undeveloped for female entrepreneurs and is likely to contribute significantly to the growth of SMEs and thereby promote socio-economic development. It seems that it arises from the view (Popescu, 2013). Ankara is a well-known province and is the capital of Turkey. Ankara consists of both rural and urban centers. Therefore, we must not be isolated

* Postdoctoral student, Karabük University, Department of Social Work, Karabük, Assitant Registrar (Academics) Mehran University of Engineering and Technology, SZAB Campus Sindh, ORCID: 0000-0001-6524-6560, nadia.samo@muetkhp.edu.pk

** Assoc. Prof. Karabük University, Department of Social Work, ORCID: 0000-0002-2682-0870, oguzhanzengin@karabuk.edu.tr

from the possible female entrepreneurial spirit and inequality among female entrepreneurs in rural and urban communities. As a result, women in these two communities can face different challenges as they have different profiles, engage in different entrepreneurial activities, and are in different environments with different social and cultural backgrounds.

Research Problem

Despite of increased ratio of working women with having extra ordinary flexibility in childcare at home, still possess strong motivation to start a business. Similarly, very little attention is being paid towards exploring their motivation. To fill this gap, there is dire need of exploring basic needs of women role in economic development of our society. In developed countries ratio of women entrepreneurship is high which also represent why they are developed countries economically. There is need to conduct research in under developed countries to analysis how women can contribute their role in economic development through entrepreneurship.

Research objectives

The objectives of this research are given below:

- a. To find out inspirations for women to become women entrepreneurs in both rural and urban areas of District Çankaya, Ankara
- b. To analysis the difference between female entrepreneurs of rural and urban areas in District Çankaya, Ankara
- c. Identify the challenges faced by female entrepreneurs both in urban and rural areas of District Çankaya, Ankara.

Literature Review

Entrepreneurship

Definition of word entrepreneurship is defined differently by many scholars, researchers and international organizations. According to Byrad in 1987, entrepreneurship is primarily related to innovation, which means that entrepreneurship can be associated with innovation and creativity. It includes the capability to pay attention to increased opportunities for business Kirzner (1997). It is believed by few scholars that they are taking risks in uncertainty in order to generate profits and ensure business growth (Zimmerer and Scarborough 2005). The other scholar see it simply just like to start, own and manage the

small businesses (Igbo, 2005). Factors Motivating Rural and Urban Female Entrepreneurs in Developing Countries Extensive research has identified why women in developed and developing countries become entrepreneurs. These reasons apply for rural women entrepreneurs as well as urban areas women entrepreneurs, as they belong to both modern and traditional societies. This research shows that rural women are engaged to be entrepreneurs because there is no choice left behind except for survival of their families. Most of the women in urban areas do have access to business opportunities and own a business to supplement their family. According to a survey by Abdullah and Hassan (2014), most female entrepreneurs are the sole owners of businesses in rural areas. Business activities in which women are engaged include food production, livelihood, and handicraft while other activities involve retailers and beauty salons. Turkish women are employed primarily by service companies such as beauty salons, fashion shops, human resource management and temporary labor institutions Levent et al. (2013). According to Hill et al. (2006), most of the women shared a worst experience about getting access to credit through bank loans. They face many constraints and challenges especially in developing countries. One more study shows that the female entrepreneur from rural areas faces two times more difficulty as compare to urban women entrepreneurs due to lack of education and discrimination. One of the reasons is because most in rural areas women-owned businesses request for little capital to invest for their start up and banks avoid taking risks. This creates hurdle for women. In conclusion, very few women apply for external funding from banks.

Methodology

Research design

In the research methodology, survey was designed with cross-sectional technique. This is because it is also compatible with statistical analysis and is designed to allow researchers to collect data from large samples.

Area of Research

Ankara is capital of Country Turkey. The research areas are chosen from District Çankaya, Ankara. One metropolitan area is Kızılay for collecting data from urban women entrepreneurs and Cebeci was selected to collect data from rural areas from District Çankaya, Ankara. The total Population of Ankara is 515573 from which 2612514 population is female, and 2544059 population is of men as per state Institute of Statics, Republic of Turkey (Web).

Targeted population

The targeted population includes all women from urban area and rural area from District Çankaya, Ankara.

Sampling techniques and procedures

The snow ball sampling technique was used in selecting 200 population for the study. 100 women were selected in the community from District Çankaya urban areas and 100 communities from rural areas. In this process, researcher visited identified communities and found women self-employed business and markets through linkages development with local stakeholders. For each identified community, samples were selected for convenience. In urban population, researcher contacted the selected the first 100 business women who agreed to participate in the study. In the rural areas of District Çankaya, researcher went to the village's population. At these locations, they chose women to run businesses such as markets, agriculture, and livelihood.

Compilation of Data

Data was compiled after completion of questionnaire from both rural and urban women entrepreneurs. The collected data was recorded in a SPSS Software to get desired analysis and results.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Table 1: Demographic Data of Women Entrepreneurs in Rural and Urban areas of District Çankaya, Ankara

Variable	Urban Communities		RuralCommunities	
	Frequency	%	Frequency	%
Age(Years)				
15-25	14	14%	10	10%
26-35	10	10%	12	12%
36-45	20	20%	40	40%
46 and Above	56	56%	38	38%
Marital Status				
Unmarried	14	14%	9	09%
Married	40	40%	71	71%
Divorced	28	28%	8	08%
Widow	18	18%	12	12%
Education				

None	0	0.0	48	20%
Primary	5	05%	33	48%
Secondary	10	10%	49	32%
Graduate	37	37%	0	0.0%
Masters	48	48%	0	0%
Total	100	100.0	100	100.0

Source: Field Survey, 2018

Table 1 shows the demographic characteristics of the respondents. The urban women, from an age distribution perspective, the majority of women, 56%, belonged to the 46 and above year-old category, and the 15-25-year-old group was lying in the minimum category with 14%. In the rural area, the percentage of women aged 36-45 was the first highest at 40% and the lowest number was observed from age of 15-25 year with 10%. The majority of women fall into the age categories 46 and above in the urban areas, whereas the women entrepreneurs who belonged to the age categories of 36-45 fall into majority of business in rural area. This shows that rural areas female is relatively younger than urban areas female entrepreneurs. This is partly explained by the reality that women entrepreneurship began early in urban areas but is a recent phenomenon in rural areas. It also can be because rural women appear to get married earlier than urban women. In terms of marriage status, the table shows that the great number of women in urban areas are married at 40%. Divorced came in second with 28%. Widow female entrepreneurs ranked third with 18%, and single girls ranked fourth with 14%. In rural communities, the table further shows that most female entrepreneurs are married at 71%. Widowed women ranked second with 17%, singles ranked third with 8%, and respondent divorced were just 6% on fourth. In terms of educational background, the majority of female entrepreneurs 48% in urban areas had master's degree, women with a graduation degree were ranked second with 37%, women with a secondary degree were ranked third with 10% whereas female entrepreneurs with a Primary school certificate were ranked 4th with 5%. The table shows that in rural communities, most women had a Primary education at 48%, while none had a bachelor's or master's degree. Second place was 32% of women who received secondary school education and 20% women entrepreneurs were uneducated.

Table 2: Reasons for Women to be Entrepreneurs in Urban and Rural areas of District Çankaya Ankara

Rural Community			Urban Community		
Business Activities	Frequency	%	Business Activities	Frequency	%
Additional Income	40	45%	Family tradition	19	19%
Work Experience	12	12%	Support family	21	21%
Unemployment	25	25%	Poverty	45	45%
To be in control	7	7%	Earn for a living	10	10%
Social Status	16	16%	Saving	5	5%
Total	100	100%	Total	100	100%

Source: Field Survey, 2018.

Table 2 shows the reasons for urban and rural area women to obtain business in District Çankaya, Ankara. For the urban women the table revealed that maximum number of women 40% stated the need to generate extra income, on second the women chose entrepreneurship because of unemployment with number of 25%, those who were looking for to maintain their social status had the least percentage with 16%. Furthermore, women who obtained entrepreneurship to get work experience were on forth number with 12% whereas the last variable lies to control in one self with 7%.

The table 2. Shows reason for rural women to be entrepreneurs was because of poverty 45%, many women started business to support their families with 21%, whereas some number of women were engaged in the business to continue their family tradition of trading with 19%. The table shows very few numbers of female entrepreneurs were engaged in business to earn for living as it was the only way they live on hand to mouth with 10%. Female communities shared the reason to be entrepreneurs for extra saving for rainy days were on last number with 5%. The table shows that women entrepreneurs had very genuine and logical reasons to work for their families, empower them and earn to support their families. The difference is clear between rural and urban that shows the women has got their own priorities and reasons.

Table 3: Entrepreneurship Activities Engaged by Women in Urban and Rural areas of District Çankaya, and funds allocation

Business Activities	Urban Communities		Business Activities	Rural Communities	
	Frequency	%		Frequency	%
Urban			Rural		
GeneralStores	32	32%	Agriculture business	38	38%
Jewelryshop/Boutique	18	21%	Handicraft	16	16%
Beautician shop	17	17%	Livelihood	28	28%
Tailoring	12	12%	Retail store	11	11%
Coffee shop/ Restaurant	21	8%	Tailoring	07	07%
Total	100	100.0	Total	100	100.0
Source of Capital					
Personalsavings	26	26%	Financial Institution	55	55%
Family support	44	45.8	Saleofagri products	32	32%
Friends support	06	06%	Family support	11	11%
FinancialInstitutions	24	24%	Friends support	02	02%
Total	100	100.0	Total	100	100.0

Source: Field Survey, 2018

Table 3. Shows the number of women entrepreneurs who are engaged in activities of both urban and rural areas of District Çankaya, Ankara. It also includes from where do the arrange funds to start or continues their business. Urban women entrepreneurs are engaged in different trades from which the highest business is General store with 32%, the second trade is coffee shop or restaurants owned by women entrepreneur with 21%, third trade is mostly recognized by owned entrepreneur is boutique and jewelry shops with 18%. Women entrepreneurs engaged in established beauty salon were 17% in urban area of Ankara District and comparatively other trades, tailoring in the urban areas was recorded at 12%. The source of income was mostly supported by the family saving for urban entrepreneurs with 44%, the few of women had their personal savings with 26%. Mostly number of women also shared

they applied for loan from financial institution to start their business was 24%. Very least number of female entrepreneurs shared that they were given support from their friends 6%.

The table shows the result for rural areas was bit difference from urban women entrepreneurs. The highest number of rural entrepreneur women were engaged in agricultural business with 38%. They work in the field and visit city to sell their vegetables, crops and get good profit. The second most profitable trade in rural women entrepreneurs was livelihood. They get loans from banks and buy livestock. The recorded number 28% was livelihood business in rural areas of Ankara District. On third the women entrepreneurs preferred to make homemade items which are cost effective and they get good return from markets to sell i.e. handmade bags, key chains and vase prints. This trade was recorded with 16%. Table shows forth number 16% women entrepreneurs were selling groceries in retail shops/general store. The last number is tailoring 7% in the rural areas' women entrepreneurship trade. On the question on how they manage fund for the business, their reply was also different from the rural area women entrepreneurs'. Most of them preferred to apply in microfinance banks/ financial institutions to start/ expand their business. The number of 55% in the table shows the women manage the funds from financial institutions. The second source of fund includes selling the fertilized crops/ vegetables and invest the saving to the business with 32%. Very few numbers of women entrepreneurs received from family support with 11% number recorded. The women entrepreneurs who needed temporary business startup support from friends was only 2% which shows that in rural areas the mode of allocation of funds is quite different from urban areas.

Table4: Challenges Faced by Women Entrepreneurs in Urban and Rural areas District Çankaya, Ankara

Challenges	Frequency	%
Urban		
Loan approval from Microfinance Banks	15	15%
Gender discrimination	25	25%
Business/family interference conflict	25	25%
Lack of capital	21	21%
Lack of experience	14	14%
Total	100	100
Rural		
Low education	28	28%
No Credit facilities	35	35%

Gender discrimination	17	17%
Lack of savings	17	17%
Lack of experience	3	3%
Total	100	100

Source: Field Survey, 2018

Table 4 shows the women entrepreneurs challenges and the factors that are affecting them during their startup of business. In urban communities, women entrepreneurs face gender discrimination challenge when they take interest to get financial support from financial institutions or to get financial support. Number 25% shoes the rate of discrimination and 15% in connection when they get their loan approved and they are ignored because of gender issue. Most of women entrepreneurs face family conflict to start business with 25% whereas female with number of 21% face financial constraints before they plan to start the business/ expand their products or services. The rate of having no experience is 14% in urban female entrepreneurs who have zero experience and due to this they suffer a lot financially and mentally. On other hand women entrepreneurs from rural areas have totally different challenges. The highest number of challenges recorded is no financial facilities services available at their proximity. 35% of the women faced this challenge to move from their place and pay number of visits to financial service center/banks where they face another challenge of no education/ low education with number of 28%. Because of having poor communication and lack of knowledge of procedures, women face lot of problem to communicate about financial support. Gender discrimination is obtained with 17% which the women face in the market when they go to sell their products. Another challenge is capital, the women face problem during the time of starting their business. Shortage of capital is recorded with 17% in the rural areas of women entrepreneurs. The least number of lacks experience is recorded with only 3% because due to common trade/ business in rural areas, women entrepreneurs know much about techniques and way to carry out their business.

Table5: Suggestions for Improving Women Entrepreneurship in Urban and Rural areas of District Çankaya, Ankara

Suggestions	Frequency	%
Urban		
Facilitate credit facility service	35	35%

Genderequality	25	25%
Entrepreneurshiptraining	15	15%
Total	100	100.0
Rural		
Facilities of financial Institutions	38	38%
Gender equality	32	32%
Inclusive programmes(grants)	13	13%

Source: Field Survey, 2018

Table 5 shows suggestion to improve the quality facilities for women entrepreneurs in both urban areas and rural areas in the study area. For the urban women, the table presents that most common suggestion was facilitation of credit services should be improved with 35% while the second suggestion was gender balance to avoid discrimination with 25%. The women entrepreneur trainings must be recognized in the community and this suggestion was recorded with 15% from women entrepreneurs of urban areas. In the table, the suggestions given by rural women entrepreneurs about financial facility institutions (Microfinance Bank) in access to proximity was recorded with 38% the gender equality during their product sell services must be given equally with dignity and this suggestion was recorded with 32%. The women entrepreneur who meet with poverty line and face challenge to allocate funds must be given grants/ provided with startup business financial support from the Govt. as recorded with 13%.

CONCLUSION

After the research of comparative analysis of women entrepreneurship in both rural and urban areas of District Ankara. It is concluded that women from both communities are contributing their positive part in economy of our society in term of family support, gaining experience, promoting women empowerment and making a role model as a woman. The women entrepreneurs from urban communities have their level of confidence to develop their linkages with stakeholders despite of facing countless challenges. Similarly, women entrepreneurs from rural areas also found courageous and observed brave to handle the situation within limited resource. Both women entrepreneurs from rural and urban require to be recognized with their work performance and present their work with skills. Urban women entrepreneurs provide services at

salons, retail shops and boutique and rural women entrepreneurs work in field, sell the crops and vegetable, fruits, rice and other agricultural items to the market.

The major and crucial reason for women entrepreneurs in urban areas included the need to earn additional income, gain experience and maintain social desired to be controlled. The huge number of the women who belonged to rural areas became entrepreneurs to support her family members, continue/ maintain their family traditional business to earn for a living and for saving.

Challenges faced by urban women entrepreneurs in Ankara mostly included in urban communities was family conflicts between business and shares, gender discrimination and poor service at financial facility institutions. The problems/ challenges included in rural entrepreneurs was lack of education, poor access to credit facilities, and lack of capital.

RECOMMENDATIONS

The study recommends the following recommendation after conclusion of analysis:

- a. Govt. should take actions to improve quality services in urban areas for women entrepreneurs and established financial institutions in the rural areas of city.
- b. Govt. should take initiatives to provide school facilities to ensure girls quality education in rural areas by uplifting primary and secondary education.
- c. Strict actions must be taken against the officials who create problems for women entrepreneurs and discriminate woman by misusing their official powers /authorities.
- d. Govt. should introduce financial assistant/ Grant scheme to promote skilled women work in the urban areas and encourage them to work in a peaceful environment
- e. Entrepreneurship trainings should be recognized for women in both rural and urban areas of the Province.

REFERENCES

- Abdullah, N. and Hassan, K. (2014). A Preliminary Study of Rural Women Entrepreneurs: Characteristics and Business Success Factors. *International Review of Social Sciences and Humanities*. 7(2): 172-181.
- Ahl, H. J. (2002). The making of the female entrepreneur, A discourse analysis of research

- texts on women's entrepreneurship, JIBS Dissertation Series 015, Jönköping University, 2002.
- Allen, I. E., Langowitz, N. And Minniti, M. (2006). Global Entrepreneurship Monitor Report on Women and Entrepreneurship, Babson College, Babson Park, MA and London Business School, London.
- Bosma, N., Acs, Z., Autio, E. and Levie, J. (2009). Global Entrepreneurship Monitor –2008 Executive Report, Babson College and Universidad de Desrrollo.
- Byrad, W.A. (1987). Entrepreneurship, capital and ownership. Washington, D.C. The World Bank. Mimeo
- Dileepkumar, M. (2006). Problems of Women Entrepreneurs in India. Retrieved 3 December 2010, from http://www.indianmba.com/Faculty_column/FC293/fc293.html
- Egai, N. A. (2008). Entrepreneurial development: for increased competitiveness and Business growth. Institute of Chartered Economists of Nigeria's Seminar. Abuja: National Centre for Women Development. 6th June 2008.
- Ensley, M. D., Carland, J. C., and Carla, E. P. (2015). Women's Entrepreneurship: closing the gendergap in Access to financial and other service sand in social entrepreneurship, European Parliament.
- European Commission (2002). Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility: A business contribution to Sustainable Development.
- Commission of the European Communities. Brussels, 2nd July 2002. COM (2002)347 final.
- Ezeibe, A.B., Diogu, G.O., Eze, J.U., Chiahaha, G.T.U., Nwokenna, E.N. (2013). Women Entrepreneurship as a Cutting Edge for Rural Development in Nigeria. *Developing Country Studies*, 3(5). Guloba, M., Ssewanyana, S and Birabwa, E. (2017). Women Entrepreneurship in Uganda: A Synthesis Report on Policies, Evidence and Stakeholders. Research Series, No 134. Economic Policy Research Center.
- Hill, F., Leitch, C. and Harrison, R. (2006). Desperately seeking finance. The demand for finance by females-owned and -led businesses. *Venture Capital*, 8(2): 159–182.
- Igbo, C. (2005). Modern institutional techniques and their application in Technical Vocational Education Programs of Polytechnic and Monotechnics. ETF capacity Building Workshop, Bauchi, Nov 2005.
- Kimmel, M.S. (2004). *The Gendered Society*, New York/Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Kirzner, I. M. (1997). Entrepreneurship Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. *Journal of Economic Literature*, 35(1): 60-85.
- Letowski, M. A. (2001). Improving Statistics on Women Entrepreneurship. Second OECD Conference on Women Entrepreneurship in SMEs: Realizing benefits of Globalization and the Knowledge-Based Economy, OECD proceedings.
- Levent, T. B., Masurel, E. and Nijkamp, P. (2003). Diversity in entrepreneurship: ethnic and female role sinurb an economic life. *International Journal of Social Economics*, 30(11): 1131-1161, <https://doi.org/10.1108/03068290310497495>.
- Levent, T.B., Masurel, E., and Nijkamp, P. (2003). Gender Differences in Entrepreneurship. 43rd European Congress, European Regional Science Association, Jyvaskyla, Finland, August 27-30, 2003.

- Levent, T.B., Masurel, E., Nijkamp, P. (2002b). Diversity in Entrepreneurship: Ethnic and Female Roles in Urban Economic Life: *International Journal of Social Economics*.
- Moore, D. P. (1990). An examination of present research on the female entrepreneur—suggested research strategies for the 1990s, *Journal of Business Ethics*. 9(4/5).
- Nader, S. A. and Mohammad, R. M. (2012). Research Paper Concept of Entrepreneurship and Entrepreneurs Traits and Characteristics. *Scholarly Journal of Business Administration*, 2(7): 150-155, November 2012.
- Nielson, P.B. (2001). Statistics on Start Ups and Survival of Women Entrepreneur: Danish Experience. Second OECD Conference on Women Entrepreneurship in SMEs: Realizing benefits of Globalization and the Knowledge- Based Economy, OECD proceedings.
- Odey, S. A. (2018). Analysis of Socio-Economic Factors Influencing Rural-Urban Labour Migration in Calabar, Cross River State, Nigeria. *Journal of Research on Humanities and Social Sciences*, 8(16): 76-84.
- Popescu, S. (2013). Gender Differences in Entrepreneurship. Project supported by European Social Fund, strategic grant POSDRU/89/1.5/S/62259 and Postdoctoral training and postdoctoral fellowship in social, human, and political sciences.
- Rizvi, A. F., & Gupta, K. L. (2009). Women entrepreneurship in India—problems and prospects. *OORJA Journal of Management and I.T.*, 7(2): 35–41.
- Weber, M., Baehr, P.R., and Wells, G.C. (2002). *The Protestant ethic and the “spirit” of capitalism and other writings*. Penguin.
- Zimmerer, T. W. and Scarborough, N. M. (2005). *Essentials of entrepreneurship and small business management*. (4th ed.) US: Pearson.

KADIN YOKSULLUĞU NEDENLERİ ve ÖNLENMESİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Esin Polat*

GİRİŞ

Kadın ve yoksulluk olgusu açısından, kadının iş yaşamına katılma durumu en önemli nedenlerden birisidir. Kadın yoksulluğunun temel nedenlerinden biri olan işgücü piyasasına düşük katılma konusunda, istatistikler incelendiğinde; 2021 TÜİK verilerine göre; işgücüne katılım oranı erkeklerde, %70,3 iken bu oran kadınlarda %32,8 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere cinsiyetler arasındaki fark oldukça yüksektir.

Hane içinde yeniden üretim faaliyetleri kadınlarla özdeşleşirken, ev dışında ücretli çalışma yaşamı ise erkek işi olarak görülmektedir. İş bölümündeki eşitsizlik nedeniyle, kadınların düzenli gelir getiren ve insan onuruna yakışan işlere erişmesi güçleşmekte, erişseler dahi, emeklerinin karşılığı ödenmemekte veya yaşamlarını sürdürecektir gelirden yoksun bir ücretle istihdam edilmektedir. Bu nedenle kadın yoksulluğu ile mücadele politikalarının kadın istihdamıyla ilişkilendirilmesi temel önem taşımaktadır.

Kadın yoksulluğunun en önemli nedenlerinden birisi ise eğitim durumudur. Ulusal Eğitim İstatistikleri veri tabanı sonuçlarına göre, 25 yaş ve daha yukarı yaşta olan ve en az bir eğitim düzeyini tamamlayan kadınların oranı %87,7 iken erkeklerde bu oran %98,1 dir. 2021 TÜİK verilerine göre; herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayan kadın sayısı 3 milyon 652 bin iken okuma yazma bilmeyen kadın oranı ise 6,9 'dur. Kadınların eğitim görmeleri, kendilerine biçilen yeniden üretimi yerine getirme rolleri nedeniyle çok daha önem kazanmaktadır. Ayrıca hanede beslenme, temizlik ve sağlık sorunlarının çözümünü üstlenen kadının eğitim düzeyi aile bireylerinin sağlığı üzerinde doğrudan etkilidir. 25 ülkede yapılan bir araştırmaya göre, annenin bir yıldan 3 yıla kadar okula devam etmiş olmasının çocuk ölümlerini %15 oranında düşürürken, babanın okula devamının çocuk ölümlerinin %6 oranında azalttığı bulunmuştur. Ülkemizde okur yazar olmayan kadınlar, eşlerinin veya oğullarının desteği ile sağlık kuruluşlarına gidebilmekte ya da evdeki erkeğe bağımlı olduğundan kadınların sağlık hizmetlerine erişimde de eğitim durumu önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

* SHU/Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Uzmanı, H.Ü. İİBF. Sosyal Hizmet Bölümü Konuk Öğretim Görevlisi

Kadın yoksulluğunun bir diğer temel nedeni ise sağlık hizmetlerine kadın erişimindeki engeldir. Dünyanın pek çok yerinde gerçekleştirilen “sağlık reformları” ile kamusal sağlık harcamalarının daraltılması, prim oranlarını yükseltilmesi ve sağlığın piyasalaştırılmasıyla birlikte, kadınların yüksek bir oranın formel, düzenli gelir getiren bir işte çalışmaması gerçeği ile bir araya geldiğinde az sayıda kadının sağlık hakkından yararlandığı gerçeğini de gözler önüne sermektedir. Günümüzde pek çok kadın üreme sağlığı ve gebeliğe bağlı ciddi hastalıklarla karşı karşıya gelmektedir. Kovid 19 Pandemisi öncesi Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hakları Platformu’nun yapmış olduğu ve 28 Nisan 2021 tarihinde yayınladığı araştırma bulgularına göre, Türkiye’de önlenebilir nedenlere bağlı anne ölümleri oranı %62 dir. Türkiye’de kız çocukları ve kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimde zorluklar yaşanmaktadır. Kırsal nüfus, kent yoksulları ve Suriyeli göçmenler, LGBTİ+’lar gibi dezavantajlı grupların özellikle önlenebilir anne ölümlerinin azaltılması için, ergen yaşta gebelikler, çocuk yaşta erken ve zorla yaptırılan evliliklerin önlenmesi gerekmektedir. Çünkü kadınların gelire, üretim araçlarına ve kaynaklara eşitsiz erişimi gibi yoksullukla doğrudan ilişkili faktörler kadar, çocuk yaşta evlendirilmeleri, hareketlerinin kısıtlanması, üreme konusunda karar alamama gibi sonuçlara bağlı cinsiyet eşitsizliği de kadınları yoksulluk döngüsüne sokmaktadır.

Engellilik, göçmenlik, yaşlılık gibi dezavantajlı konumda kadın olmak, dezavantajlı konumu pekiştiren ve yoksulluğu derinleştiren bir etkiye yol açmaktadır. Engelliler Konfederasyonu 2020 Raporuna göre, Türkiye’de net olmayan sayısal verilere göre 8,5 milyon engelli yaşamaktadır. Yapılan araştırmalara göre, engelli kadınların sayısı erkeklere oranla fazladır. Engelli olmayan kadınların işsizlik oranı %16 iken engelli kadınların işsizlik oranı %32’dir. Engelli kadınların %27,3 herhangi bir hakkının ihlal edildiğini kabul etmekte ancak %80 ise hak arama mekanizmasını kullanamamakta, sosyal yardım ve destek hizmetlerine erişememekte, büyük çoğunluğu ise ev içi şiddete maruz kalmaktadır. Görüldüğü üzere engelli kadınlar, engellilik ve toplumsal cinsiyetten kaynaklı olarak çoklu ayrımcılığa uğramaktadır. Bu dezavantajlı konum ise engelli kadınların yoksulluğunu daha da derinleştirmektedir. TÜİK’in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2021 verilerine göre; yaşlı nüfusun cinsiyetine göre yoksulluk oranı erkeklerde, %15,6, kadın yaşlı grubunda ise bu oran 17,6 ‘dır.

Kadınlar karar alma mekanizmalarında yeterince yer alamamaktadır. Bu durum ise dolaylı olarak kadın yoksulluğuna neden olmaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizliği, eşitsiz

güç ilişkilerine dayanmakta, aile içinde başlayıp, aile içinde devam eden bu durum kadının ekonomik ve toplumsal yaşama katılımını sınırlandırıcı farklılıklar yaratmaktadır.

Bunun yanı sıra kadınların eğitim düzeyi düşüklüğü, işgücüne yeterince katılamaması ise kayıt dışı istihdamı da beraberinde getirmektedir. Bu güç ilişkilerinin değişmesi için kadınların kendi farkındalık ve yapabilirlik yetilerinin fark etmelerinin sağlanması, toplumsal ve ekonomik yaşama katılımlarını destekleyecek sosyal politikalar ile kadınların karar alma mekanizmalarında daha çok yer almalarının sağlanmasıyla mümkündür.

Bu Kapsamda; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bütçesinden, Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Yönetmeliği Esasları doğrultusunda, ekonomik yoksulluğu ve muhtaçlık durumu sosyal inceleme raporlarıyla tespit edilmiş ailelerin çocuklarına, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere, eğitim düzeylerine göre değişen miktarlarda, eğitim süresince veya mesleki eğitim kurslarına devam eden 18 yaş üstü gençler için bir yıllık kurs süresince eğitim yardımı yapılmaktadır.

Diğer sosyal yardımların kamu eliyle yürütülmesini sağlayan kurumların başında ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bütçesinden desteklenen 81 il ve 973 ilçede kurulmuş olan, valilikler ve kaymakamlıklar bünyesinde hizmet veren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları gelmektedir.3294 Sayılı Yasa kapsamında yoksul bireylere, giyecek, gıda, eğitim iş kurma, barınma ,tedavi, yakacak, yol yardımı gibi muhtaçlık ölçütleri çerçevesinde yapılan yardımlar, yoksulların başvurusu sonrası, hanede yapılan sosyal incelemeler neticesinde vakıfların temsil heyeti olan mütevelli heyeti üyelerince onaylanmaktadır. Sosyal incelemeler ise genellikle profesyonel olmayan, mesleki bilgi ve donanımdan yoksun vakıf personeli tarafından yapılmaktadır. Dolayısı ile bu durum kadının yeniden toplumsallaşmasını ve üretime katılmasını sağlayıcı olanakları da engellenmektedir.

Özellikle yoksul ve şiddet mağduru kadınlar, için sosyal yardım programı sosyal içermeci bir plan dahilinde, mesleki etik ve ilkeler çerçevesinde diğer kurum ve kuruluşlarla ortak bir eşgüdümle, koordinasyon dahilinde yürütülmelidir. Ankara'nın çeşitli ilçelerinde yapılan saha çalışmalarına ve araştırma verilerine göre, sosyal yardım alanların büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun kadınlaşmasıyla birlikte yardımlarda kadınlaşmıştır. Yoksulluktan en fazla etkilenen ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına en çok başvuru yapan yoksul grupların başında; yalnız yaşayan, engelli, yaşlı, çalışma olanaklarından yoksun ve eğitim olanaklarından yeterince

yararlanamamış, (okur yazar olmayan veya ilköğretim mezunu) evliliği süresince aile içi şiddete maruz kalmış, boşanmış veya kadın sığınmaevi'nden ayrılan, sosyal güvencesi olmayan ve genellikle çocuklarının bakımını tek başına üstlenmiş kadınlar gelmektedir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise yapılan yardımların hanede yaşayan kişi sayısı baz alınmadan verilmesi ve ihtiyaçların gözetilmemesidir.

Bu durum ise yoksullukla mücadele noktasında; sosyal yardım faydalanıcısı kadın ve çocuklarda iyileştirme yapmamakta yoksulluk döngüsünü devam ettirmektedir. Sosyal yardım sürecinin düzenli olarak takip edilememesi, düzenli bir sosyal yardım ve sosyal hizmet programının birlikte yürütülmemesinin bedelini hem kadınlar hem de çocuklar sağlıklarını kaybederek en ağır şekilde ödemektedir. Böylelikle yoksullukta kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

O halde; kadın yoksulluğu ile mücadelede, çalışamayacak durumda sağlık sorunları bulunan kadın ve ona bağımlı çocukları için sosyal yardım, sosyal güvenlik, beslenme, ısınma, sağlık, eğitim, bakım ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerinden yararlanma imkanları için bütünlüklü sosyal politikaların oluşturulması kritik bir öneme sahipken; çalışabilecek düzeyde olan kadınlar için ise en etkin politika aracının istihdama katılım olduğunu söylemek mümkündür.

KADIN YOKSULUĞUNUN ÖNLENMESİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Öncelikle sosyal yardımlar, yoksul bireyler için bir hak, devlet için ise bir kamu görevi olarak algılanmalıdır. Sosyal Devlet olmanın ön koşulu ise yapılan yardımların hak temelli bir yaklaşımla verilmesi koşulunu gerektirir. Bu nedenle yardımların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı esas alınarak hak temelli bir politika çerçevesinde verilmesi için gerekli tüm tedbirler alınmalıdır.

Tek ebeveynli, düzenli bir geliri olmayan ve işgücü piyasasında yer alamamış, çok çocuklu kadın ve çocukları için sorunun boyutları, durumu daha ağır bir noktaya taşımaktadır. Özellikle sağlık sorunu olan kadınlar, aldıkları yardımları tedavi giderleri için kullanmakta, diğer temel gereksinimleri ve çocukların eğitim giderleri gibi ihtiyaçların karşılanması noktasında ise çaresiz kalmaktadırlar. Bu durum ise çocukların eğitimden kopmasına neden olmakta ve çocuk yaşta erken evlilikler yapmasının önünü açmaktadır. Böylelikle yoksulluk, kuşaktan kuşağa aktarılan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal yardımların verilme sürecinde; kadının içinde bulunduğu özel durumu, çocuk sayısı, sağlık durumu, konutun özellikleri ve çevre desteğinin olup olmaması gibi sosyal sorunlar, iyi saptanmalı; çalışamayacak ölçüde sağlığını kaybetmiş kadınlar ve çocukların tüm temel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yardımlar nakdi olarak yapılmalı, sosyal incelemeler ve yardım süreci, mesleki bir müdahale planı çerçevesinde danışmanlık ve rehberlik hizmetleriyle birlikte, sosyal hizmet eğitimi almış sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülmeli ve değerlendirilmelidir.

Günümüzde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kurumsal veya standart bir yapıya kavuşması noktasında sorunlar gözlenmektedir. Bu durum ise yoksul bireylerin eşit düzeyde sosyal yardımlara erişmesini güçleştirmektedir. Özellikle engelli kadınlar için, yerel ve merkezi düzeydeki yardımlar, sosyal hizmet, sosyal bakım, psikolojik destek ve sağlık hizmetleriyle birlikte multi-dsipliner bir yaklaşımla, profesyonel meslek elamanları tarafından değerlendirilerek verilmeli ve götürülecek hizmetler öncelik sırasına göre planlanmalıdır.

Kadın Sığınmaevi'nden ayrılan kadınların istihdamda yer almalarını sağlayıcı hizmet modelleri geliştirilmeli, özellikle engelli, boşanmış, çevresi tarafından dışlanmış gibi özel durumları olan ve diğer kadınlara göre daha dezavantajlı konumda olan kadınlar için eğitim, güçlendirme ve mesleki eğitim kursları birlikte verilmeli ve bu sürede verilecek sosyal yardımlar, asgari yaşam standartları göz önünde bulundurularak yeterli miktarda olmalı ve istihdama katılmaları için kadın kotası uygulaması gibi tüm düzenlemeler yapılmalıdır.

Yoksulluktan en fazla etkilenen çalışamayacak özellikteki yoksul bireyler için sosyal yardımlar uzun süreli ve ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmalı, diğer bireyler için ise yardım süreci istihdama katılıncaya kadar devam etmeli, ayrıca istihdama katılması için alanında uzman meslek danışmanları tarafından rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verilmelidir.

Türkiye'de kadın istihdamı çok düşük düzeydedir ve bunun da belirtildiği gibi çeşitli nedenleri vardır. Kadın yoksulluğuyla ve yoksullukla en etkin mücadele ve politika aracı ise çalışabilecek durumda olan kadınlar için istihdama katılımıdır.

Türkiye'de kadın istihdamının artması ve önündeki engellerin kaldırılması için aile ve iş yaşamını uyumlaştırmaya yönelik çalışmalar yapılarak, öncelikle çalışma yaşamına katılacak veya katılan kadınların istihdamda sürekliliğinin sağlanması bakımından çocukları için kreş ve gündüz bakımevi sorunu bir an evvel giderilmelidir. 0-5 yaş grubu çocuklara

hizmet veren kreş ve gündüz bakımevlerinin ilgili kurumlarca gecekondularda yaygınlaştırılması ve ücretsiz hizmet verilmesi en önemli gereksinimlerden birisidir. Kreş hizmetinin yaygınlaştırılması, kadının çalışma yaşamına katılımıyla birlikte şiddetten korunması aynı zamanda da çocukların ihmal ve istismarının önlenmesi açısından önemlidir.

Geliri düşük düzeyde olan kadınlar ile sokakta ve geri dönüşüm işçisi olarak çalışan kadınların çocukları için kreş hizmetleri ücretsiz olarak verilmeli, bunun yanı sıra, tüm yoksul kadınların yararlanmasını sağlayacak ölçüde, yoksulların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kreş ve gündüz bakımevlerinin açılmasına önem verilmelidir.

Yoksulluktan en fazla etkilenen diğer bir grup da engelli ve yaşlılardır. Yaşlı ve/veya engelli kadınlar için 2022 sayılı engelli ve yaşlılık maaşının yetersiz olması nedeniyle kira, elektrik, gıda vb. giderleri göz önünde bulundurulmalı; özellikle 2022 maaşı dışında, başka bir geliri bulunmayan yaşlı ve engelli kadınlar 3294 sayılı Yasa kapsamında desteklenmelidir.

Sosyal yardım politikalarının belirlenmesinde toplumsal cinsiyet ayrımının yarattığı geleneksel iş bölümü modellerini destekleyen uygulamalardan kaçınılmalıdır.

Meslek liselerinde okuyacak kız çocukları biçki, dikiş, sekreterlik gibi geleneksel alanlara değil, bilgisayar ve bilgi teknolojileri gibi günümüzde yoğun olarak talep gören alanlara yönlendirilmelidir.

Ev eksenli çalışan kadınların el emeği ürünlerini satabilmeleri için el emeği pazarları konusunda tüm yerel yönetimlerin duyarlı davranması ve özellikle göç süreciyle kente yerleşmiş kadınların kente uyumunu kolaylaştırıcı sosyalizasyon çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Kadınların eğitimin tüm aşamalarına erişimi sağlanmalıdır; özellikle meslek liselerinde verilen eğitimin işgücü piyasasının talepleriyle bağlantısı iyi kurulmalı, meslek lisesi mezunu kadınlar arasında görülen yoğun işsizliğin önüne geçilmelidir.

Eğitim sisteminden başlayarak cinsiyete dayalı iş bölümü yaklaşımını ortadan kaldıracak önlemler alınmalı, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı okul öncesi ve ilköğretimden itibaren müfredatın bir parçası olmalıdır.

Kız çocukların eğitime devam edebilmesi için bölgesel sosyal sorunlar dikkatle incelenerek kırsal ve kentsel alanda tüm tedbirler alınmalıdır.

Özellikle eğlence sektörü ve konfeksiyon atölyeleri gibi kadınların yoğun olarak çalıştıkları işyerlerinde sosyal güvencesiz olarak kayıt dışı işlerde çalıştırılmalarının önüne geçmek

amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Müfettişleri tarafından işyerleri denetimlerinin düzenli olarak yapılmasına özen gösterilmelidir.

Karar alma mekanizmalarında kadınların daha çok yer almaları için tüm siyasi parti programlarına toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planı çerçevesinde %50 oranında kadın kotası konulmalıdır.

Kadın ve çocukların yoksulluk kısır döngüsünden çıkabilmesi amacıyla geliştirilen ve geliştirilmesi öngörülen diğer sosyal politikalar için kurumlar arası işbirliği yapılmalı, takip ve havale sürecinin işletilmesine önem verilmelidir.

Yoksul mahallelerde “Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı” çerçevesinde öncelikle tek ebeveynli kadınlar olmak üzere tüm yoksul kadınlara eğitim programlarının sürdürülebilir olmasına önem verilmeli ve sonuçları izlenmelidir.

Özellikle metropol illerde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Hizmet Merkezlerinin sosyal ekonomik destek birimlerinde görev yapan personelin günlük iş yükü oldukça ağırdır. Sosyal yardım başvurusu yapan kişilerin çeşitliliği (hasta, engelli, LGBTİ+ lar, işsiz, hükümlü, şiddet mağduru, mülteci, evsiz vb.) çalışanlarda tükenmişlik sendromuna neden olmakta, bu durum ise personelin zamanla empati yeteneğini kaybetmesine ve etik ilkelere uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, sosyal yardım alanında çalışan en üst düzeyden en alt düzeye kadar tüm personel dahil olmak üzere psiko -sosyal sağaltım hizmetleriyle desteklenmesi önemlidir. Çünkü personelin sağaltım hizmetleriyle desteklenmesi, dezavantajlı grupların eşit düzeyde kaliteli hizmet almasını sağlayacaktır. Ayrıca personelin toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri gibi hizmet içi eğitimlerle de desteklenmesi özellikle, kadınların sosyal yardım hizmetlerine erişimini kolaylaştıracaktır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından kapatılan ve kadınlar için eğitim, bilinç yükseltme, farkındalık geliştirme, güçlendirme ve diğer sosyal sorunlar için önleyici ve koruyucu hizmet sunan Toplum Merkezleri, Aile ve Kadın Danışma Merkezleri yeniden açılmalı ve bölge kadınlarının bu merkezlerle bağlantıda olmaları sağlanmalıdır.

Kadın Sığınmaevleri'nde kalan sığınma sonrası bağımsız yaşama geçen kadınlar, belli bir süre sonra ekonomik yoksulluktan dolayı yeniden kadın konukevlerine başvuru yapmaktadırlar. Ekonomik nedenlerden dolayı sığınma ihtiyacı duyan kadınların bağımsız yaşama geçiş sürecinde ayni ve nakdi yardımlarla, düzenli olarak işe giriş sürecine kadar, en az iki yıl

süreyle aylık olarak kira, gıda, yakacak gibi temel ihtiyaçlarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafınca karşılanması gerekli görülmektedir. Yapılacak yardımların ailedeki kişi sayısı baz alınarak ve asgari yaşam koşullarını sağlayacak ölçüde nakdi olarak yapılması uygun olacaktır. Sonraki süreçte ise, düşük ücretle edinebilecekleri sosyal konutlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal ekonomik yoksulluk içindeki ve eğitim düzeyi düşük kadınlar, genellikle gündelikçi olarak ev işlerinde çalışmaktadır. Bu grup örgütlü olmadığından sosyal güvenlik kapsamına da alınmamaktadır. Eğlence yerleri v.b. işyerlerinde çalışanlar ve diğer bazı gruplar da sosyal güvenceden yoksundur. Kooperatifleşme yoluyla bu grupta yer alan kadınların sosyal güvenlik gereksinimlerinin karşılanması için gerekli yasal düzenlemeler bir an evvel yapılmalıdır.

Koruyucu önleyici tedbirler açısından gecekondü yerleşim bölgelerinde yaşayan aileleri, kent yaşamıyla bütünleştirecek mahalle semt evlerinin açılması, semt evlerinde gönüllü yetişkin kadın ve erkek lider olabilecek kişilere eğitimler verilmesi, eğitilen kişilerce de seminerlerin ev toplantılarıyla yaygınlaştırılması, gezici eğitim araçlarıyla da kadın ve çocukların yaşam kalitesinin yükseltilmesi, yerinde hizmet vermek, erişilebilir olması açısından önemlidir. Bu doğrultudaki projelerin, yerel ve merkezi düzeyde desteklenmesi ve yaşama geçirilmesi gerekli görülmektedir.

Kadının aktif çalışma hayatına katılımına önem verilmesi, öncelikle Kadın Sığınmaevi'nden ayrılmış ve/veya yoksul, boşanmış ya da eşini kaybetmiş, sosyal güvencesiz ve işsiz kadınların kamu ya da özel sektörde çalışmalarını kolaylaştıracak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Yukarıda belirtilen kadın gruplarının istihdamına yönelik belli oranda kota konulması hayati öneme sahip bir konudur.

Ulusal İstihdam Strateji Belgesinde yer aldığı üzere, özellikle yoksulluktan en çok etkilenen, kadın sığınmaevlerindeki boşanma aşamasında olan, şiddet mağduru ve hükümlü kadınların sosyal yaşama uyumunu kolaylaştırıcı, istihdama katılımlarını sağlayan sosyal içerme projelerine öncelik verilmelidir.

Kadın ve Çocukların yoksulluk kısır döngüsünden çıkabilmesi amacıyla geliştirilen ve geliştirilmesi öngörülen diğer sosyal politikalar için kurumlar arası işbirliği yapılmalı, izleme, değerlendirme ve kurumlar arası havale sürecinin işletilmesine önem verilmelidir.

İhmal veya istismar nedeniyle Çocuk İzlem Merkezleri ve Çocuk Destek Merkezlerine getirildikten sonra ailesi veya yakınlarına teslimi yapılan kız çocuklarının eğitimden kopmasını, tekrar istismara uğramasını veya erken yaşta evlendirilmelerini engellemek amacıyla, okullarda, Sosyal Hizmet Uzmanlarının görevlendirilmesi ve Okul Sosyal Hizmeti çalışmalarının başlatılması gerekli görülmektedir.

Sonuç olarak; Kadın yoksulluğu ile mücadelede; sürdürülebilir kalkınma hedeflerini içeren sosyal politikaların hayata geçirilmesi, kadının, ailenin, çocuğun ve toplumun güçlendirilmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. O halde tüm sektörler duyarlı davranmalı ve mücadele etmelidir.

KAYNAKÇA

Polat, Esin (2017), Yoksulluk ve Şiddet Kışkacında Kadın: Mücadelede Örnek Olaylarla Birlikte Kadın İstihdamının Önemi Mevcut Politikalar ve Uygulama Örnekleri, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

2021, TÜİK Verileri.

2020, Türkiye Engelliler Konfederasyonu Raporu.

2021, Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hakları Platformu, Araştırma Bulguları

ENGELLİLİĞİ KAPSAYICI KALKINMA: SOSYAL HİZMET ODAĞINDA BİR DEĞERLENDİRME

Lütfiye KARAASLAN*

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik kelimesi Latince *sustinere*'den (tenere, tutmak; sus, yukarı) türetilmiştir. Sürdürülebilirliğin günümüzde kullanım şekli, belirli bir konunun desteklenme olasılığının bir ifadesi olan İngilizce “sustainability” terimine dayanmaktadır. Sürdürülebilirlik, iyileştirilmiş bir yaşam kalitesi arayışında çevresel, toplumsal ve ekonomik hususların dengelendiği bir gelecek hakkında düşünmek için bir paradigma olarak görülmektedir. Arkasındaki idealler ve ilkeler; nesiller arası eşitlik, cinsiyet eşitliği, sosyal hoşgörü, yoksulluğun azaltılması, çevresel koruma ve iyileştirme, doğal kaynakların korunması ve adil ve barışçıl toplumlar inşa etme gibi geniş kavramlara dayanmaktadır (Jeronen, 2013).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan Ortak Geleceğimiz Raporu'nda tanımlanmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir kalkınma; “bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmıştır (Kates, Parris ve Leiserowitz, 2005; Özmete, 2010:80). Sürdürülebilir kalkınma kavramının ekonomik, çevresel ve sosyal üç boyutu bulunmaktadır. Bu üç boyut karşılıklı etkileşim içerisinde birbirine bağlı bir yapıyı oluşturur (Peeters, 2012b:5).

Sürdürülebilir kalkınmasının, sosyal ve çevresel boyutunu ihmal eden ekonomik kalkınma girişimleri uzun vadede kalkınmanın sürdürülemezliğine neden olacaktır. Çevreyi, insan haklarını ve sosyal adaleti dikkate almayan ekonomik bir kalkınma kaçınılmaz olarak başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Oldukça geniş bir bakış açısıyla, çevrenin ve sosyal eşitliğin korunması odağıyla hareket edilmesi gerektiğini vurgulayan “sürdürülebilir kalkınma” kavramına ilişkin açıklamalar; sosyal hizmetin doğal olarak ve tarihi misyonuyla örtüşür bir biçimde ve sorumluluk bilinciyle bu süreçte aktif rol alması gerektiğini ortaya koymaktadır. İnsan hakları, sosyal adalet, eşitlik ve özgürlük değerlerini odağına alan sosyal hizmet

* ASH Uzmanı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, lutfiye.karaaslan@aile.gov.tr,
Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara, ORCID: 0000-0001-6267-4252, lmumluoglu@yahoo.com.

mesleği, başta engelliler olmak üzere dezavantajlı gruplar bakımından sürdürülebilir kalkınmanın lokomotifi olabilecek birikime ve yetkinliğe sahiptir.

Sosyal Hizmetin Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü

Sosyal hizmetin sürdürülebilir kalkınmada nasıl bir rol oynayabileceği sorusu, normatif düşüncelerle doğrudan bağlantılıdır. Sosyal hizmetin misyonunu sürdürülebilir kalkınma gündemi ile ilişkilendirmek için Brundtland Raporu (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, WCED, 1987) olarak da bilinen Ortak Geleceğimiz Raporu'nda yer alan tanım en iyi başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir. Raporla "Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" olarak ifade edilen sürdürülebilir kalkınma tanımı; içinde "ihtiyaçlar" ve "sınırlılıklar" olarak karakterize edilen iki önemli kavramı barındırmaktadır. "İhtiyaçlar" kavramı, öncelikler arasında ilk sırada yer alması gereken dünyanın yoksullarını; "sınırlılıklar" kavramı da çevrenin mevcut ve gelecekteki ihtiyaçları karşılama kabiliyetine getirilen sınırlamaları işaret etmektedir (Peeters, 2011:293-294).

Sosyal hizmetin uluslararası kabul gören tanımı da sosyal hizmet ve sürdürülebilir kalkınmanın bağına kurmak için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) tarafından yapılan tanıma göre;

"Sosyal hizmet mesleği, sosyal değişimi, insan ilişkilerinde problem çözmeyi ve refahı artırmak için insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmesini teşvik eder. İnsan davranışı ve sosyal sistem teorilerini kullanan sosyal hizmet, insanların çevreleriyle etkileşime girdiği noktalarda müdahale eder. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmetin temelidir (IFSW & IASSW, 2004)".

Tanımda yer alan "insan hakları" ve "sosyal adalet" ilkeleri, IFSW ve IASSW (2004) tarafından hazırlanan uluslararası bir ilkeler beyanında daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre; "insan hakları ve insan onuru" ilkesi; "kendi kaderini tayin hakkına saygı, katılım hakkını teşvik etmek, bireyi bir bütün olarak ele almak, güçlü yönleri tespit etmek ve geliştirmek" olarak açıklanmaktadır. "Sosyal adalet" ilkesi ise; "negatif ayrımcılıkla mücadele etmek, çeşitliliği tanımak, kaynakları adil bir şekilde dağıtmak, adaletsiz politika ve uygulamalarla mücadele etmek ve dayanışma içinde çalışmak" olarak tanımlanmaktadır (IFSW ve IASSW; 2004). Buradan hareketle sosyal hizmetin ve sürdürülebilir kalkınmanın normatif ilkelerinin neredeyse birebir örtüştüğünü, yerel ve küresel düzeyde eşitlik ve

adaletin tesis edilmesinde işbirliği içerisinde çalışmalarının özellikle dezavantajlı gruplar açısından yaşamsal bir değere sahip olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Aşağıdaki tabloda sürdürülebilir kalkınma ve sosyal hizmetin normatif ilkeleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

Tablo 1: Sürdürülebilir kalkınma ve sosyal hizmetin normatif ilkelerinin karşılaştırılması

Sürdürülebilir kalkınma	Sosyal hizmet
İhtiyaçların karşılanması	Refahın artırılması: İhtiyaçların karşılanmasını ifade eder, ancak daha geniş bir odağa sahiptir.
Ekolojik sınırlılıklara saygı-Dünyanın sınırlı kaynakları	Dünyanın sınırlı kaynaklarına yönelik endişe ve saygı, henüz sosyal hizmet söyleminde temel bir mesele değildir ve “insan refahı kavramları”nın farklı bölgelerde nasıl anlaşıldığına bağlıdır.
Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar -öncelikle uluslar arasında- genel adalet ilkelerinden kaynaklanır.	Sosyal hizmet güçlendirme etğinde, insanları eylemlerinden sorumlu tutar, ancak adalet hem bireylerin hem de grupların farklılaşan fırsatlarına ve sınırlılıklarına dikkat edilmesini gerektirir.
Küresel adalet- tam olarak ne anlama geldiğine dair farklı anlayışlar olsa da-	Sosyal hizmet, küresel adalet hedefiyle uyumludur.
Nesiller arası eşitlik/dayanışma	Sosyal hizmet, özellikle dezavantajlı ve marjinalleştirilmiş gruplar/nüfuslar söz konusu olduğunda, sosyal dayanışmayı, çeşitliliği ve güçlendirmeyi yüceltir.
Nesiller arası eşitlik ve dayanışma: Gelecek nesillere karşı sorumluluk yenilikçi bir ilkedir.	Bu ilke, sosyal hizmetin insanların geleceğine ilişkin güçlü odağıyla uyumludur.
Cinsiyet eşitliği ve çeşitliliklere saygı	Sosyal hizmet, cinsiyet eşitliğini ve çeşitliliğe saygıyı teşvik eder.

Kaynak: Peeters J. (2011, 2012a).

Tablodan da görüleceği üzere sürdürülebilir kalkınma ve sosyal hizmet normatif ilkeler bakımından neredeyse bire bir örtüşmektedir. Sosyal hizmetin doğası ve misyonu gereği sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü ve en büyük destekçisi olması gerektiği rahatlıkla ifade edilebilir. Elbette sosyal hizmet politik, kültürel ve coğrafi bazı değişkenler bakımından dünyanın her yerinde aynı etki ile işlev görememekte ve kalkınma eylemlerinde kendine yer edinmekte zorlanmaktadır. Ancak hizmet verdiği kişi, grup ve toplumlar göz önünde bulundurulduğunda tüm baskılara ve engellemelere rağmen sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği de aşikârdır.

Engelliliği Kapsayıcı Kalkınma ve Sosyal Hizmet

Engellilik ve Kalkınma İlişkisi

Dünyada bir milyardan fazla insanın veya dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15'inin (2010 dünya nüfus tahminlerine göre) bir tür engellilik ile yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu, Dünya Sağlık Örgütü'nün yaklaşık yüzde 10 olduğunu ileri sürdüğü 1970'lere ait önceki tahminlerden daha yüksektir. Nüfusların yaşlanıyor olması- yaşlı insanlarda engellilik riski daha yüksektir- ve diyabet, kalp ve damar hastalıkları ve akıl hastalığı gibi engellilik ile ilgili kronik sağlık sorunlarının dünya çapında artıyor olması nedeniyle engelli insanların sayısı artmaktadır (WHO, 2011).

Dünya üzerinde engelliliğin artmasının en önemli nedenlerinden birisi de yoksulluktur. Engelliliğin nedenleri ve engelli sayısının artışı tartışmalarında yoksulluk-engellilik ve engellilik-yoksulluk ilişkisi sıkça gözden kaçırılmakta ve tartışma dışı kalmaktadır. 2000'li yıllarda yoksulluk ve engellilik ilişkisini ortaya koyan araştırmalar dikkat çekmeye başlamıştır. Elde edilen yeni veriler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde engelli bireylerin eğitim ve sağlığa erişim, istihdam, gelir, sosyal destek ve şehirleşme gibi ölçütler açısından çok daha yoksul olduğunu ortaya koymaktadır. Engelli bireyler günlük yaşamda karşılaştıkları kurumsal, çevresel ve davranışsal engeller nedeniyle genellikle daha yoksuldur ve sonuç olarak da bunun yerleşik bir sosyal dışlanma ve topluma katılamama ile sonuçlanmaktadır. Bu durum; sosyal marjinalizasyon ve izolasyon, eğitim, uygun barınma, beslenme, temiz su ve temel hijyen, sağlık bakımına erişememe, yasal ve politik süreçlere katılma yeteneğinden yoksun olma gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Burada kilit bileşen işgücü piyasasına aktif bir şekilde katılamama olarak kabul edilmektedir (Groce ve diğerleri, 2011:1496-1497).

Engelli bireyler eğitimde ve iş piyasasında daha dezavantajlıdır ve genellikle engelli olmayan bireylere göre daha yoksuldur. Dünya Sağlık Araştırması kapsamında yer alan engelli katılımcıların ilkökul eğitimini tamamlama oranları önemli ölçüde düşük seviyededir ve eğitim gördükleri ortalama yıl sayısı engelli olmayan katılımcılara oranla daha düşük düzeydedir. Analizde yer alan 51 ülkede, engelli erkeklerin %50,6'sı, engelli olmayan erkeklerinse %61,3'ü ilkökul eğitimini tamamlamıştır. Engelli kadınların %41,7'si, engelli olmayan kadınların ise %52,9'u ilkökul eğitimini tamamladığını bildirmiştir. Benzer şekilde, engelli olmayanlarla karşılaştırıldığında engelli bireylerin ortalama eğitim yılı oranları daha düşük düzeydedir (erkeklerde sırasıyla 7.03'e karşı 5.96; kadınlarda sırasıyla 6.26'ya karşı

4.98 yıl). Buna ek olarak, bütün yaş gruplarında eğitimini tamamlama oranları arasında farklar bulunmuştur ve hem düşük gelirli hem de yüksek gelirli ülkelerde her iki alt örneklem grupları için de bu fark istatistiksel olarak anlamlı seviyededir (WHO, 2011).

Engellilik yoksulluk ilişkisinde bir diğer önemli bileşen de istihdam yani çalışma hayatına aktif bir şekilde katılma ve kendi yaşamını idame ettirme gücünü elinde bulundurmadır. Tıpkı eğitimde olduğu gibi bu alanda da engelli bireyler değişen oranlarda olmakla birlikte tüm dünyada dışlanma ile karşı karşıyadır. Gelişmekte olan ülkelerde çalışma yaşındaki engelliler içinde işsizlik %80-90 gibi son derece yüksek bir seviyededir. Bu oran Asya ülkelerinde %80 civarında iken sanayileşmiş ülkelerde %50-70 arasındadır. Çalışabilir engelli nüfus içindeki işsizlik oranı Avrupa ülkelerinde ise %43-54 bandında hesaplanmıştır (EYHGM, 2015:18). ABD’de engelli olmayan nüfusta işgücüne katılım oranı %77,7 iken engellilerde bu oran %33,7’dir. Benzer bir şekilde; engelli çalışabilir nüfus içinde istihdam edilen engellilerin oranı %28,5 iken engelli olmayan ve istihdam edilenlerin, çalışabilir nüfus içindeki payı %70,3 seviyesindedir. (Imparato ve diğerleri, 2010). Bu veriler ABD’de engelli bireylerin istihdama katılma konusunda engelli olmayan bireylere oranla iki kattan daha fazla dezavantajlı konumda olduklarını göstermektedir. Avrupa Birliği’nin konuyla ilgili göstergeleri üye ülkeler arasında büyük farklılaşmalar gösterse de AB ortalaması bakımından engelli nüfusun durumu ABD’ye kıyasla görece daha iyidir. Engelli istihdamının AB ortalaması ABD’den farklı olarak %65 seviyesinde iken engelli işsizlerin oranı da %5,5 kadardır (Imparato ve diğerleri., 2010) .

Türkiye’de az bir engeli olan nüfusun eğitim durumuna bakıldığında eğitim düzeylerinin genel nüfusun eğitim düzeyine göre daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Genel nüfus için okuma yazma bilme oranı %95,5 iken en az bir engeli olan nüfusun okuma yazma bilme oranı toplamda %76,7 olarak bulunmuştur. Bu oran erkeklerde %89,1 iken kadınlarda %67,6 olarak ortaya çıkmıştır. Eğitim düzeyi yükseldikçe, en az bir engeli olan bireylerin eğitim düzeyinin nüfusun genelinin eğitim düzeyine göre azaldığı görülmüştür. Ayrıca cinsiyet bazında değerlendirildiğinde engelli kadınların oranı her eğitim kategorisinde engelli erkeklere göre daha düşüktür. Temel işgücü göstergeleri açısından bakıldığında en az bir engeli olan kişilerin işgücüne katılım ve istihdam oranlarının genel nüfus ile karşılaştırıldığında oldukça düşük olduğu ortaya çıkmıştır. İşgücüne katılım oranı genel nüfusta %47,5 iken engellilerde %22,1’dir. Cinsiyet ayrımında bakıldığında her iki kategoride de erkeklere göre kadınların istihdama katılım oranı daha düşüktür (TÜİK, 2011).

Toplumsal yaşama katılımın iki önemli bileşeni olan eğitim ve istihdamda sürekli engellerle karşılaşan ve bu engellerle baş etme mekanizmaları sınırlı olan engelli bireylilerin yoksulluk döngüsünü kırmaları ve kalkınmadan hak ettikleri payı almaları mümkün olamamaktadır. Dahası bu sistemlerde yerini alamayan engelli nüfus kalkınma stratejilerinin oluşturulması süreçlerinde ve çoğu zaman bütüncül bir anlayışı yansıtmayan kalkınma belgelerinde hak ettiği yeri alamamaktadır.

Kalkınma Odaklı Engellilik Politikaları ve Sosyal Hizmet

Kalkınma odaklı engellilik politikaları ve stratejileri; engelli bireylerin işlevselliğini artırma ve onların sosyal ve ekonomik fırsatlara erişimlerini kısıtlayan engelleri azaltma yollarını arayan politika ve stratejilerdir. Bunlar; rehabilitasyon stratejileri, engelli bireyleri ana akım sağlık, eğitim, mesleki, kentsel ve rekreasyonel süreçlere dahil etmek için içermeci politikalar ve olumlu stratejiler, mimari ve tasarım engelleri ortadan kaldırmak için düzenli çabalar, bireysel destek ve destekleyici teknolojiler için uygun maliyetli stratejiler olarak gruplandırılabilir (Metts, 2004:10-11).

DFID (Department for International Development-Uluslararası Kalkınma Bakanlığı) 2000 yılında yayımladığı “Engellilik, Yoksulluk ve Kalkınma” raporunda engelliliği kapsayıcı kalkınmanın başlıca eylem alanlarını; politika, ekonomik, sosyal ve insani gelişme, güçlendirme, medya ve iletişim olarak sıralamıştır. Buna göre; politikaların engelli bireylerin haklarını savunmaya dönük hazırlanmasını sağlamak amacıyla hem hükümetler arasında hem de uluslararası toplum içinde diyalog için çaba gösterilmesi; engelli bireyler için hizmetlerin toplumda var olan eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal yapılar içerisinde verilmesi ve engelli bireylerin karar verme süreçlerine katılımlarını sağlayacak usullerin oluşturulması; engellilerin kendi haklarını geliştirmeleri ve kendilerini temsil hakkını kullanmaları yönünde güçlendirilmeleri ve medya ve iletişim kanallarının eşit haklar için baskı oluşturmada ve engellilikle ilgili farkındalık oluşturmada aktif bir şekilde kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (DFID, 2000).

Engellilik ve kalkınma ilişkisine vurgu yapan ilk açıklamaların 1990’lı yılların sonlarına denk geldiği ve bazı hükümetlerin kalkınma kuruluşları (Amerika, Norveç, Finlandiya, Danimarka, İsveç, Japonya ve Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Kuruluşları gibi) aracılığıyla engelli bireylerin kalkınma çalışmalarına dâhil edilmesi gerektiği yönünde açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Bu yıllarda engelli hareketinin uzun yıllardır süren lobi faaliyetlerinin sonucu olarak da bazı hükümetler engellilik odaklı bazı yasal

düzenlemeleri (ABD 1990; Zimbabve 1992; Hindistan 1995; Birleşik Krallık 1995; Sri Lanka 1996; Güney Afrika 1997; Bangladeş 2001) hayata geçirmiştir (Yeo, 2005:5-6).

2000’li yıllarda engellilik alanında çalışan uluslararası sivil toplum örgütleri çalışmalarını sosyal model çerçevesinde şekillendirmeye ve kalkınmada hak ettikleri yeri alabilmek için uluslararası toplum üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Böylece engelliliğe uluslararası bir kalkınma meselesi olarak vurgu artmaya başlamış; hükümetler, uluslararası kalkınma ve finans kuruluşları retoriklerinde bu yönde değişikliklere gitmiş, bunun sonucunda da engellikle ilgili çeşitli rehberler ve politika dokümanları yayımlamıştır. Bu süreçte; BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye (EHİS) doğru giden yolda pek çok uluslararası kalkınma kuruluşu engelli bireylere yönelik “hak temelli yaklaşımı” benimsemiştir. Bu yaklaşıma göre; toplumda her birey eşit ekonomik, kültürel ve sosyal haklara sahiptir ve uluslararası kalkınma hareketi çalışmalarını konumlandırırken hayırseverlik kavramları üzerinden değil eşit haklar üzerinden hareket etmelidir. Asya Kalkınma Bankası 2000 yılında bir rapor yayımlayarak engellilik ve yoksulluk meselesine geniş yer ayırarak yoksulluğun önlenmesine ilişkin teknik yardım önerisinde bulunmuştur. Benzer bir şekilde 2002 yılında Dünya Bankasına engellilik alanında danışman olarak atanan Judith Heumann da yoksulluğun azaltılması için destek duyuruları yapmıştır (Yeo, 2005:5).

2000’li yılların ikinci yarısında uluslararası engelli hareketinin yoğun çabaları ve bizzat bu hareketin temsilcilerinin doğrudan katılımı ile oluşturulan ve 2008 yılında yürürlüğe giren BM EHİS bir insan hakları sözleşmesi olduğu kadar bizzat BM’nin dile getirdiği üzere, engelliliği kapsayıcı kalkınmanın anlaşılmasına ışık tutan, hayata geçirilmesi için gerekli ilkelere açıklık getiren bir metindir. EHİS, bir insan hakları aracı olduğu gibi kapsayıcı kalkınma için rehber niteliğinde bir araçtır (Tekeli, 2016:7). BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS), engellilerin haklarını korumak ve engelli olmayan bireylerle eşit bir şekilde toplumun her alanına katılımlarını sağlamak için bir politika çerçevesi oluşturur (Madan ve diğerleri, 2017:1164). EHİS, çok açık bir şekilde sosyal kalkınma boyutu olan bir insan hakları belgesi olarak tasarlanmıştır (Wescott ve diğerleri, 2020). Sözleşmenin 1 inci maddesinde belirtildiği gibi, “Sözleşmenin amacı, tüm engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit şekilde yararlanmalarını teşvik etmek, korumak ve sağlamak ve doğuştan gelen onurlarına saygıyı geliştirmektir”. Ayrıca EHİS, istatistikler ve araştırma verileri de dâhil olmak üzere veri toplama, analiz ve yaymanın bu amacı desteklemedeki rolünü ve önemini açıkça belirtmektedir (Madan ve diğerleri, 2017:1164).

EHİS önsözünde; engellilik ve kalkınma ilişkisinde hak temelli bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini ve bu ilişkinin olağanlaştırılması/ana akımlaştırılması gerektiğini belirtir. Ayrıca Sözleşmenin önsözü, insan haklarının izini sürmenin nihayetinde engelli yoksunluğunun ve milyonlarca engellinin, ailelerinin ve topluluklarının karşı karşıya olduğu çeşitli ancak birbiriyle bağlantılı kalkınma zorluklarının üstesinden gelinmesine nasıl yardımcı olacağını önemle vurgulamaktadır. Özellikle 2010'dan beri engellileri kapsayan kalkınmanın artan küresel odağı ve teşviki, şüphesiz EHİS'in dünya sahnesine gelişiyle yakından bağlantılıdır. Sözleşmenin 32. maddesi; Taraf Devletlerin uluslararası kalkınma programları da dâhil olmak üzere uluslararası iş birliğinin, engellileri kapsamasını ve engelliler için erişilebilir olmasını güvence altına almaları gerektiğini vurgulamaktadır (Brolan, 2016:3).

Uluslararası engelliler hareketi ve hareketin savunucuları Sözleşmede yer alan bu hüküm ışığında BM nezdinde lobicilik faaliyetlerinde bulunmuş ve BM'nin açık bir şekilde engellileri Binyıl Kalkınma Hedefleri (2000-2015) girişimlerine, yürütülen çalışmaların izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerine dâhil etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aksi takdirde, engellilikle ilgili meselelerin net bir şekilde tanımlanmaması durumunda 2015'te hedeflenen sonuçlara ulaşamayacağını savunmuşlardır (Groce ve diğerleri, 2011: 1507). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (2000-2015) müşterek gücü engelli bireylerin kalkınmaya dâhil edilmesinde güçlü bir temel sağlamıştır. Ancak pek çok ülkede engelli bireylere yönelik hak temelli politikalar ve programlar kâğıt üstünde kalmış ve uygulama için yeterli üstyapı oluşturulamamıştır. Bunun sonucunda engelli hareketi Sözleşmeden de aldığı güçle 2015 sonrası kalkınma hedeflerinde dışarda kalmamak ve kalkınma odaklı politikalarda yerini almak için bir kez daha harekete geçmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 5 Eylül 2013 tarihinde "2015 sonrası kalkınma gündemi ve engelliler için içermeci kalkınma" başlıklı doğrudan kalkınma-engellilik ilişkisini kuran yüksek düzeyli bir toplantı gerçekleştirmiştir. Hükümet ve devlet başkanlarının katılımı ile gerçekleştirilen bu toplantıda; hem 2015 öncesi hem de 2015 sonrası kalkınma hedeflerinin engelli bireyler için gerçekleştirilmesi için bazı önerileri geliştirilmiştir. Bu önerilerde; yoksulluğun azaltılması, sosyal içerme, tam ve verimli istihdam ve insan onuruna yakışır iş ve temel sosyal haklara erişim gibi konular da dâhil olmak üzere tüm kalkınma politikalarında ve karar alma süreçlerinde tüm engelli bireylerin gereksinim ve çıkarlarının gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca içermeci eğitim, erişilebilir mesleki eğitim ve

girişimcilik programları, uygun maliyetli sağlık hizmetleri, adil sosyal koruma programları, erişilebilir fiziki çevre, engelli çocuk ve kadınlara yönelik özel tedbirler vb. alanlarda kapsayıcı politika ve uygulamaların hayata geçirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur (UN General Assambly, 2015).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2015 yılında Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi belgesini hazırlamış ve gelecek on beş yıl boyunca “herkes için insan hakları” isteyen bir anlayışla kalkınma politikalarının şekillenmesi gereğini vurgulamıştır. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri insanı, insanın onurlu biçimde varlığını sürdürmesini, haklarını kullanmasını ve kendisini geliştirebilme kapasitesini dikkate alan kalkınma politikalarını hedeflemektedir (Tekeli, 2016:21). Bu belgenin bir özelliği de engellilerin sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez unsuru olduğunu ve hak temelli anlayışı ortaya koyan EHİS’in ilk kez 2030 Kalkınma Gündemi belirlenirken gözetilmesi olmuştur. Uluslararası alanda engellilerin kendi örgütlerinin üstün çabalarıyla sağlanan bu başarı dünya ülkelerini de bu hedeflere ulaşma konusunda sorumlu hale getirmiştir.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Belgesi 17 maddeden oluşan küresel hedefleri içermektedir. Bu maddeler içerisinde; her türlü yoksulluğun nerede olursa olsun sona erdirilmesi, herkes için sağlıklı yaşam, herkesi kapsayan kaliteli eğitim, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma, herkes için sürdürülebilir güvenli ve güçlü kentler, herkesin adalete erişiminin sağlandığı ve herkesi kucaklayan barışçıl toplumların teşviki belli başlı küresel hedefler olarak dikkat çekmektedir. Burada herkes vurgusu dikkati çekmekte ve diğer dezavantajlı gruplarla birlikte engellilere de hak odaklı mücadele için fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca bu hedefler içerisinde beş başlıkta engelli bireylere yönelik bir vurgu olduğu görülmektedir. Bunlar; herkesi kapsayan kaliteli eğitim (4.hedef), sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma (8.hedef), her türlü eşitsizliğin giderilmesi (10.hedef), herkesi kucaklayan güvenli, güçlü ve sürdürülebilir kentler (11.madde) ile verinin toplanmasına vurgu yapılırken engellilik alanında ayrıştırılmış veri (17.hedef) olarak özetlenebilmektedir (Tekeli, 2016). Burada ilk anda 17 hedef içerisinde engellilerin sadece 5 maddede gözetilmesi soru işaretlerine neden olsa da geçmişte tümüyle kalkınma hedeflerinin dışında tutulan engelliler açısından bugün gelinen nokta büyük bir başarı olarak da değerlendirilmektedir. Bu zorlu süreçte engelli hareketinin yoğun mücadelesini ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin uluslararası kalkınma politikalarını etkileyen büyük başarısını yadsımamak gerekir.

Sosyal Hizmet Bu Tablonun Neresinde?

Tarihsel olarak sosyal hizmet disiplini içerisinde engellilikle ilgili başat söylem, engelliliği bireysel eksiklik ve kısıtlılık olarak değerlendiren tıbbi modelle uyumlu bir söylem olmuştur (Hiranandani, 2005; akt. Dupre, 2012:169). Engelli bireylere yönelik klinik sosyal hizmet uygulamalarının çoğu engelli bireyi normalleştirme ya da düzeltme gibi müdahale stratejilerini merkezine almıştır (Dupre, 2012:169). Buna karşın sosyal hizmetin; sosyal adalet misyonu ve küresel misyonu gereği engelli hakları alanında öncü bir işlev üstlenmiş olması beklenmektedir. Ancak, Yuen, Cohen ve Towe (2007), Murphy ve Pardeck (2005), May ve Raske (2004) ve Rothman (2010) küresel düzeyde sosyal hizmetin engelliliğe “insan çeşitliliği ve ayrımcılık” kategorisinde yaklaşmadığını, aksine engelli bireylere daha çok rehabilitasyon hizmetlerinin veya diğer özel hizmetlerin sağlanması penceresinden baktığını iddia etmektedir (Depoy ve Gilson, 2012:15).

Uluslararası düzlemde sosyal hizmet ve insan hakları arasında bağ güçlü bir şekilde karşılık bulmaktadır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından 1988 yılında sosyal hizmetin bir meslek olarak geçmişte olduğu gibi bugün de ve her zaman bir insan hakları mesleği olduğu ve olacağı kabul edilmiş ve dünyaya duyurulmuştur (Tufan ve diğerleri, 2009: 76). IFSW tarafından yayımlanan etik ilkeler, insan hakları sözleşmelerinin ve deklarasyonlarının önemini sık sık vurgulamakta ve insan hakları ilkelerinin altını çizmektedir (Reichert, 2011:207). Ancak içinde bulunduğumuz yüzyılda bile dünyanın pek çok ülkesinde engellilik alanında sosyal hizmet literatürünün insan haklarının ötesinde hizmet odaklı yaklaşımı merkeze alan ifadelerle dolu olduğu görülmektedir (Depoy ve Gilson, 2012: 15).

Engelliliği kapsayıcı kalkınmayı gerçekleştirmeye rehber olacak temel kavramlar nedir diye sordüğümüzde karşımıza “insan onuru, insan odaklı yaklaşım, eşitlik, özgürlük, topluma tam ve etkin katılım” kavramları çıkmaktadır. Kapsayıcı kalkınma insanı hedef alır, insan yaşamının değerine odaklanır. İnsanı odağa almak, temel olarak bireyin kendini gerçekleştirmesini önemsemek, bireysel gelişme olanaklarının varlığına, bu fırsatların birey tarafından bizzat kullanılmasına dikkat etmek anlamına gelmektedir. Birey kendisini istediği biçimde ve istediği yönde var edebiliyor mu? Kalkınma süreçlerinin içinde söz sahibi olabiliyor mu? İnsan olarak geleceğini şekillendirme hakkını ve yetisini bizzat kullanabiliyor mu? Birey süreçlere dâhil olabiliyor mu? Bu ve benzeri sorular günümüz kalkınma ölçümlerinde önem kazanmış durumdadır (Tekeli, 2016).

Sosyal hizmet disiplini çok uzun yıllardır doğaldır ki haklar ve hak temelli sorunlar meselesi ile doğrudan ilgili ve sorumluluk almış durumdadır. Burada yardım perspektifinden hak temelli yaklaşım perspektifine doğru bir paradigma değişikliğine ihtiyaç vardır. Sosyal hizmet disiplinin geleneksel değerlerinin tamamlayıcısı durumunda olan özgürleştirici değerleri (eşitlik, yurttaşlık, sosyal adalet ve güçlendirme) engelliliği kapsayıcı kalkınmanın dayandığı değerlerle birebir örtüşmektedir. Tüm diğer dezavantajlı gruplar gibi engellilerin de sivil, sosyal ve politik haklarını koşulsuz bir şekilde kullanabilmeleri ve kalkınmanın doğal birer öznesi olabilmeleri sosyal hizmet uygulamalarının etkililiği ile doğrudan ilintilidir.

Sosyal hizmet teorileri ve uygulamaları küresel gelişmelere bağlı olarak sürdürülebilir kalkınma sürecinde insanların refahını ve sosyal kalkınmasını iyileştirmek amacıyla insan hakları, sosyal adalet ve toplumsal katılım temelinde insanın güçlendirilmesine ve insani kalkınmaya uygun koşulların sağlanmasına katkıda bulunur (Özmete, 2010:82). Bu çerçevede; tarihsel olarak sosyal hizmet müdahalesinin en somut alanlarından birisi olan engellilik alanında bir devrim niteliği taşıyan ve önemli bir kalkınma aracı olan EHİS'in hayata geçirilmesinde sosyal hizmet disiplinin öncü bir rol üstlenmesi beklenmektedir. EHİS'in kendisi bu yolda sağlam bir zemini hâlihazırda sağlamış durumdadır. Aşağıdaki tabloda Sosyal Hizmet ve EHİS'in kesişen noktaları verilmektedir:

Tablo 2: Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve Sosyal Hizmetin Kesişim Noktaları

Alt-Kategoriler	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme	Sosyal Hizmet
Değerler	Haklar, Eşitlik, İçerme	(1) Yaşama Saygı (2) Baskılara Karşı Özgürlük (3) Eşitlik (4) Ayrımcılık Yapmama (5) Dayanışma (6) Adalet (7) Barış (8) İnsan ve Çevre İlişkisi
Misyon	İçerme, Eşitlik & Vatandaşlık Hakları	İhtiyaçların Karşılanması, Sosyal İçerme
Dayanaklar Standartlar Yöntemler	Uluslararası İnsan Hakları Araçları Ulusal ve Küresel Düzeyde Uygulama	Sosyal Hizmet Teorileri & Etik Kurallar Engellilik Politikaları, Programlar, Hizmetler & Terapötik Müdahaleler
Kaynaklar	-EHİS'i İmzalayan Ülkeler, -Savunuculuk (Ulusal ve küresel düzeyde uygulama için temel faaliyet olarak)	-Hükümet, -Yerel Otoriteler, - Özel Yardım Vakıfları & Piyasa
Meslekler	Hukuki, Politik ve Sosyal Disiplinler	Sosyal Hizmet/Sosyal Politika

(Nelson & Dorsey, 2008, akt. Kim, 2010).

Bu tablo bize EHİS'in hayata geçirilmesinde, dahası engelliliği kapsayıcı kalkınmanın gerçekleştirilmesinde sosyal hizmet disiplininin göz ardı edilemeyecek bir temele sahip olduğunu ve bu sorumluluktan kaçamayacağını açıkça göstermektedir. Bu durum bir bakıma sosyal hizmet disiplininin hak-temelli uygulamayı daha güçlü bir şekilde benimsemesi için de bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Engelli bireylerin kalkınma süreçleri içerisinde yer almasını sağlamak, ulusal ve uluslararası pek çok kurum, kuruluş ve örgütün bir arada hareket etmelerini, güçlerini birleştirmelerini ve sağlam bir iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Engelliliğin diğer alanlarında olduğu kalkınma alanında da hiçbir kurum veya örgüt tek başına hareket ederek başarıya ulaşamayacaktır. Ancak sosyal hizmet disiplininin "iş birliği, bir arada hareket etme, güçlerin birleştirilmesi" alanlarında öncü bir rol üstlenmesi gerektiği unutulmamalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürdürülebilir kalkınma, hiç kimseyi geride bırakmama ve çevresel-sosyal-ekonomik gelişmeyi bir arada yürütme iddiası ile yola çıkmış ancak çeşitli araştırmalarla ortaya konduğu gibi başta engelliler olmak üzere dezavantajlı gruplar bu söylemin içine tam olarak girememiştir. Tüm dünyada eğitimde ve istihdamda yeterince yer alamayan engelli bireyler yoksulluk ve dışlanma sorunu ile karşı karşıya kalmakta, engelliler yoksulun da yoksulu bir yaşam sürmektedir.

Tarihsel olarak sosyal hizmet, bilgi birikimi ve müdahale stratejileri ile dezavantajlı grupların var olan hizmet ve kaynaklara erişimini destekleyerek toplumsal yaşamada diğer bireylerle bir arada yaşamaları yönünde temel bir misyonu benimsemiş bir disiplindir. Ancak 2000'li yıllardan itibaren giderek artan ekonomik daralma ve buna bağlı kaynaklarda kısıtlamaya gidilmesi sosyal hizmetin işlevlerini yerine getirmede oldukça zorlanmasına neden olmuştur. Hiç şüphe yok ki bundan en çok etkilenen nüfus gruplarının başında engelli nüfusu gelmektedir.

Sosyal hizmet, kaynakların sınırlılığı ile bölüşümünde var olan eşitsizliklere ve üzerinde hissettiği baskıya rağmen dezavantajlı grupların yanında yer almalı, engelliliği kapsayıcı kalkınmanın benimsenmesinde öncü bir işlev üstlenmelidir. Bu kapsamda:

Ülkemizde sürdürülebilir kalkınmanın engelli nüfus dâhil dezavantajlı gruplar bakımından kapsayıcı olmasının sağlanması amacıyla sosyal hizmetin; eğitim, istihdam ve yoksulluğun azaltılması alanlarında politika yapma süreçlerinde aktif rol üstlenmesinin sağlanması,

Engelli bireylerin bizzat kendilerinin ve engelli örgütlerinin sürdürülebilir kalkınma programlarında söz sahibi olmaları amacıyla sosyal hizmetin ilgili otoriteler nezdinde lobicilik faaliyetleri yapması,

Kentsel olduğu kadar kırsal kalkınmada da örgütlü olan yerel yönetimlerde daha fazla sosyal hizmet uzmanı istihdamının sağlanması,

Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasındaki iş birliğini geliştirmek ve yerel kaynakların etkin kullanımını sağlamak amacıyla bölgesel olarak hizmet veren ve sayıları 26'yı bulan kalkınma ajanslarında daha fazla sosyal hizmet uzmanı istihdamının sağlanması, istihdam edilen sosyal hizmet uzmanlarının engelli nüfusa ilişkin farkındalığının artırılması alınabilecek belli başlı tedbirler arasında sıralanabilir.

KAYNAKÇA

Brolan, E. C. (2016). A Word of caution: Human rights, disability, and implementation of the Post-2015 Sustainable Development Goals. *Laws*, 22 (5), 3-18.

Department for International Development (DFID). (2000). Disability, poverty and development. <http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/disability.pdf>.

Depoy, E., Gilson S. (2012). Social work practice with disability: Moving from the perpetuation of a client category to local through global human rights and social justice. *Revista de Asistentă Socială*, 1, 11-22.

Dupre, M. (2012). Disability culture and cultural competency in social work. *Social Work Education*, 31 (2), 168-183.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM). (2015). *Kamuda engelli istihdamının analizi projesi sonuç raporu*. ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Anıl Reklam Matbaa Ltd.Şti.

Groce, N., Kett, M., Lang, R., Trani, F.F. (2011). Disability and poverty: The need for a more nuanced understanding of implications for development policy and practice. *Third World Quarterly*, 32 (8), 1493-1513.

Hiranandani, V. (2005). Towards a critical theory of disability in social work. *Critical Social Work*, 6(1), 1-14.

Imparato, A.J., Houtenville, A.J., Shaffert, R.L. (2010). *Increasing the employment rate of people with disabilities, opportunities for community development finance in the disability market* (edited by Federal Reserve Bank of Boston). <https://www.bostonfed.org/commdev/cdevfin-disability-market/cdevfin-disability-market.pdf>.

International Federation of Social Workers & International Association of Schools of Social Work (IFSW & IASSW). (2004). Ethics in social work, statement of principles. <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2015/10/Ethics-in-Social-Work-Statement-IFSW-IASSW-2004.pdf>

Jeronen E. (2013). Sustainability and sustainable development, içinde S.O. Idowu, N.

Capaldi, L. Zu & A.D. Gupta (Eds), Encyclopedia of Corporate Social Responsibility (ss. 2370-2378), Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-28036-8_662.

- Kates, R.W., Parris, T.M., Leiserowitz, A.A. (2005) What is sustainable development goals, indicators, values, and practice. *Environment*, 47, 9-21.
- Madana, J., Loeba, M., Eideb H.A. (2017). Measuring disability and inclusion in relation to the 2030 Agenda on Sustainable Development. *Disability and the Global South*, 4 (1), 1164-1179.
- Metts, R. (2004). *Disability and development, background paper prepared for the disability and development research agenda meeting*. World Bank Headquarters, Washington, D.C., November 16.
- Özmete, E. (2010). Sosyal hizmette sürdürülebilir kalkınma anlayışı: Kavramsal bir analiz. *Aile ve Toplum*, 11 (6), 79-90.
- Peeters, J. (2011). The place of social work in sustainable development: Towards ecosocial practice. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 287-298.
- Peeters, J. (2012a). Sustainable development: A mission for social work? A normative approach. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 21 (2), 5–22.
- Peeters, J. (2012b). Social work and sustainable development: Towards a social- ecological practice model. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 21 (3), 5 26.
- Reichert, E. (2011). Human rights in social work: An essential basis. *Journal of Comparative Social Welfare*, 27 (3), 207-220.
- Tekeli, D. (2016). *Engelliliği kapsayıcı kalkınma: Neden söz ediyoruz?*. Sivil Düşün. http://sivildusun.net/wp-content/uploads/2016/05/ENGELLILIGI_KAPSAYICI_KALKINMA_NEDEN_S_OZ.pdf
- Tufan, B., Sayar, Ö. Ö., & Koçyıldırım, G. (2009, 22-23 Ekim). Sosyal bir hak olarak sosyal hizmet Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu (2009), Antalya, Türkiye.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2013). Nüfus ve Konut Araştırması. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- United Nations General Assembly. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015*. https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Resolution_A_RES_70_1_EN.pdf.
- Wescott H.N., MacLachlan M., Mannan H. (2020). Disability inclusion and global development: A preliminary analysis of the United Nations partnership on the rights of persons with disabilities programme within the context of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Sustainable Development Goals. *Disability, CBR & Inclusive Development*, 31 (4), 90-115.
- World Health Organization (WHO). (2011). World Health Report. Printed in Malta.

Yeo, R. (2005). Disability, poverty and the new development agenda. <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/yeo-Disability-poverty-and-the-new-development-agenda.-Final-draft-12th-september.pdf>.

FİNANSAL SOSYAL HİZMET KAVRAMI ÜZERİNE BİR DERLEME

Ömer KARAKAYA*

GİRİŞ

Sosyal hizmet, bir meslek olarak uygulanmaya başladığı günden itibaren, her çeşit eşitsizliğin, adaletsizliğin ve baskının meydana getirmiş olduğu yoksullukla mücadele ederek çalışmalarını yürütmeyi hedeflemiştir. Neoliberal ekonomik model, geliri temel alan sosyal politikalarını uygularken toplumda refahı sağlamakta yetersiz kalmıştır.

Siyasi sınırların önemini yitirdiği ekonomik bölgelerin önem kazandığı her ekonomik olayın sonucunun tüm ekonomik bölgelerde etkili olduğu küresel dünyada, yaşanan ekonomik krizler karşısında alınan önlemler sosyal yardımlarda kesintiler yapılmasına sebep olmuştur. Finansal açıdan istikrarsız ve güvensiz bu dönemlerde, yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin önüne geçebilmek giderek zorlaşan ve karmaşıklaşan bir yapıya bürünmüştür. Bu zamana kadar uygulanmakta olan yöntemlerle mevcut durumda problemlere çözümler üretmenin zorlaştığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, geleneksel kamu politikalarının ve sosyal hizmet müdahalelerinin gelir adaletini sağlamakta yeterli katkıyı sağlamadığı anlaşılmıştır.

Bu çerçevede iki çeşit sorundan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki; bir ülkedeki veya bölgedeki tüm sektörlerdeki para döngüsüyle ilgili makro ölçekli sorunlardır. İkinci sorun ise; borçlanma, tasarruf, harcama, yatırım gibi ekonomik araçlar ve paranın yönetiminden kaynaklanan mikro ölçekli sorunlardır.

Bu çerçevede, finansal sosyal hizmet, finansal eğitim ve danışmanlık uygulamaları sayesinde finansal hizmetlere erişim fırsatlarını artırarak birey, aile ve toplumun ekonomik refahında iyileştirici bir etki yapmayı hedeflemektedir. Bu noktada, finansal sosyal hizmetin yalnızca birey ve ailenin finansal sorunlarına çözüm üretmeye çalışan bir yaklaşım olmayıp toplumun tamamındaki dezavantajlı gruplara fayda sağlamaya çalışması; mikro düzeyde bit yaklaşım olmayıp makro düzeyde refah devletini güçlendirmeye çalışan bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.

* Doktorant, Karabük Üniversitesi, LEE, İşletme Anabilim Dalı, Karabük, ORCID: 0000-0002-7864-5226, karakayaomer67@gmail.com

FİNANSAL SOSYAL HİZMET

Günümüzde makro ölçekte meydana gelen ekonomik krizlerin ve durgunlukların sosyal etkisi olarak birey ve aile ve toplum üzerinde meydana gelen finansal stres ve sorunlara çözüm bulmak, sosyal hizmetin güncel konusu haline gelmiştir. Sosyal hizmet, bu güncel konudaki sorunlara ve ihtiyaçlara cevap verebilmek için yeni yaklaşım ve modeller geliştirmiştir. Bu bağlamda, geliştirilen modellerden birisi de finansal sosyal hizmettir. Bu noktada, finansal sosyal hizmet uygulamalarının tarihi, sosyal hizmet kadar eski olmasına karşın günümüzün ihtiyaçlarına cevap verebilecek bütüncül bir finansal sosyal hizmet anlayışının tarihi oldukça yenidir (Stuart, 2016:297-304).

Finansal sosyal hizmet kavramı yaklaşık olarak son yirmi yıldır güncel yapısına kavuşma yolunda gelişme gösteren dinamik yapıdadır (Sherraden ve Huang, 2019:3-29). 1997 yılında Wolfsohn'un finansın kadın cinsiyetine odaklandığı "Femonomics (Paranın Cinsiyeti)" isimli çalışmasıyla başlayan süreç, "Femonomics" kelimesinin süreçte finansal sosyal hizmet kavramına evrilmesiyle günümüzdeki dinamik yapısına kavuştuğu söylenebilir (Silverman, 2018:1-4).

Finansal sosyal hizmet, müracaatçıların finansla ilgili düşüncelerine ve bilgi birikimlerine müdahale edip tutum ve davranışlarına yön vermektir (CFSW, 2018:1-29). Bu şekilde, finansal sosyal hizmet, kırılgan nüfuslar öncelikli olmak üzere; bireysel ve kurumsal düzeyde ekonomik istikrar ve refahı geliştirebilmek açısından gerekli finansal bilgi kapasitesini artırarak uygulama becerisini kazandırmaktır (NASW, 2017:4-10).

Finansal sosyal hizmet, düşük gelirlili ve az servete sahip olanlar, etnik ve ırksal azınlıklar, çocuklar, göçmenler, kadınlar, yaşlılar ve engelliler gibi finansal açıdan savunmasız nüfusların ve toplulukların finansal iyilik haline katkı sağlamaya çalışmaktadır (Birkenmaier vd., 2013:8-17; Sherraden, 2018:35-54).

Finansal sosyal hizmet; bireysel anlamda, ekonomik fayda sağlama ve ekonomik problemlerin çözümü ve yönetimi hakkında yetkinlik kazandırma çalışmalarını kapsamında finansal yapabilirliğe odaklanmaktadır (Sherraden, Frey ve Birkenmaier, 2016: 117).

Finansal sosyal hizmet hem mikro hem de makro düzeyde fayda sağlayan uygulamaları içermektedir (Sherraden vd., 2016: 115-126). Bireylere, ailelere ve gruplara nakdi yardım sağlanması, finansal sorunlarına çözümler aranması, finansal karar alma süreçlerine destekleyici eğitimler verilmesi gibi uygulamalar mikro uygulamalara örnek olarak

verilebilir. Makro uygulamalara örnek verilecek olunursa, ekonomik anlamda zayıf toplulukların refahını artırmak için politikalar geliştirmek ve organizasyonlara yön vermek söylenebilir. Bu çerçevede, kurumsal yöneticilik yapmak, toplumsal organizasyonlar, projeler, politikalar geliştirip uygulanmasına yön vermek makro uygulamalar arasındadır (Sherraden vd., 2016: 116-118).

Finansal sosyal hizmetin mikro ve makro düzeyde fayda sağlayan yapısı, günümüzün gereksinimlerini karşılayacak bütüncül finansal sosyal hizmet anlayışını ifade etmektedir.

FİNANSAL YAPABİLİRLİK

Finansal yapabilirlik, finansal iyilik halini sağlayacak finansal karar süreçlerine yönelebilmek; bu doğrultuda, finansal araçları etkin kullanarak etkili kararlar alabilmektir.

Bireylerin, ailelerin ve toplulukların ekonomik refah düzeyini güçlendirici çalışmalar yapmak sosyal hizmet açısından yüksek öneme sahiptir (Kirst-Ashman ve Hull, 2014:3-19; Sherraden, 2013:4-12; Sherraden vd., 2015:2:29). Bu amaç doğrultusunda, finansal yapabilirliğin sağlanması, ekonomik refahın sağlanmasına önemli katkı sunar (Bent-Goodley vd., 2016:293-296). Bu çerçevede, neoliberal ekonomik politikaların ve yaşanan küresel krizlerin toplumda meydana getirdiği ekonomik eşitsizlik ve adaletsizlik durumuna karşı temel bir sosyal hizmet müdahalesi ve mücadelesi olarak finansal yapabilirliğin sağlanması, finansal sosyal hizmet uygulaması olarak güncel bir kavramdır (Sherraden vd., 2015:3-25). Bu doğrultuda, finansal yapabilirlik; ekonomik güçlenmenin artırılmasında, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasında katkı sağlayan bir sosyal hizmet alanıdır.

Finansal yapabilirlik, bireyin yaşam şartlarına uygun bir şekilde iktisadi tutum ve davranış sergileyebilmesi ve finansal hizmetlere erişebilmesini ifade eder. Finansal yapabilirliğin sağlanabilmesi için bireyin bilgi, beceri ve öz yeterliliğine katkı sağlayacak faaliyetler geliştirilir. Buna göre, finansal yapabilirlik bireye sadece finansal bilgi sağlamakla kalmaz, bunun yanı sıra bireyin mevcut finansal durumuna uygun tutum ve davranış sergileme kabiliyeti kazandırır (Stuart, 2013:44-61). Bu anlamda, finansal yapabilirlik edindirme faaliyetlerinde çevre koşullarının etkisi göz önünde bulundurulur (Johnson ve Sherraden, 2007:9-36). Buna göre, finansal yapabilirlik edindirme faaliyetlerinde; farklı zaman ve zeminde, farklı koşullarda, farklı toplumlarda, farklı ekonomilerde tek bir doğrunun geçerli olmayacağından hareketle; bireyin mevcut yaşam koşullarında finansal durumuna uygun kararları alabilecek tutum ve davranış sergileme kabiliyeti kazandırılmaya çalışılır (Stuart,

2013:46-58). Daha teknik bir anlatımla ifade edilecek olunursa, finansal yapabilirlik, hareket etme kabiliyetini hareket etme fırsatı temelinde değerlendirir. Finansal yapabilirliğe sahip bireyleri barındıran toplumlar, finansal yaşamı yönetme ve finansal amaçlarına ulaşma imkanına kavuşur. Bu imkan sayesinde ekonomik refahın sağlanmasına çalışılır.

FİNANSAL SOSYAL HİZMET EĞİTİMİ

Neoliberal ekonomik politikaların toplum üzerindeki olumsuz ekonomik sonuçları, bireylerin finansal iyilik halini tehlikeye düşürmektedir. Toplumun tehlikeye düşüren bu duruma karşı sosyal hizmet uzmanları finansal sosyal hizmet uygulamaları ile ekonomik refahı yeniden sağlanmaya çalışılacaklardır. Sosyal hizmet uzmanlarının finans bilgisinin bir ekonomi uzmanı veya bir finans danışmanı gibi olmasını beklemek sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Arzu edilen, sosyal hizmet uzmanlarının ve uzman adaylarının sosyal hizmetin düşünce yapısına uygun biçimde, müracaatçıların finansal menfaatlerini sağlayabilmek için gerçekleştirilecek finansal sosyal hizmet uygulamalarında yetersiz kalmamalarıdır. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının finans konusunda ve uygulamada finans bilgisinin kullanımında çok az katkı sağladığı veya hiç katkı sağlamadığı; sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının finansal konularına hazırlıksız olduğu konuyla ilgili gerçekleştirilen çalışmalardan anlaşılmaktadır (Despard ve Chowa, 2013:689-700; Fenge, 2012:498-511; Gillen ve Loeffler, 2012:28-38; Karger, 2015:425-438; Loke vd., 2013:251-277; Loke vd., 2017:84-98; Sherraden vd., 2007:9-36).

Sosyal hizmet uzmanlarının ve uzman adaylarının finans konusunda yetersiz değerlendirilmesi, finansal sosyal hizmet eğitimine olan ihtiyacı gündeme getirmektedir. Konuyla ilgili yapılmış çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir. Sherraden vd. (2007), sosyal hizmet eğitiminde verilecek finans bilgisinin veya derslerin, sosyal hizmete ve müracaatçıların ihtiyaçlarıyla uyumlu halde olması gerektiğini bildirmişlerdir. Despard ve Chowa (2013) ise müracaatçıların finansal sorunlarına çözüm üretebilmek için sosyal hizmet uzmanlarının eğitim alma konusunda istekli olduklarını belirtmiştir. Huang vd. (2021), ise yaptıkları çalışmada finansal konular ile ilgili bilgilerin sosyal hizmet müfredatında olmasının faydalı olacağını bildirmişlerdir.

Sosyal hizmet alanında eğitim veren kurumlar ve programlar, finansal sosyal hizmet konusunda yeterli seviyede katkı sağlayamamaktadır. Bu durum, finansal sosyal hizmet kavramının ortaya çıktığı Amerika Birleşik Devletleri'nde bu şekilde olduğu gibi sosyal hizmetler konusunda gelişmişlik seviyesi yüksek olan Avrupa ülkelerinde de bu şekildedir

(Karger, 2015:425-438). Finansal sosyal hizmet eğitimindeki bu yetersizliğin temel sebebi, eğitim veren kurumların ve programların müfredatlarında gerekli ve yeterli düzenlemelerin yapılmamış olmasıdır (Gates vd., 2017:99-117). Bu bağlamda, sosyal hizmet öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıların finansal refahına katkı sağlayabileceklerini, fakat sosyal hizmet uzmanı yetiştiren eğitim kurumlarının müfredatlarında önemli eksiklikler olduğu belirtilmiştir (Loke vd., 2017:84-98). Sosyal hizmet uzmanlarıyla gerçekleştirilen bir çalışmada ise, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı gruplara hizmet verirken kendilerini finansal sorunlara çözüm sunma noktasında yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir (Despard vd., 2012:342-350).

Bu çerçevede, finansal sosyal hizmet eğitiminde sosyal hizmet uzmanlarının finansal yapabilirliklerinin araştırıp finansal sosyal hizmet derslerinin üniversitelerdeki sosyal hizmet öğrencilerinin müfredatlarına yerleştirilmesini savunan birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalar ışığında, sosyal hizmet eğitimi veren kurumların müfredatlarında finansal sosyal hizmet derslerine yeterince yer vermeleri sayesinde sosyal hizmet uzmanlarının bu konuda yeterli bilgi ve beceriye kavuşabileceği anlaşılmaktadır. Bu sayede, sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların finansal yapabilirliklerine katkı sağlayıp finansal davranışlarında iyileştirme sağlayabilirler (Sherraden vd., 2017:1-29).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Finansal sosyal hizmet alanında yapılan bu çalışma, günümüzde güncel olan bu kavramın önemini ve gerekliliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Finansal sosyal hizmet uygulamaları, bütüncül bakış açısına sahip yapıda olması ve farklı seviyelerde müdahale imkanı sunması sebebiyle diğer sosyal hizmet uygulama alanlarına göre üstün konumdadır. Finansal sosyal hizmet uygulamaları sayesinde sosyal ve ekonomik refahın sağlanmasına katkı sağlanmaktadır.

Finansal sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanları ve müracaatçılar arasında bir kavram olarak; gerek sosyal hizmet uzmanlarının finans bilgisinin yeterli düzeyde olmasının sağlanması gerekse müracaatçıların finans bilgisinin yeterli düzeyde olmasının sağlanması kapsamında tümüyle eğitimle ilişkili bir kavramdır. Bu doğrultuda, finansal sosyal hizmet uygulamalarının başarılı olabilmesi için ilk aşamada bu alanda çalışabilecek sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesi gerekmektedir. Sonraki aşamada, sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetlerini etkili olarak icra etmesi gerekmektedir. Özetle, finansal sosyal hizmet; sosyal hizmet uzmanlarının finans eğitimi alıp finans eğitimi vermesi hizmetidir.

Bu çerçevede, sosyal hizmet uzmanlarının ve sosyal hizmet öğrencilerinin finansal yapabilirlik düzeyleri, gerçekleştirilecek araştırmalarla tespit edilmelidir. Bu amaç doğrultusunda, sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesinde müfredata finansal yapabilirlik seviyesini geliştirmeye yardımcı dersler ilave edilmelidir. Bununla birlikte, sosyal hizmet uzmanları için gerekli görölen konularda eğitim programları gerçekleştirilmelidir. Sosyal hizmet uzmanları çalıştıkları kurumlarda gerek kamu gerek özel sektör gerekse gönüllü olsun; finansal sosyal hizmet hakkında gerekli görölen eğitim programlarını düzenlemelidirler. Eğitim programlarının düzenli olarak uygulanması, etkinliğinin ölçölmesi ve iyileştirmeler yapılması gerekmektedir.

Tüm bunlarla birlikte, sosyal hizmet uzmanlarının politikacılara finansal sosyal hizmet kapsamındaki faaliyetler hakkında danışmanlık hizmeti yapması gerekmektedir. Bu sayede, sosyal hizmet alanındaki bu ve benzeri güncel gelişmeler hakkında eğitici nitelikteki bir diğer fayda da sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bent-Goodley, T. B., Sherraden, M. S., Frey, J. J., Birkenmaier, J., Callahan, C., & McClendon, G. G. (2016). Celebrating six decades of social work and advancing financial capability and asset development. *Social Work*, 61(4), 293-296.
- Birkenmaier, J., Curley, J., & Sherraden, M. (Eds.). (2013). *Financial education and capability: Research, education, policy, and practice*. Oxford University Press, New York.
- CFSW (2018). *Financial social work what it is, what it does, why it matters in all economic times*. Erişim Adresi: [<https://financialsocialwork.com/downloads/financial-social-work-ebook>] Erişim Tarihi: 01/10/2022.
- Despard, M. R., & Chowa, G. A. (2013). Training social workers in personal finance: An exploratory study. *Journal of social work education*, 49(4), 689-700.
- Despard, M. R., & Chowa, G. A. N. (2010). Social workers' interest in building individuals' financial capabilities. *Journal of Financial Therapy*, 1(1), 23-41.
- Despard, M. R., Chowa, G. A., & Hart, L. J. (2012). Personal financial problems: Opportunities for social work interventions?. *Journal of social service research*, 38(3), 342-350.
- Fenge, L. A. (2012). Economic well-being and ageing: The need for financial education for social workers. *Social work education*, 31(4), 498-511.
- Gates, L. B., Koza, J., & Akabas, S. H. (2017). Social work's response to poverty: From benefits dependence to economic self-sufficiency. *Journal of Social Work Education*, 53(1), 99-117.
- Gillen, M., & Loeffler, D. N. (2012). Financial literacy and social work students: Knowledge is power. *Journal of Financial Therapy*, 3(2), 28-38.

- Huang, J., Sherraden, M., Johnson, L., Birkenmaier, J., Loke, V., & Hageman, S. (2021). Preparing social work faculty to teach financial capability: Where we stand. *Journal of Social Work Education*, 57(4), 688-706.
- Karger, H. (2015). Curbing the financial exploitation of the poor: Financial literacy and social work education. *Journal of Social Work Education*, 51(3), 425-438.
- Kirst-Ashman, K. K., & Hull Jr, G. H. (2014). *Brooks/Cole empowerment series: Understanding generalist practice*. Cengage Learning Publishing.
- Loke, V. E. R. N. O. N., Watts, J. L., & Kakoti, S. A. (2013). Financial capabilities of service providers in the asset-building field. *Financial capability and asset building: Research, education, policy, and practice*, 251-277.
- Loke, V., Birkenmaier, J., & Hageman, S. A. (2017). Financial capability and asset building in the curricula: Student perceptions. *Journal of Social Work Education*, 53(1), 84-98.
- NASW (2017). Code of ethics. Erişim Adresi: [https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English]. Erişim Tarihi: 02/10/2022.
- Sherraden, M., Laux, S., & Kaufman, C. (2007). Financial education for social workers. *Journal of community practice*, 15(3), 9-36.
- Sherraden, M. S., Huang, J., Frey, J. J., Birkenmaier, J., Callahan, C., Clancy, M. M., & Sherraden, M. (2015). Financial capability and asset building for all. *American Academy of Social Work and Social Welfare*, 1-29.
- Sherraden, M. S., Frey, J. J., & Birkenmaier, J. (2016). Financial social work. In *Handbook of consumer finance research* (pp. 115-127). Springer International Publishing.
- Sherraden M. S., Huang J. (2019). Financial social work. Erişim Adresi: [https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-923?rskey=JjoKWR&result=5]. Erişim Tarihi: 03/10/2022
- Sherraden, M., Laux, S., & Kaufman, C. (2007). Financial education for social workers. *Journal of community practice*, 15(3), 9-36.
- SHERRADEN MS (2013). Building blocks of financial capability. In *Financial Capability and Asset Development: Research, Education, Policy and Practice*. Erişim Adresi: [https://academic.oup.com/book/4701/chapter-abstract/146898893?redirectedFrom=fulltext]. Erişim Tarihi: 03/10/2022
- Sherraden, M. (2018). Asset building as social investment. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 45, 35-54.
- Sherraden, M. S., Frey, J. J., & Birkenmaier, J. (2016). Financial social work. In *Handbook of consumer finance research* (pp. 115-127). Springer International Publishing.
- Silverman, Y. (2018). Financial social work: A growing specialty in clinical social work. *Practice Perspectives*, Summer. Available at: [https://socialworkmanager.org/wpcontent/uploads/2018/09/Financial-Social-Work-A-Growing-Specialty-in-Clinical-Social-Work.pdf.] Erişim Tarihi: 03/10/2022
- Stuart, P. H. (2013). Social workers and financial capability in the profession's first half-century. *Financial capability and asset development: Research, education, policy,*

and practice, 44-61.

Stuart, P. H. (2016). Financial capability in early social work practice: Lessons for today. *Social work*, 61(4), 297-304.

BURDUR'DA 65 YAŞ VE ÜZERİ NÜFUSUN AĞIZ VE DİŞ SAĞLIĞI YAŞAM KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sevinç SÜTLÜ*

Ahmet Selçuk KILINÇ**

GİRİŞ

Dünya nüfusu hızla yaşlanmakta ve sağlıkta yaşam kalitesi kavramı kapsamında daha çok gündeme gelmektedir. Uzayan yaşam, tüm alanlarda yaşanan iyileşme ve gelişimin sonucu olarak sağlık yaşam kalitesini de kapsayan sosyal bir hedefe dönüşmüştür. Yaşam kalitesi iyilik halinin, sağlık, mutluluk, eğitim, sosyal/entelektüel kazanımlar, adalet, ifade özgürlüğü gibi pek çok faktörü içeren subjektif bileşenidir. Ağız sağlığı ve genel sağlık arasındaki ilişki özellikle yaşlılar arasında daha da belirgindir. Ağız sağlığı koşullarının sonuçları “ağız sağlığı ile ilgili yaşam kalitesi” terimi ile tanımlanmaktadır.

Ağız sağlığıyla ilgili yaşam kalitesi, insanların yemek yerken, sosyal etkileşime girerken rahatını, benlik saygısını ve ağız sağlığı ile ilgili memnuniyetini yansıtır. Oral sağlıkla ilgili yaşam kalitesi (Oral health related quality of life=OHRQoL), sağlıkla ilgili yaşam kalitesinin alt bileşenlerinden birisidir Geriatric Oral Health Assessment Index (GOHAI) ise yaşlı bireylerin oral sağlıkla ilgili yaşam kalitesinin değerlendirilmesi için geliştirilmiş bir ölçektir. GOHAI hastalık merkezli epidemiyolojik sağlık ölçümlerinden farklı olarak hasta merkezli sağlık ölçümü yapmaktadır. İlk kez 1990 yılında Atchinson ve Dolan tarafından geliştirilmesini takiben pek çok ülkede kullanılmaya başlamıştır (Chahar vd., 2019).

Araştırmada Burdur'da yaşayan 65 yaş ve üzeri nüfusun ağız ve diş sağlığının GOHAI indeksi kullanılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Kesitsel tipteki çalışmanın evrenini Burdur'da yaşayan 65 yaş ve üzeri 35.563 kişi oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme Epi İnfö programında 408 olarak bulunmuş, yaşlılar randomizasyonla belirlenmiştir. Ölüm, göç, evde bulunamama, görüşmeyi kabul etmeme gibi nedenlerle 301 kişiye ulaşıldı. Kişilerin sosyodemografik özellikleri ve oral sağlıkla ilgili yaşam kalitesini değerlendirmek için GOHAI ölçeğini içeren soru kâğıdı yüz yüze

* Dr.Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, Burdur, ORCID: 0000-0001-6847-1798, ssutlu@mehmetakif.edu.tr

** Uzm. Dr., Sağlık Müdürlüğü, Burdur, ORCID: 0000-0003-2149-3601.

görüşme tekniğiyle uygulandı. GOHAI dental tedavilerin etkilerinin değerlendirilmesinde kullanılan hastanın bildirdiği oral/ağız fonksiyon problemleri ve ağız hastalıkları kaynaklı psikososyal etkilerin ölçüldüğü 12 soruluk 5 li likert tipi(1=asla - 5= her zaman) minimum 12 maksimum 60 puan alınan bir ölçektir. Yüksek skor ağız sağlığı yaşam kalitesinin daha iyi olduğunun göstergesidir.

Araştırmada kategorik değişkenler sayı (n) ve yüzde (%) olarak, GOHAI ölçeği puanları “Ortalama \pm Standart Sapma” ve “Ortanca (minimum-maksimum)” değerleri ile sunulmuştur.

Sosyodemografik ve biyodemografik özelliklere göre GOHAI puanının değerlendirilmesinde, iki grubun karşılaştırıldığı durumda bağımsız gruplarda t testi; ikiden fazla grubun karşılaştırıldığı durumda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma grubunun %58,8’i kadın, yaş ortalaması 73,4 \pm 5,9 (ortanca: 73,0; minimum:65, maksimum:91) olup %29,4’ü 65-69, %4,7’si 85 ve üzeri yaş grubundadır.

Araştırma grubunun %66,2’si evli, %25,5’i okuryazar değil, %5,9’u okuryazar, %62,5’i ilkokul mezunudur. Yaşlıların %52,2’si köy/beldede, %28,4’ü ilçe merkezinde ve %19,4’ü il merkezinde ikamet etmektedir.

Yaşlıların %52,9’u iştah durumunu “iyi” ve %32,8’i “orta” olarak değerlendirmiştir. %49,8’i bir gündeki öğün sayısını üç, %45,3’ü iki olarak bildirmiştir. Yaşlıların %99,0’ı her gün düzenli kahvaltı yaparken, %56,4’ü her gün düzenli öğle yemeği yediğini, %98,3’ü ise her gün düzenli akşam yemeği yediğini bildirmiştir. Yaşlıların %91,2’si yeterli beslendiğini düşünmektedir.

Yaşlıların %65,8’i sigara içmemekteyken, %5,1’i hiçbir kronik hastalık bildirmezken %15,2’sinin 1, %33,1’inin 2-3, %46,6’sının 4 ve üzeri kronik hastalığı vardır.

Yaşlıların GOHAI puan ortalaması ise 29,49 \pm 5,55 ve ortancası 24 (Minimum-Maximum 12-51) olarak hesaplanmıştır.

Cinsiyet, yaş grupları ve iştah durumu GOHAI puan ortalamalarını arasında ilişki varken, medeni durum, eğitim durumu, ikamet edilen yer ve kronik hastalık varlığı ile GOHAI puan ortalamaları arasında ilişki yoktur ($p>0,05$).

Tablo 1. Geriatric Oral Health Assessment Index (GOHAI) dağılımı

No	Soru	Her zaman (5)	Genellikle (4)	Bazen (3)	Nadiren (2)	Asla (1)
1	Dişiniz veya protezinizdeki problemlerden dolayı yemek çeşit veya miktarını sınırlamak zorunda kalır	36 %12,2	28 %9,5	47 %15,9	27 %9,2	157 %53,2
2	Et/elma gibi gıdaları çiğneme/ısıрма güçlüğü yaşar	122 %41,4	31 %10,5	47 %15,9	14 %4,7	81 %27,5
3	Rahatça yutabilir	232 %78,6	22 %7,5	18 %6,1	8 %2,7	15 %5,1
4	Dişleri/protezi istediği gibi konuşmasına engel olur	25 %8,5	7 %2,4	21 %7,1	6 %2,0	236 %80,0
5	Rahatsızlık hissi duymadan herşeyi yiyebilir	154 %52,2	54 %18,3	41 %13,9	27 %9,2	19 %6,4
6	Diş/protez durumundan dolayı insanlarla iletişim kurmaktan kaçınır	5 %1,7	4 %1,4	20 %6,8	10 %3,4	256 %86,7
7	Diş/dişeti/protezin görünümünden memnun/mutlu olur	207 %70,4	26 %8,8	17 %5,8	8 %2,7	37 %12,2
8	Ağız bölgesindeki rahatsızlık/ağrıyı gidermek amacıyla ilaç kullanır	2 %0,7	3 %1,0	56 %19,0	30 %10,2	204 %69,2
9	Diş/dişeti/protezdaki problem nedeniyle endişe/rahatsızlık duyar	7 %2,4	9 %3,1	69 %23,4	33 %11,2	177 %60,0
10	Diş/dişeti/protezinizdeki problem nedeniyle sinirli veya huzursuz olur	7 %2,4	5 %1,7	75 %25,4	30 %10,2	178 %60,3
11	Ne sıklıkla diş veya protez problemi nedeniyle insanların yakınında yemekten rahatsız olursunuz?	11 %3,7	18 %6,1	28 %9,5	17 %5,8	221 %74,9
12	Ne sıklıkla dişleriniz veya dişetinizde sıcak,soğuk veya tatlıya karşı hassasiyet oluşur?	12 %4,1	10 %3,4	34 %11,5	17 %5,8	222 %75,3

Tablo 2. GOHAI puan ortalamalarının yaşlıların sosyodemografik özellikleri üzerinde dağılımı

Yaş grubu	n	%	X±ss	Test değeri	P
65-69	120	29,4	32,1±5,2	3,006	0,018
70-74	117	28,7	30,5±7,8		
75-79	109	26,7	30,1±4,8		
80-84	43	10,5	29,7±5,5		
85+	19	4,7	28,2±5,7		
Cinsiyet					
Erkek	168	41,2	28,7±5,3	6,318	,012

Kadın	240	58,8	30,3±6,7		
Öğrenim durumu					
Oyd/oyd	128	31,4	30,4±5,5	3,096	,079
İlkokul ve üzeri	280	68,6	29,2±6,5		
Medeni durumu					
Evli	270	66,2	29,1±4,9	2,258	,081
Dul/boşanmış	138	33,8	30,7±8,2		
İkamet yeri					
İl Merkezi	213	52,2	30,1± 5,8	3,136	,077
İlçe/köy	195	47,8	29,0± 6,7		
Kronik hastalık					
Var	194	47,5	29,8±5,6	,236	,628
Yok	214	52,5	29,5±6,8		
İştah durumu					
İyi	23	5,6	30,2±7,4	3,069	0,048
Orta	134	32,8	30,6±7,2		
Kötü	251	61,5	29,0±5,5		

TARTIŞMA

Araştırmada katılımcıların GOHAI puan ortalaması 29,5±5,6 olarak tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında GOHAI puan ortalamasının Htay (2022), Jain ve arkadaşları (2015), Yen ve arkadaşları (2015), Samnieng & Lekatana (2016); Winarti (2019), Chahar ve arkadaşları (2019), Rodakowska ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan araştırmalarda sırasıyla 41,2±5,7; 44,3±6,4; 47,8± 0,5; 49,9 ±9,3; 26.7 ± 4.4; 40.1± 7.4; 18.9± 10.3 olarak tespit edilmiştir. Araştırmamızda bulunan skor pek çok araştırmaya göre oldukça düşüktür. Bu durumun Türkiye’de genel olarak yaşlıların ağız diş sağlığı parametrelerinin kötü olmasından kaynaklandığı düşünülmüştür. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen Türkiye Ağız Diş Sağlığı Araştırması (2018) verilerine göre 65-74 yaş grubundaki yaşlıların %69,7’inde diş tedavisine ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Yaşlıların ağızlarındaki diş sayısı ortalamasının 10,6±9,5 olduğu, %27,4’ünün ağızında kendine ait hiç dişi bulunmadığı görülmüştür. Altmış beş-yetmiş dört yaş grubunda çürük kron prevalansı %44,4; çürük kök prevalansı %13,4; dolgulu diş prevalansı %41,2 ve kayıp diş prevalansı %99,4 şeklinde tespit edilmiştir. Yaşlılar arasında diş eti kanama prevalansı %63,4, olduğu yaklaşık her iki kişiden birinin ağız kuruluğu yaşadığı, yaklaşık her 10 kişiden 3’ünün konuşmada/kelimeleri telaffuz etmekte zorlandığı belirlenmiştir. Yaşlıların %19,8 ‘inin kendine ait diş fırçası bulunmadığı, diş hekimine şikayeti olmadan kontrol için başvuruların oranının %6 olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’de ağız diş sağlığı sorunlarının çocukluktan yaşlılığa taşındığı göz önüne alındığında erken yaşlarda yapılacak koruyucu müdahaleler ile yaşlılıktaki ağız diş sağlığı kalitesinin yükseltilmesi mümkün olacaktır.

Çalışmamızda erkeklerin ve ileri yaş gruplarının ağız sağlığı yaşam kalitesinin daha kötü olduğu tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında araştırmamıza benzer şekilde Rodakowska (2015), Pistorius ve arkadaşlarının (2013), Takeshita ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmalarda erkeklerde, Pistorius ve arkadaşlarının (2013) ve Chahar ve arkadaşlarının (2019) araştırmalarında ileri yaşta ağız diş yaşam kalitesinin düşük olduğu görülmüştür. Öte yandan Winarti ve arkadaşlarının (2019) yaptığı çalışmada yaş ve cinsiyetin GOHAI puan ortalamasını etkilemediği bildirilmiştir.

İştah durumu iyileştikçe GOHAI puan ortalaması yükselmektedir. Ağız sağlığı beslenmeyi etkileyen önemli bir parametredir. Ağız diş sağlığı problemleri, beslenme yetersizliklerinin en sık nedenlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağız kuruluğu, diş kaybı, uygunsuz protez, çiğneme ve yutma güçlüğü, ağız bakımının kötü olması besin tüketimini zorlaştırmaktadır. Diş kaybına bağlı olarak toplam enerji alımında %5 azalma olmakta ayrıca yeterince çiğneyememenin sonucu olarak A, C, E, B vitaminleri, kalsiyum, demir gibi minerallerin emilimi azalmaktadır (Özer & Kapucu, 2013; Adıgüzel & Tek, 2018). Ayrıca yeterli ve dengeli beslenme yaşlılarda çeşitli hastalıkların önlenmesinde ve yaşam kalitesinin artmasında etkili olmaktadır (Yabancı vd., 2012).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ağız diş sağlığı pek çok açıdan yaşlıların sağlıklarını ve yaşam kalitelerini etkilemektedir. Genel yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde oral sağlık yaşam kalitesi de göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmamızda tespit edilen GOHAI puan ortalaması literatürdeki pek çok çalışmaya yaşlı bireylerin oral sağlıkla ilgili yaşam kalitesinin düşük olduğunu göstermektedir. Yaşlıların genel olarak ağız diş sağlığının kötü olduğu göz önüne alındığında ağız diş sağlığı yaşam kalitesinin de düşük olması şaşırtıcı değildir. Çocukluk çağından itibaren yürütülecek koruyucu ağız diş sağlığı çalışmaları erişkinlik ve yaşlılık dönemine sağlıklı olarak ulaşabilmeyi sağlayacaktır.

Yaşlılara yönelik olarak sunulan sağlık hizmetleri ihtiyacın normatif değerlendirmesine göre planlanmaktadır. Oysa yaşlıların kendileri tarafından algılanan sağlık göz ardı edilmektedir.

Erişkinlerin ihtiyaçlarını dikkate almayan programların başarıya ulaşması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle yaşlıların kendi ağız diş sağlıklarıyla ilgili algılarının ölçmenin koruyucu ve tedavi edici stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adigüzel, E., & Tek, N. A. (2018). Evde bakım hizmeti alan yaşlı bireylerin beslenme durumlarına ilişkin bazı özelliklerin yaşam kalitesi üzerine etkisi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 11(1), 19-25.
- Chahar, P., Mohanty, V. R., & Aswini, Y. B. (2019). Oral health-related quality of life among elderly patients visiting special clinics in public hospitals in Delhi, India: A cross-sectional study. *Indian journal of public health*, 63(1), 15. DOI: 10.4103/ijph.IJPH_316_17
- Htay, Y. N. (2022). Oral Health-Related Quality of Life among Elderly People in Mohnyin, Myanmar. *One Health Journal of Nepal*, 2(3), 18-22.
- Jain, R., Dupare, R., Chitguppi, R., & Basavaraj, P. (2015). Assessment of validity and reliability of Hindi version of geriatric oral health assessment index (GOHAI) in Indian population. *Indian Journal of Public Health*, 59(4), 272. Available from: <https://www.ijph.in/text.asp?2015/59/4/272/169654>
- Özer, E. & Kapucu, S. (2013). Yaşlılarda görülen yetersiz beslenme ve risk faktörleri, *Akademik Geriatri Dergisi*, 5, 5-11.
- Pistorius, J., Horn, J. G., Pistorius, A., & Kraft, J. (2013). Oral health-related quality of life in patients with removable dentures. *Schweiz Monatsschr Zahnmed*, 123(11), 964-71.
- Rodakowska, E., Mierzyńska, K., Bagińska, J., & Jamiołkowski, J. (2014). Quality of life measured by OHIP-14 and GOHAI in elderly people from Bialystok, north-east Poland. *BMC Oral Health*, 14(1), 1-8.
- Samnieng, P., & Lekatana, H. (2016). Oral health and quality of life among elderly in Thailand. *Journal of Dentistry Indonesia*, 23(2), 40-47. doi:10.14693/jdi.v23i2.1000.
- Takeshita, H., Ikebe, K., Kagawa, R., Okada, T., Gondo, Y., Nakagawa, T., ... & Maeda, Y. (2015). Association of personality traits with oral health-related quality of life independently of objective oral health status: a study of community-dwelling elderly Japanese. *Journal of Dentistry*, 43(3), 342-349.
- T.C.Sağlık Bakanlığı.(2021). Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ağız ve Diş Sağlığı Dairesi Başkanlığı. Türkiye Ağız Diş Sağlığı Profili Araştırma Raporu-2018. ISBN: 978-975-590-833-5. Yayın No: 1218.
- Winarti, T. M., Yacob, N., Ali, W. N. S. W., & Ali, A. (2019). The assessment of quality of life using GOHAI among edentulous patients. *Journal of Dental and Maxillofacial Research*.
- Yabancı, N., Akdevelioğlu, Y., & Rakııcıoğlu, N. (2012). Yaşlı bireylerin sağlık ve beslenme durumlarının değerlendirilmesi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 40(2), 128-135.

Yen, Y. Y., Lee, H. E., Wu, Y. M., Lan, S. J., Wang, W. C., Du, J. K., ... & Hsu, K. J. (2015).
Impact of removable dentures on oral health-related quality of life among elderly adults in Taiwan.
BMC oral health, 15(1), 1-12.

GİRİŞ

İnsan ömrünün gün geçtikçe uzaması aynı zamanda nüfus artışına da önemli bir katkı sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan “Dünya Nüfus Beklentileri: 2019 Revizyonu” başlıklı rapora göre yaklaşık 7,32 milyar olan dünya nüfusunun 680 milyonu (%10,76) yakın zamana kadar yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 65 yaş ve üzeri bireylerden oluşmakta ve yaşlı/yaşlanmakta olan nüfus en çok Kuzey Amerika ve Avrupa’da yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler’in tanımına göre bir ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %8 ile %10 arasında olması o ülkedeki nüfusun “yaşlı”, %10’un üzerinde olması ise “çok yaşlı” olduğu anlamına gelmektedir (Başak ve diğerleri, 2016, s.102). Batıya göre nispeten genç bir nüfusa sahip olan ülkemizde 65 yaş üzeri bireylerin genel nüfusa oranı %8,8’dir. Başka bir deyişle ülkemiz “yaşlı” bir nüfusa sahiptir. Dünya genelinde her 100 kadına karşı 102 erkek yaşamaktadır ve ortalama yaşam süresi erkeklerde 70, kadınlarda ise 74 yıldır. TÜİK’in “Hayat Tabloları, 2016-2018” verilerine göre ise Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi erkeklerde 75,6, kadınlarda ise 81 yıldır. Dünya ortalamasının tam tersine ülkemizde kadınlar, erkeklerden 5,4 yıl daha uzun yaşamaktadırlar¹.

Uzayan yaşam sürelerine karşın dünya genelinde doğum oranları gün geçtikçe azalmakta ve bu nedenle ülkelerin yaş ortalamaları giderek yükselmektedir. Birleşmiş Milletler’in “Dünya Nüfusu Yaşlanıyor” adlı raporuna göre 2030 yılında 60 yaş ve üzerindeki nüfusun (1.41 milyar) 10 yaşın altındaki çocukların sayısından (1.35 milyar); 2050 yılına gelindiğinde ise yaşlı nüfusun (2,1 milyar) 10-24 yaş grubundaki genç sayısından (2 milyar) daha fazla olacağını göstermektedir. Rapora göre 80 yaş ve üzerindeki nüfusun 2017-2050 yılları arasında üç kat artışla 137 milyondan 425 milyona çıkması ve yaşlı insanların %80’inin gelişmekte olan bölgelerde yaşaması beklenmektedir (Şentürk, 2018, s.3). Yaşlı nüfus oranının artışı ülkeler için ciddi bir sorun oluşturmaya başladığından; pek çok OECD ülkesi insan sermayesini artırmak amacıyla nüfusu görece genç sayılan gelişmekte olan bölgelerden daha fazla göçmen kabul etmek, çiftleri daha çok çocuk sahibi olmaya teşvik

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, ORCID: 0000-0001-9164-3789, elif.yilmaz@msgsu.edu.tr.

¹ 10.01.2020 tarihinde <http://www.google.com.tr/amp/s/tr.euronews.com/amp/2019/10/01/dunya-yaslilar-gunu-2050-yilinda-her-6-kisiden-biri-65-yas-ve-uzeri-olacak> adresinden erişildi

etmek, emeklilik yaşını ileri çekmek gibi çözüm arayışlarına girmektedirler (Seçkin ve Georges, 2018, s.156).

İnsan ömrünün uzaması, kaçınılmaz olarak birçok yaşlılık dönemi sorununu ve yaşlıların bakımı için dizayn edilmiş bir dizi özel kurumu da beraberinde getirmiştir. Çünkü bedensel ve zihinsel yetilerin azalmaya başladığı yaşlılık döneminde bireyler birtakım özel bakım ve hizmetlere ihtiyaç duyabilmektedirler. Demans, Alzheimer, depresyon, anksiyete, insomnia gibi zihinsel ve psikolojik rahatsızlıklar, kronik hastalıklar, madde kullanımı, suç mağduru olma, açlık, sefalet ve intihar günümüzde yaşlıların yüz yüze kaldıkları tehlike ve riskler arasındadır. Yaşlıların bakımı, yüzyıllar boyunca kırsal toplumlarda geniş aile içerisinde gerçekleştirilirken; Sanayi Devrimi sonrasında sayıları ve nüfusları hızla artan kentlerde çekirdek aile yapısı, yaşlılar için özel sosyal hizmet kurumlarını gerektirmiştir. Günümüzde çocuklar ve engelliler gibi yaşlıların da başta devletin, sonra yerel yönetimlerin ve pek tabii sivil toplum kuruluşları ve bizlerin koruma ve güvencesi altında olmaları gerektiği kabul edilmiş; bu nedenle de dünya genelinde yaşlılar için özel sosyal hizmet kurumları tesis edilmiştir. Yaşlı nüfusun artışına paralel olarak bu kurumların hem sayıca artması hem de kalabalıklaşmaları şüphesiz topluma düşen maliyetin de artmasına neden olmaktadır.

İnsanlık tarihinde kıt kaynaklardan dolayı Kızılderililer ya da Eskimolar gibi toplumlarda yaşlıların ölüme terk edilmesi şeklinde uygulama ve geleneklere rastlamak ne yazık ki mümkündür. Günümüzde yaşlıların aileleri tarafından “huzurevi” vb. kurumlara “terk edilmesi”nin de bu ilkel uygulamalardan pek farkı olmadığına ilişkin görüşler vardır (Zzastrow, 2013, s.638). Kimileri için bu kurumlar yaşlıların “ölümü beklemek” üzere kapatıldıkları, geriye kalan vakitlerini doldurdukları mekânlardır. Ancak fiziksel ve/veya maddi imkanları kısıtlı olan yaşlılara hizmet veren bu kurumların öncelikli amacı, insanların en doğal ve birincil hakkı olan “yaşama hakkı”nı sonuna kadar, en sağlıklı ve kaliteli biçimde kullanabilmeleridir. Çalışmamızın konusu kurum bakımı altındaki yaşlıların yaşam koşullarını incelemek ve kurum bakımından memnuniyet düzeylerini irdelemektir. Bu amaç doğrultusunda saha araştırması İstanbul’da, Darülaceze gibi Cumhuriyet’ten bile önce kurulmuş ve halen hizmet vermekte olan en eski ve en saygın kurumlardan birinde gerçekleştirilmiştir.

DARÜLACEZE KURUMU VE SAKİNLERİ

Bu bölümde öncelikle kurum bakımı ile ilgili bir örnek olarak Ocak 2019 – Şubat 2020 tarihleri arasında saha araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz, İstanbul Okmeydanı’nda bulunan

Darülaceze'deki sakinlerle yapmış olduğumuz saha araştırmasının sonuçlarına yer verilecektir. Saha araştırması için Darülaceze kurumunu seçmemizin başlıca nedeni, avlusunda yer alan cami, kilise ve havrasıyla 126 yıldır dünya üzerinde din, dil, ırk, cinsiyet ve mezhep farkı gözetmeyen biricik sosyal hizmet kurumu olma özelliğini de taşıyan ve kurulduğu günden itibaren 30.000'i çocuk olmak üzere toplam 72.000 kişiye yuva olan, İstanbul'un en önemli ve değerli sosyal hizmet kurumlarından biri olmasıdır. Bu bölümde tanışma şansına sahip olduğumuz, bize vakit ayırma ve sorularımızı tüm içtenlikleriyle yanıtlama inceliğini gösteren katılımcılarımızdan elde ettiğimiz veriler sunulmaktadır.

Yöntem ve Örneklem

558 yatak kapasitesi bulunan kurumda yaklaşık 50 çocuk ve hastalık, ölüm, aile yanına geri dönme gibi nedenlerle sayıları haftadan haftaya değişmekle birlikte 490-520 arasında yetişkin kalmaktadır. Yaklaşık 150 yatalak hastanın tedavi gördüğü ve barındığı binayı ziyaret etmek mümkün olmadığından; geri kalan 350 sakinden 50'si ile (1/7) yapılandırılmamış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerimizi grip salgını ya da hırsızlık gibi olağanüstü durumlar nedeniyle odaların bulunduğu binalara giriş yasaklanmamışsa odalarında, hava koşulları müsaitse sakinlerin de vakit geçirmek ve misafirlerini ağırlamak için favori mekanları olan kurumun çok geniş ve çok güzel olan bahçesinde ya da kimi zaman gürültülü olmasına ve görüşmeye başka sakinlerin de katılmalarına ve müdahale etmelerine rağmen son çare olarak kafeteryada gerçekleştirdik.

Genel olarak kendi hayat hikayeleri, aile ilişkileri, kurum ile ilgili görüşleri ve kurumdaki çalışanlar ve diğer sakinlerle ilişkilerini içeren sorulara tüm katılımcılar içtenlikle yanıt vermişlerdir. Sakinleri en mutlu eden şey zaman ayırıp kendilerini ziyaret ve onlarla sohbet eden, anlattıklarını ilgiyle dinleyen kimselerin kuruma gelmesidir. Bunu açıkça ve defalarca ifade etmişlerdir. Bu nedenle mülakatların her biri 2-4 saat sürmüş, kimi zaman katılımcının dinlenmesi, yemek yemesi için ara verilip, gün içerisinde veya bir başka gün görüşmeye tekrar devam edilmiştir. Mülakatlar için katılımcıların belirlenmesinde kullanılan yegâne kriter en az bir yıldır Darülaceze'de kalıyor olmalarıdır. Böylece yeni gelen bir sakine kıyasla kurumla ilgili sorularımızı daha sağlıklı ve net bir şekilde yanıtlayacakları düşünülmüştür. Katılımcılarımızın kurumda kalma süreleri 1-35 yıl arasında değişmektedir. Derinlemesine mülakatların yanı sıra yazılı, görsel ve sosyal medyada haber, program ve videolarda sıklıkla yer alan Darülaceze sakinlerinin görüş ve fikirlerine de çalışmamızda yer

verilmiştir. Zaten katılımcılarımız da özellikle katıldıkları televizyon programlarını belirtmiş ve mutlaka izlememizi istemişlerdir.

Demografik Veriler ve Katılımcıların Aile Profili

Kuruma yaptığımız ziyaretlerde erkek sakinlerin kadınlara oranla sağlık durumlarının daha iyi olduğunu, daha dinç göründüklerini ve gelen ziyaretçilerle sohbet etmeye daha hevesli olduklarını gözlemledik. Buna rağmen, bazı konularda kadınlarla erkekler arasında görüş farkı olup olmadığını anlayabilmek için mülakatlarımızı 25 kadın, 25 erkek sakinle gerçekleştirdik. Katılımcılarımızın yaşları 66 ile 84 arasında değişmekte idi. Katılımcılarımızın yaş ortalaması 72,6'dır. Katılımcıların medeni durumlarını incelediğimizde 1'i (%2) evli, 18'i (%36) dul, 12'si (%24) boşanmış, 19'u (%38) ise bekardır. Evli olan katılımcımız da eşinden ayrı yaşamaktadır, eşi Darülaceze'de kalmamaktadır.

Katılımcılardan hiç evlenmemiş olanlar zamanında bir aile kuramadıkları için bugün kurumda yaşamak zorunda kaldıklarını ifade ederken; kimi katılımcılar da çocukları, torunları olmasına rağmen, kendisini bu kuruma yatırdıkları ve ziyaret etmedikleri için kimseleri olmadığını söylemektedirler. Özellikle eşin kaybı hem kadın hem de erkek sakinler için Darülaceze'ye gelmelerinin başlıca nedeni olmuştur. Darülaceze'ye geliş nedenlerini sorduğumuzda katılımcıların tamamı kendi istekleriyle ve yalnızlıktan geldiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca kurumda kira, elektrik, su faturası ödemek gibi derterinin olmadığını, sadece sigara ve telefon için para ödediklerini belirtmişlerdir. Dışarda para kazanmanın zor olduğundan yakınan bir katılımcı, kurumda kendilerine verilen harçlığın yanı sıra resepsiyonda çalışarak gelir elde ettiğini de anlatmıştır. Maddi durumu yerinde olan, başka seçenekleri bulunmasına rağmen kurumun hizmet kalitesi nedeniyle Darülaceze'yi kendileri tercih eden katılımcılar da bulunmaktadır. Bir katılımcı eşiyle beraber yıllarca Darülaceze'ye ziyarete geldiklerini ve eşi vefat edince evini kapatarak kurumda yaşamaya başladığını dile getirmiştir.

Çocuklarının onların bakımını üstlenmekten kaçınmalarını ve kurum bakımını kabullenmiş olan sakinlerin bile en çok gücüne giden, yakınlarının onlarla iletişimi kesmiş olmalarıdır. Kendilerini arayıp sormamaları, özellikle de ziyarete gelmemeleri en büyük üzüntü kaynağıdır. Bu nedenle kendilerini ziyarete gelen yabancılar onları çok mutlu etmektedir.

- *"Var bir kız kardeşim, bir de evladım var ama kimse bana bakmıyor. Gelmiyorlar. İşleri rast gitsin, gelmesinler."*

- *“Çocuğumun ve torunlarımın ziyarete gelmemesi beni mutsuz ediyor.”*
- *“Öyle kimsesi gelmeyenler var, ağlayanlar var, hiç kapısını açmayan, ailesi olup da olmayanlar var. Arayıp sormuyorlar.”*
- *“Buradaki insanların da, yaşlıların da çoğu evlatları tarafından terkedilmiş anne babalar. Onlara sorun ‘Çocuğunuz var mı?’ diye, ‘Yok!’ diyecekler size. Çünkü unutmak istiyorlar ama ben unutamiyorum. Ama artık umurumda değil. Çünkü burada yüzlerce evlat sahibi ve binlerce torun sahibi oldum. Hatta torun çocuğu bile sahibi oldum. “*
- *“Burada bir aile gibi olduk. Birbirimizle sohbet ediyoruz, dertleşiyoruz.”*
- *“Ailemin yapamadığını Darülaceze, sizler yaptınız. Ailemin veremediği mutluluğu gene Darülaceze, sizler verdiniz.”*
- *“Eğer hayatta bir anneanneniz, babaanneniz varsa lütfen gidip ziyaret edin. Eğer babaanneniz, anneanneniz yoksa buraya Darülaceze’ye gelin, bizim kapımız her zaman sizlere açık.*

Görüldüğü üzere özellikle ailesi tarafından “terkedilmiş”, arayanı, soranı olmayan katılımcılar, kurumdaki çalışanlar, diğer sakinler ve ziyaretçileri yeni aileleri olarak kabul edebilmektedirler. Çünkü aile bireyleri yerine artık bu kişilerle birincil ilişkiler kurmuşlardır ve onları kendilerine daha yakın hissetmektedirler.

Literatürü incelediğimizde emekliliğin, eş kaybının, çocukların iş ve evlilik nedeniyle evden ayrılmasının ve sağlık sorunlarının giderek artmasının bireyin yalnızlaşmasına, dışlanmaya varan izole bir yaşantıya dönüşmesine ve yaşlıların hayatlarının geri kalanını huzurevinde geçirmeye karar vermesinde önemli etkenler olduğu açıkça görülmektedir. Yapılan araştırmalarda yaşlılar, huzurevinde kalmanın olumsuz etkilerini açıklarken de; terk edilmişlik, yalnızlık ve sosyal izolasyon hissettiklerini ifade etmektedirler. Sakinlerin yaşadıkları huzurevlerinin nitelikleri, yaşlının cinsiyeti, yaşı, eğitim seviyesi, sosyo-ekonomik durumu, sağlık koşulları gibi kriterlere göre değişmekle birlikte; ziyaretçisi olmayan yaşlıların kendilerini daha yalnız hissettikleri inkâr edilemez bir gerçektir (Boran, 2016, s.92-93). Aidiyet bağlarının zayıflaması çağımızın en önemli psiko-sosyal sorunlardandır. Aranmak, önemsenmek, saygı duyulmak yaşlanma döneminde birey olarak yalnız bırakılma ve yok sayılma korkularının önüne geçen önemli destek kaynaklarıdır (Mavili, 2016, s.8-9).

- *“Ben daha 8 aydır buradayım. Yardıma muhtaç hale gelince çocuklarımın evinde kalmak yerine buraya yerleşmeye karar verdim. Yemeğimizi veriyorlar, kıyafetlerimizi bile yıkıyorlar. Zaman zaman çocuklarım, torunlarım da ziyarete geliyor. Günümüzü dolu dolu geçiriyoruz. Evlatlarımın evinde kalmayı isterdik ama belli bir yaştan sonra kimin yanında olursan ol yük oluyorsun. İnsan evladını yetiştirebiliyor ama onun eşini yetiştiremiyor. Yine bir yabancıнын evinde kalmış oluyorsun. Onların aile huzurunu bozmaktansa ben de burada kalmayı tercih ediyorum işte.”*

Her ne kadar Darülaceze’de yaşamayı kendi tercih etmiş gibi görünse de bu örnekten de görüldüğü üzere aslında sakinlerin çocukları olsa ve kendilerine kalsa onlarla yaşamayı tercih etseler bile; onlara yük olmamak ve huzurlarını bozmamak için kurum bakımını seçmek zorunda kalan sakinler de bulunmaktadır. Bazı katılımcılar ise Darülaceze’de kalıyor olmayı bir ceza gibi algılamakta ve geçmişte yaptıkları hatalar nedeniyle böyle bir cezayı hak ettiklerine inanmaktadırlar. Burada olmayı kendisinin hak ettiğini, onun gibi bir annesi olsaydı kendisinin de ondan kurtulmak isteyeceğini ifade eden kadın katılımcının yanı sıra bir erkek katılımcı ise zamanında okuyup adam olmadığı için şimdi kurumda olduğuna inanmaktadır. İlkokulu üçüncü sınıfta bırakıp marangozluk ve çobanlık yapan katılımcımız adam olmanın okumakla mümkün olduğunu düşünmekte ve tüm dersleri zayıf olduğu için kendisine “Sen adam olmazsın!” diyen babasından “Babam ne kadar büyük bir adammış, adam olamayacağımızı o zamanlardan anlamış” şeklinde bahsetmektedir. Bütün hayatını geçimini sağlamaya çalışmakla geçirmiş olmasına rağmen şimdi burada olmaya mecbur olduğu için sürekli geçmişi sorgulamakta ve sık sık pişmanlığını dile getirmektedir.

Kurumda ne kadar mutlu olduklarını, ihtiyaçlarının ne dedi tatmin edici bir şekilde karşılandığını uzun uzun anlatanlar arasında bile sitemli sözlerle ve hüznü bakışlarla geçmişlerine ve ailelerine duydukları özlemi ve kendi ifadeleriyle “oraya bırakılmış olmanın üzüntüsünü” dile getirmeyen, bir sakinle karşılaşmadık. Kurumdan, aldıkları hizmetten ne denli memnun olsalar da en sık tekrarladıkları cümle, “Anne-babanıza iyi bakın, ne kadar yaşarlarsa yaşasınlar ömürlerinin sonuna kadar onları yalnız bırakmayın” olmaktadır.

- *“Annenize gücenseniz bile sakın annenizi terk etmeyin. Terkedilmek çünkü çok acı bir şey.”*
- *“Annenizi, babanızı üzmeyin. Kimse 100 yaşına kadar yaşamayacak ne gerek var birbirimizi kırmaya.”*

- *“Annenizin kıymetini bilin. Onlar size kızıyor olabilir ama sebepsiz yere kızmazlar. Bir bildikleri vardır. Sizleri yanlış yoldan çevirmek için kızıyor olabilirler. Siz gene de “‘Tamam anne, tamam baba.’ deyip ellerini öpün, sonra toprağını öpersiniz. Öpecek yer bulamazsınız, toprağını öpersiniz, çok pişman olursunuz, o zaman da iş iştten geçmiş olur. Her zaman mazlumu, öksüzü koruyun, onlara sahip çıkın.”*
- *“Unutmayın herkes ölecek, siz de öleceksiniz. Ailenize iyi bakın ki sizin evlatlarınız da size iyi baksın.”*

Küntay’ın araştırmasında, (2016) katılımcılar her ne kadar huzurevinde olmaktan ve kaldıkları kurumun koşullarından çok memnun olduklarını ifade etseler de “Anne/babanızı huzurevine yatırmayı düşünür müydünüz?” sorusuna istisnasız olarak “Hayır” cevabı vererek kurum bakımı ile ilgili gerçek fikirlerini açığa çıkartmışlardır. Bizim bu türden bir kontrol sorusu sormamıza gerek kalmadı çünkü gerek mülakatlar gerek sohbetler esnasında çocuk sahibi olsun olmasın, neredeyse tüm katılımcılarımız ebeveynlerimizin kıymetini bilmemiz, onları sık sık ziyaret etmemiz, her koşulda onların bakımlarını sağlamamız konusunda bizi defalarca uyardılar. Hatta aksi takdirde bir gün onları kaybettiğimizde çok üzüleceğimizi ve/veya bir gün bizim de yaşlanıp bakıma muhtaç hale geleceğimizi hatırlatarak adeta bize gözdağı verdiler. Anlaşılan kendilerini ihmal eden, savaşlayan yakınlarına söyleyemediklerini bize aktararak ebeveynlerimizin onların yakınlarından göremedikleri ilgi, sevgi, özene sahip olmalarını sağlamaya ve kendilerinin düştüğü yalnızlığa düşmesini önlemeye çalışmaktadırlar.

Bir kadın katılımcı toplumda huzurevi ile ilgili önyargıların genellikle anne babalarımızın onları huzurevinde bırakmamızı istemedikleri için üzerimizde yaptığı duygusal baskıdan kaynaklandığı şeklinde bir yorum yapmış ve kendisinin akrabaları tarafından ziyaret edilip edilmediği sorulduğunda “Siz akrabalarınızın evine gitmiyor musunuz? Burası da bizim evimiz, tabii ki ziyarete geliyorlar.” cevabını vermiştir. Öfkeli bir kadın katılımcı ise kurumu ziyaret ederek kendimizi şimdiden oraya alıştırmamızı salık vermiştir. Kurumdaki insanların aslında oldukça yalnız olduklarını dile getiren bir katılımcımız ise çoğunun cenazesinin dahi aileleri tarafından alınmadığından dert yanmış ve alınmayan cenazelerin Sarıyer’deki Demirciköy Mezarlığına defnedildiğini aktarmıştır.

Gündelik Hayat ve Etkinlik

Katılımcılara Darülaceze’de bir günün nasıl geçtiğini sorduğumuzda günde üç öğün, dört çeşit yemek yediklerini, akşamüstü de ikramların olduğunu, kuruma hediye olarak bir şey

geldiğinde, bir bisküvi bile olsa, tüm sakinlere paylaştırıldığını anlattılar. Haftada en az üç gün et yemeği çıktığını, çiğköfte bile yapıldığını, yemeklerden çok memnun olduklarını ifade eden katılımcıların yemeklerle ilgili tek şikayetleri yemek saatlerinde zil çalınması ve bu zille yemeğe çağrılmaları idi. Kurumda geçirdiğimiz süre zarfında dikkatimizi çeken bir husus da bazı katılımcıların yemeğe giderken kendi çatal, bıçak ve kaşıklarını yanlarında taşımaları oldu. Grip gibi bulaşıcı hastalıklar nedeniyle zaman zaman bazı koşullarda salgın tehlikesinin baş gösterdiğini ifade eden katılımcılar kendi çatal, bıçak ve kaşıklarını kullanmayı tercih ve böylece içlerinin daha rahat ettiklerini ifade etmektedirler.

Pazartesi, sakinlerin banyo günüdür. Duştan sonra sakinlerin torbayla teslim ettikleri kıyafetler salı günleri yıkanmış ve ütülenmiş olarak kendilerine geri getirilmektedir. 35 yıldır haftada iki gün kuruma gelen gönüllü kuaför, sakinlerin manikür, pedikür, saç kesimi gibi kişisel bakımlarını gerçekleştirmektedir. Perşembe günleri kurumda o hafta doğan sakinler için doğum günü partileri düzenlenmektedir. Kimi zaman da ziyaretçiler kendi doğum günlerini kurumda parti vererek, sakinlerle kutlamaktadırlar. Partilerin dışında bayram, yılbaşı kutlaması, program çekimi, yarışmalar gibi ziyaretçilerle birlikte gerçekleştirilen eğlenceli etkinlikler de sakinlerin rutinin dışına çıkmasını sağlamakta ve hayatlarına renk katmaktadır. Kurum bünyesinde yer alan çok amaçlı salonda sinema, tiyatro ve konser gibi gösteriler de düzenlenmektedir.

Katılımcıların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları yer her birinin kendi adına birer ağaçlarının bulunduğu bahçeleridir. Hava güzel olduğunda bahçede yürüyüş yaparak, yalnız başlarına müzik dinleyerek, kitap okuyarak, şiir yazarak, örgü örerek, diğer sakinlerle ya da gelen ziyaretçilerle sohbet ederek, kimi zaman da flört ederek keyifli vakit geçiren katılımcılar; dizi, film ve program çekimlerinin de yapıldığı bahçeleriyle sıklıkla övünmektedirler. Kurumda sakinlerin ikinci favori mekânı ise kafeteryadır. Hava koşulları bahçede oturmaya müsait değilse sohbetler kafeteryaya taşınmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Darülaceze sakinlerinin gün içerisinde yapmaktan en çok hoşlandıkları şey ziyaretçilerle vakit geçirmektir. Ziyaretçilere kurumu gezdirmekten ve onlara kendi odalarını göstermekten de büyük keyif almaktadırlar. Hırsızlık ya da salgın gibi nedenlerle ziyaretçilerin dairelere girmesinin yasaklandığı zamanlar dışında hem erkek hem de kadın katılımcılarımızı ve diğer sakinleri odalarında da ziyaret etme şansımız oldu. Bütün odalarda sakinlerin kendilerine hediye gelen ya da dışardan aldıkları yiyecekleri muhafaza edebilmeleri için minik bir buzdolabı bulunmaktadır. Kendi içeceklerini

hazırlamak isteyen sakinler ise odalarına ayrıca çay, kahve makineleri de almışlardır. Yaptığımız ziyaretlerde sakinlerin odalarını kendilerine ait özel eşyalarla farklı biçimlerde sslediklerini gözleme şansımız oldu. Türk bayrağı, peluş oyuncaklar, fotoğraflar, resimler, gazete kupürleri, çiçekler, müzik aletleri ya da kimi zaman kafes içerisindeki kuşlarla kapısında isimlerinin yazılı olduğu ve kuruma gelmeden önce hiç tanımadıkları kimselerle paylaşmak zorunda oldukları tekdüze odalarını nasıl kişiselleştirdiklerine de şahit olduk. Özellikle kadınların dairelerinde odaların çok daha renkli ve özel eşyalarla süslü olduğu, erkek dairelerinin ise daha sade göründüğü dikkatimizi çekmiştir. Erkeklerin odalarındaki değişmeyen özel eşyalar arasında radyolar ve kolonya şişeleri başı çekmektedir.

Ziyaretlerimiz sırasında erkeklere ait binadaki ortak salonda ziyaretçi sayısının kadınlara oranla daha çok olduğu dikkatimizi çekti. Gerek erkeklere ait ortak salonda gerek kafeteryada askerlik anılarını ve başlarına gelen ilginç hikayeleri anlatırken kendilerinden geçen erkek sakinler kadınlara kıyasla birarada daha çok eğleniyormuş gibi görünmektedirler ve buldukları ortam daha canlı ve neşelidir. alışanlarla, arkadaşlarıyla ve ziyarete gelen bizlerle sohbet etmek için can attıkları için biri bir şey anlatırken diğer de lafa katılmakta ve böylece sohbet de iyice koyulaşmaktadır. Kadın katılımcıların ise kendi aralarında sürekli tatlı bir didişme vardır. Adeta birbirlerine nispet yapar gibi sürekli kendi hayat hikayelerinden bahsetmekte ve i çekmektedirler. Buna mukabil, kadın katılımcılarımızın her ne kadar yüzleri gülse de yüreklerindeki burukluğu gizlemeye çalışmadıkları, yanlarına oturur oturmaz acılarını, hüzünlerini paylaşmaya başladıkları da gözlenmiştir. Kadın katılımcılar, erkeklere kıyasla torunlarından ve çocuklarından çok daha fazla söz etmekte ve onların gelmelerini beklediklerini de erkeklerden daha sık dile getirmektedirler. Hem kadın hem de erkek sakinler arasında içine kapalı, ziyaretçilerle ve diğer sakinlerle sohbet etmeyen, tek başına vakit geçirmeyi tercih edenler yaşlılar da bulunmaktadır.

Katılımcılar, sakinlerin tamamı tarafından tercih edilmediğinin altını çizmekle birlikte; kurumda gönüllü hocaların gelip ders verdikleri, çorap örülen, halı ve kilim dokunan, çanta yapılan bir de atölye bulunmaktadır. Sakinlerin sağlık ve engel durumlarına göre faaliyet gösterdikleri bu atölyede tek başlarına ya da gruplar halinde heybe, makrome, sepet, oyuncak bebek, kapı ss ya da örgü bebek battaniyesi, kaşkol, lif gibi ürünler ortaya çıkarmaktadırlar. Kurumda ayrıca bu ürünlerin satıldığı bir satış noktası bulunmaktadır ve satışlardan elde edilen gelir, ortak bir havuzda toplanıp, bir kısmı o üründe emeği olan sakine/sakinlere aktarılmaktadır. Vaktinin çoğunu atölyede çalışarak geçiren sakinler, bu

faaliyetler sayesinde bir şeyler ürettikleri ve aynı zamanda diğer sakinlerle birlik-beraberlik sağladıkları için oldukça mutludurlar. 15 yıldır Darülaceze’de bulunan erkek katılımcımız dergilerden ve kahve poşetlerinden çanta yaparak kazandığı 250 TL’nin, dışarıda kazanacağı 3.000 TL’den daha bereketli olduğunu ifade etmiştir. Kendilerine ait hobileri bulunan sakinler, ziyaretçilere ürettikleri el işlerini, yaptıkları resimleri göstermek, yazdıkları şiirleri okumak ve saz çalmak gibi hünelerini sergilemekten de gurur duymaktadırlar.

Sağlık durumu elverişli olan sakinler istedikleri zaman kurum dışına çıkarak gezmekte, eski işyerlerinin bulunduğu semtlere arkadaşlarını görmeye, sinemaya, kahvehanelere ya da sevdikleri yerlere gitmektedirler. Bir katılımcımız ise evi olduğunu ve zaman zaman evine giderek birkaç gün kaldığını anlatmıştır. Kurum da hem İstanbul içerisinde hem de şehir dışında geziler düzenlemektedir. Çanakkale’de bir otel ya da İstanbul’da bir restaurant gibi kimi hayırseverlerin ve kurumların kendilerini davet etmeleri Darülaceze sakinlerini son derece mutlu etmektedir.

Tüm bu etkinliklerin dışında kurumda sakinlerin en çok vakit ayırdıkları etkinlik kendi odalarında ve/veya televizyon odasında televizyon seyretmektir. Erkekler kafeteryada bir arada maç izlemekten büyük keyif aldıklarını ifade etmişlerdir. 3-4 kişilik odalardaki televizyon ise özellikle farklı programları izlemek isteyen katılımcılar arasında zaman zaman anlaşmazlıkların çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle bir kadın katılımcı kendine küçük bir televizyon alıp başucuna yerleştirmiş ve kısık sesle de olsa artık istediği zaman istediği programı seyredbildiğini ifade etmiştir.

Bazı katılımcıların kendilerine ait gedikli ziyaretçileri vardır. Örneğin katılımcılarımızdan bir hacı hanımı sürekli ziyarete gelen bazı imam hatip öğrencileri kendisini kurum dışına çıkartmakta ve gezdirmektedirler. Aynı şekilde televizyon programlarında ve sosyal medyada çok sık yer alan, oldukça popüler bir katılımcımız da “fan”ları tarafından sıkça ziyaret edilmekte ve zaman zaman kurum dışı etkinliklere de davet edilmektedir. Bahçede tanıştığımız, bir erkek katılımcılarımızın ziyaretçisi ise, 14 yıldır burada kalan arkadaşını ziyarete geldiğini; ziyarete gelmediğinde arkadaşının ona darıldığını ve hatta geldiğinde başka insanlarla konuşursa arkadaşının onu kışkırdığını aktarmıştır.

- *“Buraya sizin gibi zaman zaman gelen gençler oluyor. Okullar, derneklerle geliyorlar. Siz gelince burası daha neşeli hale geliyor, biz çok seviniyoruz. Okullardan gençler gelip bazen bize şarkı söylüyorlar, ufak konserler veriyorlar. Bazen de biz onlarla birlikte etkinlikler yapıyoruz. Sizin geleceğiniz günleri*

heyecanla bekliyoruz. İnsan yaşlanmadan anlayamıyor tabii yalnız kalmak çok zor. Ben buraya geleli 4 yıldan fazla oldu. Eşim vefat ettikten sonra bir süre çocuklarımın yanında kaldım ama sonrasında buraya geldim. Burası insanın evi gibi olmuyor tabii ama zamanla alışyorsun. Buna da şükür. Güzel zamanlar geçiriyoruz, çok iyi arkadaşlıklar da kuruluyor. Bazıları rahmetli oldu tabii, bazıları da hasta, bazıları sonra çocuklarının evine yeniden yerleştiler. Yaşlılıkla birlikte insan bir sürü sağlık sorunları ile mücadele etmeye başlıyor tabii. Burada bize çok iyi bakıyorlar çok şükür. İlaçlarımızı düzenli olarak veriyorlar, yemeklerimizi önümüze getiriyorlar. Burada hiç sıkılmıyoruz, çalışanlar bizimle ilgileniyor, boyama yapıyoruz, müzik aleti çalmayı öğrenenler var, film izliyoruz hatta bazen geziler düzenleniyor, dolaşıyoruz. Burada hakikaten mutluyuz. Siz gelince de daha mutlu oluyoruz. Allah sizden razı olsun.”

- “Haftada bir demiyorum ama iki hafta olmadı ayda bir gelin ama gelin ihtiyacımız olan tek şey farklı yüzler, yeni yüzler”
- “Üzmeyin büyüklerinizi, terk etmeyin. Onların sizin yanınızda olduğu gibi her koşulda siz de onların yanında olun. Adres belli ve kapı açık. Yolunuz hep Darülacezeye düşsün emi.”
- “Hepimizin bir hikayesi var. Yeter ki dinleyen olsun.”
- “Hep gelin buraya. Siz bizim evladımız, torunumuz oldunuz.”

Bizden bir şey getirmemizi beklemediklerini, sadece gelmemizin yeterli olacağını tekrarlayan sakinler, kurumdaki diğer sakinler ve çalışanlardan ziyade yakınları ve kendilerini hiç tanımadıkları halde ziyaretlerine gelen yabancılarla sohbet etmekten hoşlandıklarını da açıkça ifade etmişlerdir. Hem erkek hem de kadın sakinlerin büyük bölümünün giyimlerine çok özen gösterdikleri dikkatimizi çekmiştir. Görüşme olanağı bulduğunuz çalışanlardan biri bu durumu genelde hepsinin çocuklarına ve diğer ziyaretçilere güzel görünmek istedikleri için bu şekilde giyindiklerini şeklinde açıklamıştır.

Sakinler, ziyaretçileri her zaman çok ilgili ve güler yüzlü karşılamaktadırlar. Bizi gördüklerinde mutlulukları yüzlerinden okunan katılımcılarımız ve diğer sakinler önce kim olduğumuzu sorup, ardından sohbete başlamaktadırlar. Kendilerini ve hayat hikayelerini anlatmaktan büyük keyif almakta ve ziyaretçilerle vakit geçirmekten dolayı mutluluklarını sıkça dile getirmektedirler. 10 yıldır Darülaceze’de kalan 87 yaşındaki, günün büyük bölümünü saz çalarak, şarkı söyleyerek ve radyosuna kulaklık takıp müzik dinleyerek geçirdiği için kendini “Bahçenin Mecnunu” olarak tanımlayan bir katılımcımızın “Kimsem

yok benim ama 50 tane kızım ve oğlum var.” şeklindeki ifadesi ziyaretçilerin hayatlarında ne denli büyük bir önem arz ettiğinin açık bir göstergesidir. Kimsesi olmadığını beyan eden bu katılımcımızın isteği üzerine daha önce katıldığı bir televizyon programını izlediğimizde; ne yazık ki kendisini ziyarete gelmeyen bir kızı olduğunu da öğrenmiş olduk.

Katılımcıların Kurum Bakımı ve Darülaceze ile İlgili Görüşleri

Katılımcılara kurumla ilgili düşüncelerini ve memnun olup olmadıklarını sorduğumuzda %86 gibi büyük bir çoğunluğunun kurumdan, verilen hizmetlerden, yönetimden, özellikle de çalışanlardan çok memnun olduklarını gördük. Bir katılımcının;

“Banyolar sabah akşam yıkanıyor, sterilize edilmiş tuvaletler her zaman temiz. Yoksa hastalık geçer. Kadınlarda çok fazla hastalık olmaz. Bir kişi hasta olduğunda hemen alınıp aşı yaptırılır ve tedavisi başka yerde devam ettirilir.”

şeklindeki anlatısı, benzer cümlelerle diğer katılımcılar tarafından da sık sık tekrarlanmıştır. Gördüğümüz kadarıyla özellikle hijyen koşullarının elverişli olması, sağlık hizmetleri ve rehabilitasyon merkezi insanların burada kendilerini iyi ve güvende hissetmelerini sağlamaktadır.

Darülaceze Başkanlığı Nizamnamesinde belirlenen şartlara göre kuruma kabul edilen ve kendine yetebilen 329 sakine, personel tarafından 24 saat esasına göre üç vardiya şeklinde hizmet verilmektedir. Kendine yetebilen sakinlerin tıbbi ve kişisel bakım takipleri, Daire Sorumlu Hekimleri denetiminde, hemşire ve sağlık memuru tarafından yapılmakta ve bu takipler sakinler için oluşturulan dosyalarda kayıt altında tutulmaktadır. Daire Sorumlu Hekimleri ve Sağlık Personelleri denetiminde, yardımcı sağlık personeli rutin olarak belirlenmiş kişisel bakım, yemek, giyinme, banyo vb. bakım hizmetlerini yerine getirmektedir. Ayrıca sakinlerin hekim tarafından istenen sevk, tıbbi müdahale, laboratuvar tetkikleri ve rutin ilaçlarının takipleri de yapılmaktadır. Hastane takiplerinde gerekli bilgilendirme ve evrak düzenlemeleri yapılarak; sakinler yardımcı sağlık personeli refakatinde hastaneye sevk edilmektedirler. Diyetisyen tarafından sakinlere önerilen diyet listesi düzenlenerek takip edilmekte; daire psikoloğu ise sakinlerin sosyal aktivitelere ve rehabilitasyon hizmetlerine katılımını sağlamaktadır.

İster maddi imkanları olmasına rağmen kendi istekleriyle gelmiş olsunlar ister maddi imkansızlıklar nedeniyle kurum çatısı altına alınmış olsunlar hem kadın hem de erkek sakinlerin “her birimize bir çalışan düşüyor” şeklinde de ifade ettikleri gibi kurumda üç

vardiya halinde görev yapan personel sayısı toplamda neredeyse sakinlerin sayısına eşittir. Orada çalışan görevlilere sarılıp birbirlerini çok sevdiklerini de artık birbirlerine alıştıklarını söyleyen tekerlekli sandalyedeki bir sakin, yukarıda durumu daha ağır hastaların bulunduğunu, kendisinin de daha önce orada olduğunu ve tedavi edilerek artık aşağı kata alındığını anlattıktan sonra memnuniyetini “Hükümetimiz bize iyi bakıyor” şeklinde dile getirmiştir. Sakinlerin muayene ve tedavi hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetleriyle acil veya kronik rahatsızlıklar kurum bünyesinde tedavi edilmeye çalışılmakta; ileri tetkik ve tedavi gerektiren durumlarda hastanelerle bağlantı kurularak her türlü tıbbi tedavileri yapılmaktadır. Katılımcılarımız da özellikle sağlık yönünden kurumu tercih ettiklerini, kendilerine yeterli ilgi ve özenin gösterildiğini, tedavilerin ve bakımın çok iyi yapıldığını, gerektiğinde sık sık altlarının değiştirildiğini ve temizliklerinin yapıldığını altını çize çize belirtmişlerdir.

Üç kere beyin kanaması geçirdiğini sağ kolunun işlevini yitirdiğini ve elindeki baston olmadan yürüyemediğini dile getiren bir katılımcı, kurumdan çok memnun olduğunu, devletin onlara çok iyi baktığını, geçen yıl ameliyat olduğunu ve iyi bakıldığı için hemen toparlayabildiğini ifade etmiştir. Kısmi felci olduğu için kurum içerisinde tedavi gören bir diğer sakin de sağlık hizmetlerinden memnuniyetini dile getirmiştir. Sohbet ettiğimiz kadın sakinler ise kurum başkanı ile konuştuğumuzu gördüklerinde, kendisi ile ilgili duygularını “O bizim babamız, canımız” diyerek ifade etmişlerdir. Mülakatlara katılan diğer sakinlerin kurumla ilgili olumlu görüşleri ise şöyledir:

- *“Önce korka korka girdim ama korkular boşmuş. Şimdi çok mutluyum.”*
- *“İyi ki hayatımda varmış Darülaceze. Çeşitli arkadaşlar oldu, sizleri tanıdım. Çok çok mutlu oldum. Yalnız hayatın bir değeri yok, yalnız kimi tanıyacaksınız? Hiç kimseyi.”*
- *“Sanki burada doğdum, burada büyüdüm, burada yetiştim. Öyle bir his var. Mazimi unuttum.”*
- *“Abdülhamid sayesinde, iyi ki burayı kurmuş, kimsesizler burada barınıyoruz. Allah razı olsun. Nur içinde yatsın, mekânı cennet olsun.”*
- *“Burada istediğiniz her şeye sahipsiniz. Bakımına gidiyorum. Her şey istediğim zaman. Ama evde bunlar olmuyor.”*
- *“Şimdi bize bazıları geliyor, bu laf çok tuhafıma gidiyor. ‘Ay sen buraya nasıl düştün?’ Düştüğüm yer neresi? Ohoo, ben dakikanın nasıl geçtiğini bilmiyorum.”*

Evdeki hayat çok sakin geçecekti ama sizin aranızda dakikanın nasıl geçtiğini bilmiyorum.”

- *“Darülaceze beni muhtar bey yatırdı. Geldiğimde tedirgindim, huzursuzdum ama boş yapmışım. Kimi burayı methediyordu, kimi Darülaceze’yi eleştiriyordu. Muhtar amca da ‘Yavrum gidip görmeden hiçbir şeyin üstünde karar verme’ dedi. Evet, doğruymuş. İçeriye girdim, önce çok yadırgadım. Bir gecede ağlamaktan gözlerim kör oluyordu ve sonra hepsi boşmuş.”*
- *“O kantindeki hanım da ‘İçeri girmedim, ağlayacağım.’ Ne varmış ağlayacak? Bizi çıplak görürseniz gözyaşı dökün. Bizi dayak altında görürsünüz, ‘Nereden düştü bu hanım buraya? Bak sopa altında.’ Biz öyle değiliz ki. Benim yaşadığım hayatı acaba dışarda yaşıyor musun? Bak Nişantaşı’ndan koca güzellik merkezi geldi. Süsledi, püsledi koydu ortaya. Beş kurusuz. Bayramda da öyle. Buradaki bayramlar daha üstün oluyor. Gününden evvel elbise geliyor. Elbise sevene elbise, pantolon sevene pantolon. Hemen vücut ölçülerimizi, ayakkabı kaç numara giydiğimizi. Evden daha üstün. Çifter çifter veriyorlar.”*
- *“Darülaceze nedir? Benim evim. Dünyanın en güzel evi. Tatlı evim.*
- *“Seni buraya bırakanlar bir sene sonra falan alırsın demiyorlar. Madem öyle, burası bizim evimizse bunu sevmek, burada yaşamaya uydurmak düşünüyorsun. Bir de bakıyorum etrafa ki hiçbir şey eksik değil. Bazıları diyor ki ... amca güzel giyiniyor. Hepsi bu şansa sahip. Bunlar hep burada var, ben bunları parayla almadım, herkes giyinebilir ama giyinen giyiniyor işte.”*
- *“Eğer siz iyi olursanız hepsi iyidirler, bu size bağlıdır. Eğer iyi insan, saygılı olursanız buradakiler de saygılıdır, sana saygı da gösteriyorlar. Güzel yerlere götürüyorlar, yemeğini saatinde veriyorlar, hasta olduğun zaman doktor çağırıyorlar. E daha ne yapsınlar?”*
- *“Burada kendimi daha mutlu hissediyorum. Özellikle bahçenin güzelliği, yiyecekler var, her şeyim yerinde. Bazı kişiler için dışarıya serbest, rehabilitasyona gidenler var.”*
- *“Buraya geldim geleli hiç yalnızlık hissetmedim. Biraz da insanlara yakın bir insanım. Bu yaştan sonra benim yapacak bir şeyim yok, sadece hoş bir zaman.”*
- *“Kendi isteğimle geldim, memnunum buradan. 35 yıl acısıyla, tatlısıyla çok güzel geçti. Çok kişiler yani, bayramlar geldi geçti, her şey su gibi akıp geçti, daha dünkü gibi içim. Dün gelmişim gibiyim burada.”*

- *“Darülaceze’de olmasam yaşayamam”*
- *“Çok güzel bakılıyor. Yemekler yapılıyor, kıyafetler temizleniyor, her şey çok güzel. Burayı seviyorum, sevdiğim için geldim.”*
- *“İnsan olduğu yerde mutluluğu kendi yaratacak. Kendi kendine. Müşkülpesent olmayacak. Ben hiç müşkülpesent değilim. En ufaklık şeyle mutlu olurum. Gezide mutlu olurum. Uzun geziyi çok severim.”*
- *“Her gün Allah’a dua ediyorum, tek başıma bunları yapamazdım”*
- *“Memnun olmasak burada kalır mıyız?”*
- *“Hayat dışarda çok pahalı buradan memnunum.”*
- *“30 sene öncesine göre iyi, kötünün iyisi”*

Kurumdan övgüyle söz eden, hatta kurumda yaşamanın kendisi için bir ödül olduğunu ifade eden sakinler yemeklerinin zamanında getirilmesi, hasta oldukları zaman ilgilenilmesi, sevdikleri şeylerle uğraşmaları yönünde destek verilmesi, turlarla gezmeye götürülmeleri gibi pek çok farklı imkânın olduğunun ama asıl önemlisi kendilerine sıcak bir yuva sağlandığının altını çizmektedirler. Ancak dört kadın üç de erkek katılımcı kurumdan memnun olmadıklarını dile getirmişlerdir. Hatta bir erkek katılımcı kendi parası, maaşı ve dükkânı olduğunu belirtmiş ve altı kişilik odada kaldığından, oda arkadaşlarının saygısız, ahlaksız olduğundan ve onların horultusundan uyuyamadığından yakınmıştır. Kurumdan memnun olmayan, burada yaşamanın çok zor olduğunu dile getiren katılımcılar şikayetlerini “Burası başka bir dünya”, “Allah düşmanımı bile düşürmesin” şeklinde ifade etmektedirler. Kurum ve çalışanlarla ilgili tek tük şikayetler dile getirilse de kurumdaki temel sorunun sakinlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar olduğu açıkça görülmektedir. Kurumla ilgili olumsuz bir şey söylememekle birlikte kendi evini ve düzenini isteyen birçok kişi de bulunmaktadır. “İnsan bu yaştan sonra artık sakinlik istiyor” diyen bir katılımcı insanların birbirleriyle geçinmesinin kurumda yaşamak için en önemli şey olduğunu vurgulamıştır.

Katılımcıların diğer sakinlerle olan iletişimden memnuniyet durumu sorulduğunda 14’ü (%28) “hiç memnun değilim”, 17’si (%34) “memnun değilim”, 14’ü (%28) “memnunum” ve 5’i (%10) “çok memnunum” şeklinde yanıt vermişlerdir. Sakinlerin birbirleriyle iletişimlerinin sağlıklı olması onların kurumdan memnuniyet düzeyini de arttırmaktadır. Ancak özellikle kurumun fiziki imkanlarından, sunulan hizmetin kalitesinden ve kurum personelinden çok memnun olduklarını dile getiren katılımcıların bile zaman zaman diğer sakinlerle sorunlar yaşadıklarını dile getirmeleri ve katılımcıların yarısından çoğunun diğer

sakinlerle iletişimlerinden memnun olmamaları bile kurum algıları üzerinde olumsuz bir etki yaratmamıştır.

Bir odada kalan kişilerin fazlalığı, hastalık, horlama ve hep bir arada olmaları dolayısıyla oda arkadaşlarının her işlerine karışmaları başlıca şikâyet konularıdır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi odalarda tek televizyon bulunması da çoğu zaman farklı programları izlemek isteyen sakinler arasında sorunlar yaşanmasına neden olabilmektedir. Aynı odayı paylaşan sakinler arasında yaşanan sorunların en önemli ikinci nedeni ise pencere açıp, kapatma meselesidir. 2-4-6 kişilik odaları paylaşan sakinlerin hangi televizyon kanalının seyredileceği ve pencerelerin ne zaman açılıp, kapatılacağı konusunda anlaşamamaları son derece doğaldır tabii. Yine de oda arkadaşlarıyla ciddi problemler yaşayan sakinler, eğer yönetim tarafından makul bulunan bir nedenleri varsa odalarını değiştirme imkanına da sahiptirler.

Bir sakinin “Camimizle havramız karşı karşıya. Kilisemiz, camimiz. Çünkü burası her tip insanın yeri. Ayrılık yok burada.” diyerek kurumda tarihi boyunca herhangi bir ayrımcı muamele yapılmadığının altını çizmesine rağmen; trans bir sakinin diğerleri tarafından nasıl hor görülüp dışlandığına bizzat şahit olduk. Oda arkadaşlarından biri, “O kadın bile değil! Bizimle beraber kalıyor ama bacaklarından belli. Kaşlarını da dövme zaten” dediği “travesti” ile iyi anlaşamadıklarını, bunu görevlilerle de konuştuklarını ama görevlilerin bir şey yapmadığını, zaten görevlilerin sabah gelip akşam gittiklerini, onların umurunda bile olmadığını anlatmıştır. Diğer sakinler de “travesti kadının” çok kendini beğenmiş olduğunu ifade etmişlerdir. Mülakatlar sonucunda kurum sakinlerinin trans bireyle ilgili olumsuz tutumlarının asıl nedeninin, kendisinin sürekli değil; zaman zaman gelip kurumda kalması olduğu; kendileri böyle bir imkana sahip olmayan/olamayan sakinlerin “canı sıkılınca kurumdan çıkıp; bir müddet gelmiyor” şeklindeki ifadelerinden anlaşılmıştır.

Kurumda diğer sakinlerle en çok sorun yaşayan ikinci kişi ise kedi besleyen sakindir. Kedilerle ilgilenmek ve onları beslemek istediğinde hem diğer sakinler hem de hastabakıcılarla sorunlar yaşayan erkek katılımcımız bu nedenle ikamet ettiği daireyi değiştirmek zorunda kalmıştır ve artık kedilerini sadece geceleri besleyebilmektedir. Görevlilerin ve sakinlerin kedilere ve dolayısıyla kendisine düşman olduğunu dile getiren katılımcı, diğer sakinleri “Burada yaşayan çoğu kişi sadece nefes alıyor” şeklinde eleştirmektedir.

Kurumdan memnun olmayan üçüncü erkek katılımcı ise etraftaki herkesin hasta olması nedeniyle doğru düzgün arkadaşının olmamasından, kimseyle konuşamamasından yakınmış ve şikayetini “Hastalık dinlemekten ben de hasta oluyorum, kafam gidiyor.” şeklinde ifade etmiştir. Mülakatlar ve ziyaretler sırasında özellikle kadın sakinlerin hastalıklarını uzun uzadıya anlatmayı çok sevdiklerine biz de şahit olduk. Hatta ilaçlarının içerisinde bulunduğu poşet ya da çantayı getirip adeta bir reprezant gibi tek tek her bir ilacı gösteren ve hangi rahatsızlıkları nedeniyle aldıklarını anlatan sakinlere bile rastladık. Kurumdaki bazı sakinlerden “yobaz” şeklinde bahseden katılımcımız, kendisini ise “aydın” olarak tanımlamaktaydı. Sözcü ve Cumhuriyet gazetelerini okuduğunu dile getiren bu katılımcımızın diğer sakinlerle sorun yaşamasının başlıca nedeni akşam haberlerinde Fox TV izlemek istemesi ancak diğer sakinlerin başka kanalların haber programlarını tercih etmeleri, hatta oda arkadaşının Fox TV’yi açtığı için kendisini yönetime şikâyet etmesiymiş. Bir katılımcımız kurumda yaşamayı kabul edenlerin daha mutlu olduğunu, akli çocuklarıyla birlikte ya da kurum dışında yaşamakta olanların ise daha mutsuz olduklarını dile getirmiştir. Çocuklarının ve torunlarının kendisini ziyarete bile gelmediklerini anlatan bir katılımcımız da “Buraya kendi isteğimle gelmiş olsaydım daha mutlu olurum” şeklinde bir beyanda bulunmuştur.

Çalışma kapsamında en çok dikkatimizi çeken, kuruma ücret ödeyen, başka bir deyişle kurum bakımını değilse bile Darülaceze kurumunu kendileri seçen sakinlerin kurumdan memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olduğudur. Başka bir deyişle sakinlerin gelir düzeyleri ile kurumdan memnuniyet düzeyleri arasında doğru orantı bulunmaktadır. Gelirin düzeyi yüksek olan katılımcılar imkân olsa nerede yaşamak istedikleri sorulduğunda yine Darülaceze’yi tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Hatta içlerinden akraba olan ve kuruma bağış yaparak gelen iki kadın katılımcı genel olarak memnun olduklarını, birtakım sıkıntıların yaşandığı dönemlerde dahi ayrılmayı düşünmediklerini; çünkü diğer kurumlara nispeten Darülaceze’nin daha güvenli olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Gelirinin yetersiz olduğunu beyan eden sakinler ise tek başına ya da çocuklarıyla birlikte evlerinde yaşamak istediklerini belirtmişlerdir. Bu durum sakinlerin yaşam alanı tercihlerini yaparken hem içinde buldukları koşulları hem de kendilerine sunulan imkanları ve hizmet kalitesini gözardı edip; başka parametreler kullandıklarını göstermektedir.

Her türlü imkanları olsa Darülaceze ya da başka bir kurum dışında nerede yaşamak istedikleri sorulduğunda, kadınların daha çok tek başına, erkeklerin ise daha çok ve eşleriyle

ya da çocukları ile yaşamak istedikleri görülmüştür. Ancak cinsiyet farkı olmaksızın çocuğu ve torunu olan katılımcıların onlarla; olmayanların ise yalnız yaşamayı istedikleri anlaşılmıştır. Sakinler de kuruma kendi istekleriyle değil de ihtiyaç sahibi oldukları için gelenlerin daha mutsuz olduklarının farkındadırlar. Hatta bir katılımcı bu durumu: “Dışarıda kuru ekmeği bulamaz ama burayı beğenmiyor.” şeklinde eleştirmiştir.

Kendi isteğiyle gelmiş olmanın dışında, sakinlerin kurumdan memnuniyet düzeylerini etkileyen en önemli ikinci kriter ise sağlık durumlarıdır. Kronik hastalığı olan sakinlerin kendilerini güvende hissetme ve kurumdan memnuniyet düzeylerinin, kronik hastalığı olmayanlardan çok daha yüksek olduğu açıkça görülmüştür. Sakinlerin sağlık durumlarını nasıl tanımladıkları sorulduğunda 33’ü (%66) “orta”, 10’u (%20) “çok iyi” 7’si (%14) ise “çok kötü” olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın yaşlılık döneminde yaşadıkları en önemli sorunun ne olduğu sorusuna gelen yanıtlar arasında ilk sırada sağlık sorunları 22 (% 44), ikinci sırada ekonomik sorunlar 18 (%36), üçüncü sırada başkalarına bağımlı olma 6 (%12) ve son sırada yalnızlık 4 (%8) gelmektedir. Ancak ayrıca kendilerini yalnız hissedip hissetmedikleri sorusunu 12’si (%24) “Evet”, 15’i (%30) “Zaman zaman”, 23’ü (%46) ise “Hayır” şeklinde yanıtlamışlardır.

Hasta ve tedavi görmekte olan katılımcıların kurumdan memnuniyet düzeyleri çok daha yüksek iken; özellikle dışarı çıkabilecek kadar sağlıklı olan katılımcıların kurumda daha mutsuz oldukları ve farklı alternatif arayışları içerisinde buldukları gözlenmiştir. Katılımcıların yaşları ve kurumda geçirdikleri süre arttıkça kurumdan memnuniyet düzeyleri de artmaktadır. Bu durum yaş ilerledikçe çoğu zaman sağlık sorunlarının da artması ile ve hem geçen yıllar içerisinde kurumda yaşamaya alışma hem de kendi gerçekliklerini kabullenmeleri ile açıklanabilir.

SONUÇ

Günümüzde yaşlılık ile ekonomik-politik sistem arasında doğrudan bir ilişki olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Neoliberal ekonominin gereği ve bir sonucu olarak yaşlı bireylerin yaşamı ile ilgili kararların sosyal yapı ve kurumlar tarafından alındığını iddia etmek de yanlış olmayacaktır. Zira yaşlı hakları, yaşlılık dönemi sorunları ve yaşlılara yönelik hizmetler hep kamu harcamalarını yöneten politik güç tarafından belirlenmektedir.

Ülkemizde son on yılda TÜİK Hane Halkı Bütçe Verileri incelendiğinde; yaşlı yoksulluğunun nüfusun genelinin sürekli yoksulluk oranından daha yüksek olduğu ve her geçen yıl giderek arttığı; yaşlı kadınların yoksulluk oranının ise yaşlı erkeklerden daha

yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal güvenlik ve yoksulluk açısından erkeklerden daha dezavantajlı olan yaşlı kadınların dul kalmasının onları daha da güçsüz bıraktığı gerçeğinden hareketle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2012 yılında bir sosyal güvencesi bulunmayan yoksul kadınlara yönelik bir dul maaşı düzenlemesi yapmıştır (Korkmaz, 2014, s.208).

Ülkemizin sosyo-ekonomik ve buna bağlı olarak sosyo-kültürel yapısında görülen hızlı değişim, yaşam tarzlarını da değiştirmiştir. Ailenin işlevleri dönüşürken yaşlının aile içerisindeki yeri, önemi, gücü ve otoritesi de önemli ölçüde azalmakta, yaşlılara yönelik hizmet veren huzurevleri ve bakım evlerine yönelik talep ise gün geçtikçe artmaktadır. Her yaşlı, hasta ve bakıma muhtaç olmamakla birlikte; bu dönemde görülen fonksiyonel ve fiziksel yetersizlikler nedeniyle yaşlı bireylerin hastalanma riski ve yardıma ihtiyaç duyma olasılıkları da artmaktadır. Bakıma ihtiyaç duyan yaşlılar, aileleri ve kurumsal bakım alternatifleri arasından birini seçmek durumunda kalmaktadırlar. Toplumumuzda bireylerin öncelikli tercihleri aileleri ile birlikte yaşama yönünde olsa da bir arada yaşamaktan kaynaklanan problemler ya da yaşlıların bakımlarını üstlenebilecek bir yakınlarının bulunmaması gibi nedenlerle profesyonel hizmet sunan kurumların ve bu kurumlarda yaşamını sürdüren yaşlıların sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Modern kent yaşamının bir gereği ve sonucu olarak ortaya çıkan huzurevleri, yaşlıları barındırmayı ve yaşamlarının geri kalanını sağlıklı ve huzurlu geçirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak başta huzurevleri olmak üzere yaşlılara yönelik hizmet sunan kurumların neredeyse tamamı ücret politikaları ile doğru orantılı bir hizmet kalitesi sunmaktadırlar. Bu nedenle kurum bakımını tercih eden ya da etmek zorunda kalan yaşlılar mevcut yelpazeden ancak kendi ekonomik koşullarına uygun olan kurumu seçmek durumundadırlar. Çalışmamızın saha araştırması için Darülaceze’yi seçmemizin öncelikli nedeni ise bağış ve ücret karşılığı sakinler kabul etmenin yanı sıra ihtiyaç sahibi yaşlılara da kucak açması ve böylece yaşlılar arasındaki sınıf farkını ortadan kaldırmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde çocuklara ve yaşlılara hizmet etmek üzere kurulan ve günümüzde hala hizmetlerine devam eden Darülaceze’de maddi imkânı olsun veya olmasın, hiçbir ayırım gözetmeksizin, tüm yaşlılara eşit bir biçimde ve aynı kalitede hizmet sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

Başak, Meshut – Çölgeçen, Yasemin – Güneş, Güler, “Yaşlılık Dönemi Hastalıkları ve Sosyal Hizmet”, Modern Hayat ve Yaşlılık. Ed: Harun Ceylan, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti., Ankara, 2016.

Boran, Aylin Görgün, “Yaşlılıkta Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık Teorisi”, Yaşlılık

Sosyolojisi. Ed: Harun Ceylan, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara 2016.

Korkmaz, Nilüfer, “Türkiye’de Yaşlılık ve Sosyal Politika: Yaşlılık Politikadan Ayrı Düşünülebilir mi?”, Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojje Giriş. Der: Nilüfer Korkmaz - Suzan Yazıcı, Ütopya Yayınları Ankara, 2014.

Küntay, Esin, “Aile Desteğinden Devlet desteğine Geçiş: Yatılı Bakım Kurumlarındaki Yaşlılar”, Sosyal Hizmet ve Öteki: Disiplinlerarası Yaklaşım. Yayına Hazırlayan: P. Akkuş – Ö.Başpınar Aktükün, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016.

Mavili, Aliye, “Yaşlılık, Yaşlanma ve Sosyal Hizmet”, Modern Hayat ve Yaşlılık. Ed: Harun Ceylan, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti., Ankara, 2016.

Seçkin, Aylin – Georges, Patrick, “Türkiye’de Nüfus Yaşlanmasının Ekonomik Sonuçları”, Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları. Der: Alan Duben, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.

Şentürk, Ünal, Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri. Dora Yayıncılık, Bursa, 2018.

Zzastrow, Charles, Sosyal Hizmete Giriş. Editör: Durdu Baran Çiftçi, Nika Yayınevi, Ankara, 2013.

<http://www.google.com.tr/amp/s/tr.euronews.com/amp/2019/10/01/dünya-yaslilar-gunu-2050-yilinda-her-6-kisiden-biri-65-yas-ve-uzeri-olacak> 10.01.2020.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİ

Beste DEMİR*

GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye’de 2030’a kadar Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen ve gerçekleştirilmesi planlanan sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin uygulanabilirliği amacıyla sosyal hizmet mesleğinin ve disiplininin nasıl bir rol oynadığı üzerinde durulacaktır. Sürdürülebilir kalkınma amaçlarından olan toplumsal cinsiyet eşitliği amacının gerçekleştirilmesi için sivil toplum, kamu ve özel kurumlar eli ile gerçekleştirilen sosyal hizmet faaliyetleri irdelenecektir. Sosyal hizmetin kadının güçlendirilmesi yaklaşımının bu kapsamda uygulama alanında kullanılması için ortaya konulacak olan öneriler toplumsal cinsiyet eşitliği adına Türkiye’deki gelişmelere katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın sahadaki sosyal çalışmacılara ve gerek sivil toplumda gerekse kamuda politika yapıcı her bir otorite sahibinin toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekçi bir şekilde uygulanması için yol gösterici olması beklenmektedir.

KURAMSAL VEYA KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Sürdürülebilir kalkınma terimi son yıllarda dünya politikalarını ve ekonomilerini etkileyen bir kavram olmuştur. Kalkınma kavramı öncesinde yalnızca ekonominin ve piyasaların iyileşmesi, sanayileşme, GSMH gibi kavramlar ile ilişkilendirilirken artık bu kavram yenedünya gelişmelerinin de etkisi ile sosyal sorunlar, çevre kirliliği ve iklim değişimi ile de ilişkilendirilen ekonomi dışında sosyal ve çevresel alt başlıklarla da ele alınmaktadır. Birleşmiş Milletlerin 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesini umduğu 17 amacın bu üç temada kapsayıcı olması beklenmektedir. Gerçekleştirilen zirveler ve ülkelerin iş birliği içerisinde ürettiği politikalar ile açlık, toplumsal cinsiyet eşitliği, sağlık hizmetine eşit erişim, gıda güvenliği gibi detaylı ve hayati konular üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada sosyal sorunlar teması altında yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği amacından bahsedilecek olsa da söz konusu amaçların birbiri ile ilişkili hatta iç içe girmiş durumda oldukları göz ardı

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, T e k i r d a ğ , ORCID: 0000-0001-9812-3014, demirbeste3@gmail.com

edilmemelidir. Birbirlerini destekleyici rolü olan her bir amacın aslında gerçekleştirilebilir olması açısından önem sarf ettiği ve bir diğerinden ayrılamaz olduğu unutulmamalıdır. Örneğin eşit eğitime veya sağlık hizmetlerine erişim hedefi sosyal adalet ve toplumsal cinsiyet eşitliği amacından ayrı düşünülemez. Yine ekosistemlerin ve biyo-çeşitliliğin korunması ile erişilebilir enerji ve sürdürülebilir kentleşme hedefinden ayrı tutulamamaktadır. Tüm bu hedefler tıpkı insanların sosyalleşme ve aynı zamanda bireyselleşme ihtiyaçları gibi birbirinden ayrı olarak tek tek ve sonrasında bütüncül olarak ele alınmalıdır. Örneğin sağlıklı kentleşme ve sosyal adaletin gerçekleşmediği bir ekonomik kalkınma her zaman dünya tarihinde sorunlu olmuş ve sürdürülebilirliği gerçekleştirilememiştir. Amaçlar için ortaklıklarbaşıllığı ile belirlenen 17. Amaç ise tüm bu amaçların aslında dünya kaynaklarının tüm dünya ülkeleri için ortak kaynak olduğu ve işbirliği yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Dünya'nın iyileştirilmesi ve kaynakların gelecek nesillere sürdürülebilir bir biçimde aktarılması genel amacı üzerinde durulmuştur.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Amacı

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarından beşincisi olan toplumsal cinsiyet eşitliği amacı kalkınma için belirlenen sosyal temaları arasındadır. Kadınların toplumda sırf kadın olduklarından kaynaklı olarak ayrımcılığa veya şiddete maruz kalmaları, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan stres düzeylerinin yükselmesi, kendi kaderlerini tayin haklarının olmaması ve makro düzeyde de buldukları sosyal ortam içerisinde liderlik, temsil ve tam katılım gösteremiyor olmaları gibi eşitsizliklere değinilmektedir. Bu kapsamda kadınların güçlendirilmesi ve sosyal statülerinin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği amacı; kadınlara karşı olan ayrımcılığa son vermek, her türlü şiddetin önlenmesini sağlamak, erken yaşta evlilik ve kadın sünneti gibi zararlı ve geleneksel uygulamaların ortadan kaldırılması, ülkelere koruyucu politikaların geliştirilmesi, ücretsiz bakım gibi karşılıksız emeklerin karşılık bulması, tam katılım ve liderlikte eşit fırsatlar, miras ve ekonomik kaynaklar hakkında eşitlik, teknoloji ve bilgiye erişimin sağlanması ve tüm bunların kanunlar ile korunması gibi alt amaçlardan oluşmaktadır.¹

¹

https://www.undp.org/rwanda/sdg-5-gender-equality?utm_source=EN&utm_medium=GSR&utm_content=US_UNDP_PaidSearch_Brand_English&utm_campaign=CENTRAL&c_src=CENTRAL&c_src2=GSR&gclid=CjwKCAiA9qKbBhAzEiwAS4yeDdmzFRmljY_9EVRrJxxfgwpeSTViSXN1BBpYuTCFyTrBGwksNEPsgBoCJcsQAvD_BwE

Bir Sosyal Değişim Mesleği Olarak: Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet meslek ve disiplini bilgi beceri değer unsurlarını merkeze alan insan onuru ve insan haklarını hedefleyen yaşlılık, engellilik, şiddet, yoksulluk gibi konularda dezavantajlı kişilerin güçlendirilmesi, sosyal uyumunun sağlanması için gerçekleştirilen bilimsel temelli uygulamalardan oluşmaktadır. Bireyle, grupta veya toplumla gerçekleştirilen uygulamaların çoğu planlı değişim sürecini odağa alan ve müracaatçılar ile işbirliği kapsayan eşitlikçi bir sürece dayanmaktadır. Toplumla gerçekleştirilen çoğu uygulamada sosyal değişim amaçlanmakta ve proje odaklı faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bölgesel veya yerel düzeyde gerçekleştirilebilen faaliyetler eğitim, farkındalık, gelişim, kalkınma amaçlı olabilmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmet Ortak Amaçları

Sürdürülebilir kalkınma ve sosyal hizmetin ortak amaçlarından bahsedilecek olursa insan onurunun odakta olduğu ve sosyal adaletin sağlanması amacıyla gerçekleştirildiği söylenebilir. Ülkelerin sosyal sorunlarla baş etme mekanizmalarının güçlendirilmesi ve politika üretme farklılıklarına saygı, toplumsal cinsiyet eşitliği ve refahın artırılması süreçlerinde de işbirliği içerisinde olduğu görülmektedir.

Sosyal Hizmet Disiplininde İlgili Yaklaşımlar ve Makro Düzeydeki Modeller

Sosyal hizmetin sahada gerçekleştirilen her bir uygulaması bilimsel nitelikte bir kurama ve yaklaşıma dayanmaktadır. Bunlar arasında Psiko-dinamik Kuram, Sistem Kuramı, Ekolojik Yaklaşım, Güçlendirme Yaklaşımı, Krize Müdahale Yaklaşımı, Genelci Yaklaşım, Feminist Kuram en temel kuram ve yaklaşımlar arasında sayılabilir. Makro ölçekte toplumla gerçekleştirilen uygulamalarda kullanılan modeller ise Bölgesel Gelişme Modeli (Toplumsal Kalkınma), Sosyal Planlama Modeli, Sosyal Eylem olarak; teknikler ise Güç Alanı Analizi (Force Field Analysis – FFA) , Program Değerlendirme ve Gözden Geçirme Teknikleri (Program Evaluation Review Techniques - PERT), Nominal Grup Tekniği: , Delphi Tekniği, Q-Sort Tekniği şeklinde sıralanabilir. (Keçeci, 2017) Bu kapsamda Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet temelli kadınyönelik şiddetin ve ayrımcılığın önlenmesi gibi konularda bireyle, grupta ve toplumla gerçekleştirilen çalışmalar ile ilgili olarak güçlendirme yaklaşımı ve feminist kuram; makro uygulama modellerinden olan Bölgesel Gelişme Modeli (Toplumsal Kalkınma), Sosyal Planlama Modeli detaylıca ele alınacaktır.

Güçlendirme Yaklaşımı

Güçlendirme yaklaşımı Solomon öncülüğünde ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Uzunca bir süre sosyal hizmet mesleği müracaatçıların işlevsel olmayan yönlerine odaklanmıştır. (Duyan, 2018;196) Öncelikle problemlere değil müracaatçının güçlü yönlerine odaklanılmaktadır. Sosyal hizmetin müracaatçılar ile eşitlikçi ve işbirliği içerisinde bir müdahale süreci bakış açısı olduğundan güçlendirici yaklaşım kişinin kendi

hayatı üzerinde kararlarını kendi iradesi ile vermesi için önemli görülmektedir. Güçlendirme yaklaşımı ile bireyin kendi sosyal işlevselliklerini sağlanması, problem çözme becerisinin ve baş etme stratejilerinin artırılması amaçlanmaktadır.

Saleebey (1997) güçler perspektifinin beş temel özelliğini şu şekilde açıklamıştır:

Her bireyin, ailenin, grubun ve toplumun güçleri vardır,

Travma, hastalık ve diğer olumsuzluklar yıkıcı olabilir ancak bunlar aynı zamanda mücadele ve fırsatların kaynağı da olabilir. Mağdur durumdaki müracaatçılar, aktif ve gelişmekte olan bireyler olarak görülürler,

Değişme ve gelişme kapasitesinin üst sınırlarını bilmediğinizi varsayın ve bireyin, grubun ve toplumun isteklerini dikkate alın,

Sosyal hizmet uzmanları müracaatçıya en iyi onlarla iş birliği yaparak yardımcı olurlar,

Tüm sosyal çevreler kaynaklarla doludur. (Akt. Duyan, 2018;197)

Sosyal çalışmacıların müdahale süreçleri ve kamu destekleri ile kadınlar güçlendirilmeyeve toplumdaki varlıklarının eşit fırsatlarla sürdürülmesi sağlanmaktadır. Sosyal çalışmacıların kadınların yaşadıkları sorunları müdahale süreci ile çözmelerinde kolaylaştırıcı, yol gösterici, teşvik edici ve öğretici rol üstlenmektedirler. Sosyal çalışmacıların bir diğer işlev ise kaynakların dezavantajlı gruplar arasında da eşitlikçi bir şekilde paylaşılması için politikaların etkilerini arttırmaktır.

Feminist Yaklaşım

Sosyal hizmet bakış açısında fırsatlarda eşitlik ve insan onuru önemli değerler arasındadır. Bu kapsamda kadınların toplum içerisinde toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla maruz kaldığı eşitsizlikler ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet için de sosyal değişim amaçlayan bir mücadele içerisindedir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkların önlenmesi amacıyla feminist sosyal hizmet yaklaşımı ortaya konulmaktadır. Dominelli(2002) feminist sosyal

hizmeti sosyal hizmet uygulamasının bir biçimi olarak tanımlar. Sosyal ilişkilerin bağımlı doğasına odaklanır ve eşitlikçi ilişkiler kurmayı amaçlar. Yine Dominelli (2002;162)'e göre feminist sosyal hizmet uygulamasını biçimlendiren ilkeler ise şu şekilde sıralanmıştır:

Kadınların farklılıklarını tanımak;

Kadınların güçlerini değerli kılmak;

Farklı kadın grupları arasında farklılığın eşitsiz güç ilişkileri için bir temel olmasını önleme konusunda ayrıcalıkları ortadan kaldırmak;

Yaşamlarının tüm boyutlarında kadınların kendi kararlarını verebilmede aktif olduğunu göz önünde tutmak;

Birey olarak kadınların sosyal koşullar içindeki yerini belirleme ve birey ve kolektif birim arasındaki karşılıklı bağlantıyı onaylamak;

Kadınlara, kendi ihtiyaç ve problemlerine buldukları çözümleri ifade edecekleri bir alan sağlamak;

“Kişisel olan politiktir” ilkesini uygulamanın makro, mezo ve mikro düzeylerinde kabul etmek;

Bireysel güçlük ve sıkıntıları genel konular olarak yeniden tanımlamak;

Kadınların ihtiyaçlarını yaşamlarının her alanında diğerleriyle etkileşimlerde bulunan diğer tüm insanlar gibi ele almak;

İnsan ilişkilerinin bağımsız doğasını teşhis etmek ve bunun birey ya da grupta neye yol açtığı ve nasıl gerçekleştiğini kavramak;

Kadınların bireysel problemlerini sosyal nedenleri olduğunu teşhis etmek ve her müdahalede bu iki düzeyi ele almak;

Bireysel problemlere yönelik ortak çözümler bulmaya çalışmaktır. (Akt. Buz,2009;58)

Bölgesel Gelişme Modeli (Toplumsal Kalkınma)

Kendine yardıma vurgu yapılan bu modelde yerel düzeyde tam katılım ile sorunların tanımlanması ve çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Burada sosyal çalışmacıların rolü kolaylaştırıcı, problem çözme becerilerini geliştirici ve etik değerleri öğretici şeklindedir. (Keçeci, 2017:191)

Sosyal Planlama Modeli

Sosyal planlama, bir sosyal soruna çözüm yaratmak amacıyla bilimsel bilgilere dayanılarak sistemli bir girişim sağlanması olarak tanımlanabilir. Kalkınma ele alınırken ekonomik ve sosyal faktörler bir arada ele alınmaktadır. Conyer'e (1982) göre sosyal planlama, özellikle toplum yapısında kalıcı bir değişiklik elde etmek için yapılan planlama olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'deki Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Faaliyetleri

Türkiye'de kamu ve sivil toplum kuruluşları tarafından sosyal sorunlara yönelik gerçekleştirilen pek çok uygulama söz konusudur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği temalı uygulamalar ve politikalar ise terminolojik olarak yenilik göstermektedir. Kadın hakları, kadına yönelik şiddetin önlenmesi, fırsat eşitliği, kadınların çalışma yaşamındaki yeri gibi konularda aslında toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan fakat ismen toplumsal cinsiyet terminolojisinin kullanılmadığı uygulamalar söz konusu olabilmektedir. Örneğin; 20 Nisan 1990 yılında kadınların eğitim, tarım, sanayi, hizmetler gibi pek çok alanda katılımcı olması ve hukuki güvence altına alınması amacıyla kurulan Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı sonrasında Kadının Statüsü Müdürlüğü ismi ile değiştirilmiştir. 422 sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı iken günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı bir genel müdürlük olarak faaliyet göstermektedir.

Birleşmiş Milletlerin Türkiye Kadın Birimi (UN WOMEN)

Un Women, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla faaliyet gösteren Birleşmiş Milletlere bağlı bir birimdir. 2012 yılından beri Ankara merkezli olarak projeler yürütmektedir. STK'lar, şirketler, medya, akademi, Birleşmiş Milletler kurumları ve kamu kurumları ile iş birlikleri sürdürmektedir. BM Kadınlar Küresel Stratejik Planı 2022-2025 ve Türkiye 2022-2025 Stratejik Notu ve Birleşmiş Milletler Kalkınma İş birliği Stratejisi Türkiye 2021-2025 doğrultusunda, UN Women in Türkiye dört tematik alanda çalışmaktadır. Bunlar:

Yönetişim ve kamusal yaşama katılım;

Kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi;

Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin sona erdirilmesi;

Kadın, barış ve güvenlik, insani yardım ve afet riskinin azaltılması.

UN Women Türkiye; liderlik ve siyasi katılım, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin sona ermesi, toplumsal cinsiyete duyarlı planlama ve bütçeleme, özel sektör ortaklıkları ve erkek katılımı, sivil toplum kapasitelerinin ve çok paydaşlı ortaklıkların güçlendirilmesi gibi alanlardaki girişimlere odaklanmaktadır².

Sivil Toplum Kuruluşlarının Projeleri

Türkiye’de Mor Çatı Vakfı, Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, KADEM, KAD-ER, SHUDER, Kırmızı Şemsiye Derneği, Nirengi Derneği, SGDD-ASAM, MSYD, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği gibi kadın çalışmalarında göç, cinsel sağlık, siyaset, şiddet gibi amaçlarla faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları söz konusudur. Türkiye’de ve yurtdışında pek çok paydaş ile birlikte mülteci, şiddet mağduru, dezavantajlı pek çok kadın ile çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Bireysel, grupla ve toplulukla gerçekleştirilen her faaliyet kadınların güçlendirilmesinden sosyal değişime kadar birçok sosyal sorunun çözümünü hedeflenmektedir. Sosyal çalışmacılar ise bu faaliyetlerde birer ruh sağlığı çalışanı olarak her almaktadır. Türkiye’de kadının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği tarafından Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İzlenmesi Projesi kapsamında AB desteği ile verilen Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimi, Ka-der tarafından Yerel Yönetimlerde Kadınları Güçlendiriyoruz Projesi örnek projelerdendir. Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği’nin 1995 yılından beri gerçekleştirdiği Kadının İnsan Hakları Eğitimi ise SHÇEK ile de iş birliği içerisinde gerçekleştirilen makro düzeyde faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir. İstanbul’da başlayan araştırmalar ve eğitimlerin 1997 yılı itibarıyla Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa’da gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında SHÇEK ile imzalanan protokol ile eğitici eğitimleri ve bağımsız kadın danışma merkezleri faaliyete geçmeye başlamıştır³.

Üniversitelerin Kadın Çalışmaları Merkezleri

Türkiye’de pek çok üniversite bünyesinde faaliyet gösteren kadın araştırmaları ve toplumsal cinsiyet çalışmaları merkezleri vardır. Eşitlikçi kampüsler, kurumsal toplumsal cinsiyet stratejileri ve planlarının düzenlenmesi, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme gibi konularda sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları ile işbirliği yaparak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Her biri öncelikle buldukları bölgede sonrasında da ulusal düzeyde

² <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/turkiye>

³ <https://kadininsanhaklari.org/kihep-kronolojisi/>

kadınların güçlendirilmesi, kadın sorunlarının araştırılması ilgililerin ve konferansların düzenlenmesi ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalar gerçekleştirmesi gibi amaçlara sahiptir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla gerçekleştirilen projelerden birkaçı Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Araştırmaları Merkezi'nin gerçekleştirdiği eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan 2007'den beri faaliyette olan MorSertifika Programı, Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin Kadın Dostu Kampüsler Anketi ve Atılım Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Üniversite ve Kadın Dostu Kampüs projeleri bölgesel ve ulusal nitelikte üniversiteler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerdendir.

Kamu Politikalarında Kadının Güçlendirilmesi

Türkiye'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere kadının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına pek çok bakanlık ve kamu kurumu ile faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı'nda sosyal çalışmacılar tarafından verilen psiko-sosyal desteklerin ve grup çalışmalarının kadınların güçlendirilmesi konusunda faydalı olduğu açıktır. Bakanlığa bağlı Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezleri, Kadın Sığınma Evleri ve Kadın Dayanışma Merkezlerinin kadının güçlendirilmesi konusundaki işlevi görülmektedir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen ve kamu personeline yönelik olan Toplumsal Cinsiyet Eğitimleri, Aile içi şiddetle mücadele projesi kapsamında eğitimler verilmesi; Türkiye'nin Mühendis Kızları Projesi, Annemin İşi Benim Geleceğim Projesi gibi pek çok proje gerçekleştirilmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı KOSGEB ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı İŞKUR Tarafından kadınların iş hayatına katılımı ve girmeci kadınların desteklenmesi amaçlarıyla pek çok destek programı yürürlüğe girmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada sosyal hizmet müdahalesinde kadının güçlendirilmesi yaklaşımı, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden olan toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi ile ilişkisi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında sosyal hizmet mesleği ve disiplininin rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kamu, özel ve sivil toplumda gerçekleştirilen sosyal çalışmaların pek çoğu toplumsal cinsiyet eşitliği özelinde ele alınmış ve var olan faaliyetlerin yeterlilik düzeyi ve geliştirilen projelerin niteliği ortaya koyulmuştur. Sosyal Hizmet müdahalelerinden olan psiko-sosyal destek, bireysel görüşme, grupla yapılan terapi odaklı

çalışmalarda kadının güçlendirilmesi yaklaşımı ile gerçekleştirilmesi ve butemelde yapılan faaliyetlerden söz edilmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, kadın çalışmaları özelinde ele alındığında her türlü ayrımcılık ve eşişsizliğe karşı duyarlı olması, amaçların insan hakları çerçevesinde gerçekleştirilmesi ve insan onurunu ön planda tutması planlamanın güçlü yönleri olarak sayılabilirken; bu amaçların her coğrafyada yaygın olan kültürel davranış biçimleri ve devletlerin uyguladığı politikaları hatta hukuksistemlerinin farklılık göstermesi dolayısıyla gerçekleştirilebilirliği konusunun açık olmaması planlamanın zayıf bir yönü olarak görülebilir. Tam da bu noktada kamu kurumları ve sivil toplum eli ile toplumsal cinsiyet eşişliği için sosyal değişimin sağlanması sosyal hizmet mesleği ve disiplinin uygulayıcı ve Türkiye’de amaçların gerçekleştirilmesi açısından yol gösterici nitelikte olduğu yapılan faaliyetler incelendiğinde ortaya konulmuştur. Bu kapsamda eko-sosyal adalet için sosyal hizmet uygulamalarının görünürlüğü arttırılmalı, kadının güçlendirilmesi yaklaşımı bir devlet politikası haline getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, F., Karadağ, A. ve Aksak, P. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye. Ankara: Gazi Yayınları.
- Bora, A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. Çayır, K. ve M. Ayan Ceyhan (der.), Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Buz, S. (2009). Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması. Toplum ve Sosyal Hizmet 20 (1): 53-65.
- Bürüngüz, N. (2021). Türkiye’de Makro Sosyal alışma Eksikliği Sosyal Hizmet Merkezleri Üzerinden Bir Değerlendirme. Kocaeli Üniversitesi 10. Sosyal Bilimler Kongresi, s. 1-21, Kocaeli.
- Conyers, D. (1982). An Introduction to Social Planning in the Third World, Chichester, Wiley.
- Çamur Duyan, G. (2018). Sosyal Hizmet Kuramları I, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları
- elik, Y. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 9(1), 19-36.
- Dominelli, L. (2002). Feminist Social Work Theory and Practice. Londra, Palgrave. Enge, J. (2013). Social worker’s feminist perspectives: Implications for practice. Social Work Master’s Clinical Research Papers, 173.
- Engelbrecht, L. K. (1999). Introduction to Social Work. Wellington: Lanzo.
- Erbay, E. (2019). Güç ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması. Sosyal Politika alışmaları Dergisi, 19 (42), 41-64.
- Harputlu, ., Afyonoğlu, M. F. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşişsizliğiyle Mücadelede Kadın

Odaklı Sivil Toplum Örgütleri ve Sosyal Hizmet. Buz., S., Afyonoğlu, M. F.(Der.),
Sivil Toplum Örgütleri Ve Sosyal Hizmet. Ankara, Nobel Yayınları.

- Kara, Y. (2018). Feminist Kuram ve Sosyal Hizmet Uygulaması. I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi. s.1151-1159.
- Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini. Toplum ve Sosyal Hizmet, 28(1), 187-202.
- Özmete, D. D. E. (2010). Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı: Kavramsal Analiz. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22 (22), 79-90.
- Öztürk, A. B. (2013). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Neredeyiz? Feminist Sosyal Çalışma Bağlamında Bir Değerlendirme, Acar, H., Negiz, N., Akman E.(der.), Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları, Ankara, Maya Akademi Yayın Dağıtım.
- Özyol, A. İ.(2013). Sürdürülebilir Yeşil Kalkınma ve Kadın, Fe Dergi, 5(2):134-138.
- Saleebey, D. (1997). The Strengths Perspective in Social Work Practice. New York. Saulnier, C. F. (2000). Incorporating Feminist Theory into Social Work Practice: Group Work Examples. New York: Haworth Press.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu 2019, Ankara.
- Yavaşca, S. (2021) Sosyal Hizmetin Savunuculuk Rolü Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri, Toplumsal Politika Dergisi, 2(1), 1-10.
- Women, U.N. (2021) Beyond Covid-19: A Feminist Plan For Sustainability And Social Justice

GERONTOLOJİNİN DOĞUŞU, TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA GELİŞİMİ

Oktay ÖZTOP*

Deniz SAY ŞAHİN**

GİRİŞ

Küresel yaşlanma olarak adlandırılan demografik dönüşüm süreci, günümüzde yaşlı bireylere ilişkin çalışma alanlarının çoğalmasını ve kapsamının genişlemesini beraberinde getirmiştir. En rafine hali ile yaşlanma çalışmaları olarak tanımlanan gerontoloji, yaşlılığı ve yaşlanma sürecini birçok perspektiften ele alan, psikoloji, fizyoloji, halk sağlığı, sosyal politika, sosyal hizmet gibi çeşitli bilim dalları ile kesişim noktaları bulunan interdisipliner bir çalışma alanıdır. Literatürde gerontoloji üzerine farklı tanımlar bulunmaktadır. Gerontoloji, yaşlanma ve yaşlılığın bedensel, psişik, sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerinin tarifi, açıklaması ve modifikasyonu ile ilgilenmektedir. Yaşlanma açısından önemli ve yaşlılığı yapılandıran çevre ve sosyal kurumlar da buna dahildir (Baltes ve Baltes, 1992: 8; akt. Tufan 2016: 9). Burstein’e(1946) göre gerontoloji, fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel alanları kapsayıcı nitelikte yaşlanmanın tüm sorunlarının irdelenmesidir. Gerontoloji, yaşlılığı sadece bir dönemden ibaret olarak görmeyip insan hayatının bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibidönemlerinin de yaşlanma dönemi üzerinde etkisi olduğunu savunan ve bu doğrultuda insan hayatını bütüncül bir şekilde kapsayacak politika ve uygulamalar geliştirmeyi arzulayan bir bilim dalıdır.

Yaşlılık alanıyla ilgili iki bilim alanı bulunmaktadır: Gerontoloji ve geriatri. Geriatri yaşlılık döneminin sağlıkla ilgili kısmını çalışırken, gerontoloji toplumla bir arada bulunan yaşlılarla çalışmaktadır (Erber, 2018: 5). Gerontolojinin tarihsel yolculuğu antik çağa dayanmaktadır. Geriatri görece yeni ortaya çıkan bir bilim olsa da gelişmeyi hızla sürdürmektedir (Mulley, 2012: 227). Batıda ortaya çıkan gerontoloji bilimi daha çok geriatri bilimine katkı sunan bir bilim olarak değerlendirilmektedir. Fakat bireyin davranışlarının hem ruhsal hem sosyal hem de fiziksel boyutlarının olması gerontolojinin,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Hizmet, Burdur, ORCID: 0000-0001-8648-7179, E-posta: 2130201507@ogr.mehmetakif.edu.tr

** Doçent Doktor, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Burdur, ORCID: 0000-0001-8171-9743, E-posta: saysahind@mehmetakif.edu.tr

multidisipliner bir yapıyı içermesini gerekli kılmaktadır (Koç, 2002: 289-290). İnsan özü itibarıyla fiziksel, ruhsal ve sosyal yetileri olan bir canlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerontoloji bilimi yaşlılığı bütün boyutlarını kapsayan bir şekilde ele alması nedeniyle yaşlılık dönemini ve yaşlanmayı en detaylı irdeleyen bilim dalı olarak kabul edilmektedir.

Tarihsel süreç değerlendirildiğinde toplumsal yapıdaki hayırseverlik ve gönüllülük üzerine kurulu sosyal hizmet mekanizmalarının Sanayi Devrimi'nin oluşumunu tetiklediği kapitalist sistem sonucunda bozguna uğradığı görülmüştür. Kapitalist sistemin çocuk, kadın, yaşlı vb. dezavantajlı gruplar üzerinde yapısal olarak meydana getirdiği biyolojik, psikolojik ve sosyal sorunların çözümü adına yeni mekanizmaların geliştirilmesi zorunluluk halini almıştır. Bu bağlamda yaşlılık ve yaşlanmanın profesyonel biçimde irdelenmesi adına gerontoloji bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞLILIK

Toplumlarda yaşlılığa atfedilen anlam ve yaşlıların rolü zaman içerisinde toplumsal yapıda ve çevrede meydana gelen değişiklikler sonucunda farklılaşmıştır (Tezcan, 1982: 169). Yaklaşık 5500 yıl önce yazının keşfedilmesiyle birlikte insanların felsefe, mitoloji ve inanç alanlarında yazı yazdıkları görülmüş, toplumsal yaşama dair ise herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu zaman diliminde yaşlılık olgusuyla alakalı yeterince bilginin olmadığı görülmüştür (Akın, 2006: 57; Kalınkara, 2014: 50). Toplumların yaşlı bireylere yönelik tutumları göz önüne alındığında kimi toplumlarda yaşlı bireyler ölüme terk edilirken kimi toplumlarda yaşlı bireylerin son nefesini verene kadar toplum tarafından bakımlarının sağlandığı görülmüştür (Akın, 2006: 58; Kalınkara, 2014: 52). Toplumların, kültürel özellikleri, ekonomik ve sosyal alt boyutları yaşlanmaya atfedilen anlamı kuşkusuz etkilemektedir. Bununla birlikte yaşlanmaya yüklenen anlam tarihsel süreç içerisinde önemli değişiklikler göstermiştir.

Geçmişte Yaşlılık

Avcı toplayıcı toplumlar sürekli yer değiştirmek zorunda olan, 30-40 kişilik küçük gruplar halinde yaşayan, akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan, toplumdaki erkeklerin avcılık ve balıkçılıkla kadınların ise avın işlenmesiyle uğraştığı, liderlerin en yaşlı olanlardan değil en becerikli ve en güçlü olanlardan seçildiği toplumlar olarak karşımıza çıkmıştır. Avcı toplayıcı toplumlarda yaşam koşulları ne kadar zor düzeyde olmuşa yaşlılara, güçsüzlere ve engellilere olan tolerans düzeyi de o kadar düşük düzeyde

olmuştur. Yaşlıların öldürülmeleri, kendi kaderlerine terk edilmeleri, gruplardan dışlanmaları bu toplumlarda yaygındır. Yaşam koşullarının daha rahat olduğu toplumlarda ise yaşlıların bilgelik rolünden faydalanılmış ve yaşlılara daha ılımlı yaklaşmıştır (Akın, 2006: 31-35). İlkel toplumlarda bilgi sadece sözlü yollarla gelecek nesillere aktarılabilmektedir. Bu durum geçmişi zihnine kazınmış yaşlıların üretici olmasalar da topluma oldukça yararlı olmalarını sağlamıştır (Akın, 2006: 61; Kalinkara, 2014:56). Günümüzde bilgiye erişim yolunun sözlü kaynaklardan yazılı kaynaklara geçmesiyle birlikte yaşlıların bilgi ve deneyimlerine duyulan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Böylece yaşlılar toplum için bir yük olarak atfedilmiş, toplumdan dışlanmış ve pasif bir yaşlılık dönemi yaşamaya itilmiştir.

Göçebe hayat biçiminden yerleşik hayat biçimine geçilmesiyle birlikte yaşlının toplumdaki statüsü de değişmiştir. Yerleşik yaşam düzeniyle birlikte yaşlı bilgi ve deneyiminden faydalanılan, toplumda saygı duyulan, lider rolünü üstlenen bir konuma gelmiştir. Tarım toplumlarında çeşitli yaşam zorluklarına bağlı olarak insan ömrünün kısa oluşu, toplumda az sayıda yaşlının bulunmasına neden olmuştur. Az sayıda olsalar da toplumun geneline kıyasla uzun bir ömre sahip olmaları yaşlıların deneyimli olmalarını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca bazı yaşlılar ilişki ağı geniş olması ve çevredeki yerleşim birimleriyle ilişkileri sürdürmesi nedeniyle toplum nezdinde daha tecrübeli bulunmuş ve bilge unvanına layık görülmüştür (Şentürk, 2018: 72). Avcı toplayıcı toplumlarda göç olgusuyla daha sık karşılaşılması, kendi kendine yetemeyen yaşlı bireylerin kendi kaderine terk edilmesine neden olmuştur. Yerleşik hayat tarzına geçilmesi sonucunda toplum nezdinde bilgi ve deneyim sahibi olmak daha önemli hale gelmiştir. Yaşlı bireyler, bu toplumlarda daha saygı duyulan bir konuma yükselmiştir.

İnsanlık, tarihinin başlangıcından beri uzun ve kaliteli bir hayatı arzulamıştır. Bu arzularının yansıması Yunan mitolojisinde de görülmüştür. İnsanın bedenindeki birçok fiziksel değişikliği açıklamak ve anlamlandırmak gibi bir amaca bürünen mitolojiler yaşlılık ve yaşlanmayı anlamlandırabilmek için de benzer çabalarda bulunmuştur (Apak, 2020: 34). Yaşlıların dışlanmalarının nedeni hazlardan yoksun olmalarından ve geçmişte var olan saygınlıklarını yitirmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Oysa Cicero'ya göre asıl sorun yaşlanmak değil sahip olunan karakterden ibarettir. Yaşlılıkta huysuz ve geçimsiz olmak yerine ılımlı olan insanlar mutlu bir yaşlılık dönemi sürdürebilmektedir. İnsan nasıl bir gençlik dönemi yaşadysa yaşlılığı da benzer şekilde yaşamaktadır.

Gençliğinde yaptığı işler takdir edilen, çalışkan insanlar yaşlılıkta da bu yetilerini sürdürmekte ve yaşlılık döneminde yeni beceriler kazanmaktadır (Cicero, 2017: 15-16). Cicero'nun idealize ettiği ve yücelttiği yaşlılık dönemine tarihte hiçbir zaman ulaşamamıştır. Geçmişten günümüze genç ve yaşlı kuşaklar arasında çatışma her zaman var olmuştur. Kaybolan gençliğine üzülme ve gençlerden ilgi ve saygı beklemek yerine var olan becerilerini sürekli geliştiren, yaşlılığın getirdiği koşullarla barışık olmayı öğrenen yaşlı birey tasvirini çizmesi Cicero'nun yaşlılığı gerçekçi bir şekilde ele aldığını göstermektedir. Binlerce yıl öncesinden bize ulaşan bu mesaj yaşlılık sürecinde yaşam kalitesinin sosyal faktörlerle ve kişisel çabalarla değiştirilebileceğini göstermektedir (Tufan, 2016: 99). Tarihsel süreçte yaşanan değişimler, toplum tarafından yaşlılık olgusunun algılanmasında farklılıklar oluştursa da yaşlı bireylerin kişisel beceri, deneyim ve çabasından bağımsız bir yaşlılık ve yaşlanma tahayyül etmek yaşlılık döneminin eksik bir şekilde değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda toplumda yaşlılık dönemi değerlendirilirken bireyler arasında farklılıkların bulunabileceği dikkate alınmalıdır.

19.Yüzyıla Kadar Yaşlılık

Araştırmanın verileri Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) ve Google akademik platformları kullanılarak toplanmıştır. Taramanın sonucunda ulaşılan 1 yüksek lisanstezi ve 13 makale araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Araştırma verileri 2021 mayıs ayı içerisinde toplanmıştır.

Hristiyanlığın popüleritesinin artışı sonucunda insanın manevi boyutuna olan vurgu artmış fiziksel sağlığa olan ilgi ise geri planla kalmıştır. Bu durum doğa bilimlerinin gelişimi açısından dezavantajlı bir konumun oluşmasına neden olmuştur. İsa'dan sonra bin yıl süreyle paganizm tehdidiyle çözülme aşamasına gelen kilisenin, kendi ideolojisinden sapanlara zulmetmesi insanın teori üretme, deney yapma ve yorumlayıcı faaliyetlerde bulunmasında sönümleyici bir etkiye neden olmuştur (Grant, 1963: 454). Hristiyanlar yaşlılığı hayırseverlik çerçevesinde ele alan bir yaklaşıma sahip olmamıştır. Müslüman hekimlerin önemli sayılabilecek katkıları batıda göz ardı edilmiştir. Örneğin Algizar (M.S. 898-980) yaşlılık döneminde ilaçlar, sağlık, unutkanlık ve hafızanın geliştirilmesi konularında kitaplar yazmıştır (Mulley, 2012: 226). Ayrıca yaşla birlikte meydana gelen uyku bozukluklarını da tanımlamıştır. Avicenna (İbn-i Sina- M.S. 1025)

El-Kanun fi't-Tıb adlı kitabında yürüyüş, binicilik, diyet, uyku ve kabızlık konularına yer vermiştir (Mulley, 2012: 226; Kalınkara, 2014: 13). Hristiyanlığın etkinliğinin artmasıyla birlikte Avrupa bilimsel süreçlerde geri planda kalırken İslam ülkeleri yaşlı sağlığı alanında gelişmeler kaydetmiştir.

Orta çağda Avrupa'nın geçirdiği karanlık dönemden yaşlılarda olumsuz anlamda etkilenmiştir. Ancak bu durum Rönesans dönemiyle birlikte farklılaşmıştır "Michelangelo" ve "Andrea Doria" gibi uzun, aktif bir yaşam süren ideal yaşlılar ortaya çıkmıştır (Kalınkara, 2014: 13). İngiltere'de reformun ilk zamanlarında (1536) Kral VIII. Henry tarafından tapınakların vemanastırların dağıtılması, geride sefalet ve kaygı verici bir durum yaratmıştır. İlerleyen zamanlarda oluşturulan "Yoksullar Yasası" her mahallenin kendi yaşlı ve yoksul üyelerinden sorumlu tutulmasını sağlamıştır (Mulley, 2012: 226). Zamanın bilim insanları, kilisenin entelektüel gelişimleri engelleme girişimlerinden kurtulmak için skolastik yöntemi benimsemiştir. İlk başta otoriteye kölece bağlanmış, teolojik tartışma yöntemi olarak ortaya çıkmış bu sistem zamanın düşünürlerine uygun bir yapıda var olmuştur. 16. ve 17. yüzyılda bilgilenmenin yeniden doğuşu iki şeyin zirveye ulaşmasını sağlamıştır. Bunlardan ilki kilisenin artısta olan hoşgörüsü ve bilimsel uğraşlara daha fazla özgürlük tanınmasıdır. Diğer ise sayıları yükselmekte olan çalışkan, bağımsız ve yenilikçi düşünürlerdir (Grant, 1963: 454).

Henry Cuffe (1563-1601), yazar ve politikacı olarak bilinmektedir. Kraliçe Elizabeth'i devirme komplosuna dahil olması kafasının kesilmesine neden olmuştur. Cuffe'nin aldığı eğitim onu yaşlanma üzerine bir kitap yazmaya itmiştir. Bir bilim insanı ve sonrasında Oxford'da Yunanca profesörü olan Essex'in hizmetine girmeden önce Yunan felsefesine ve onun kilise doktrinleriyle uzlaştırılmasına aşına olmuştur. Böylece geleneksel yaşlanma ve ölüm teorisini detaylıca açıklamayı başarmıştır. Ölümünden sonra basılan The Differences of Ages of Man's Life adlı kitabında, Yunan düşüncesini okumak için ilginç bir yol izlemiştir. Cuffe doğal ölümün ve yaşlanmanın meydana gelişini açıklamak için farklı görüşler öne sürmüştür. İlki, ölüm ve yaşlanma doğuştan gelen ısının vücudun nemini tüketmesi sebebiyle meydana gelen olağan bir sonuçtur. Diğer teori ise insanın doğal olarak yozlaşması sonucunda, organların birbirleriyle çatışmaya girdiği bileşimdeki çelişkidir (Grant, 1964: 460-461).

Döneminin seçkin hekimlerinden olan Benjamin Rush (1745-1813) eserlerinde yaşlanmayla birlikte görülen değişimlerin klinik etkilerine vurgu yapmıştır. Rush insanın sınırlı bir ömre sahip olduğunu kesin bir biçimde kabul etmiştir. Ölüm korkusunun yaşlılıkta gençlikya da orta yaşa göre daha az olduğunu gözlemlemiştir. Rush, gerçekte çok az insanın yaşlıktan öldüğünü vurgulayarak yaşlılığın başlı başına bir hastalık olduğunu düşüncesini çürütmüştür (Grant, 1964: 471-472). Rush, bir bakımdan aktif yaşlanmanın önemine vurgu yapmıştır. Çoğu insanın sadece yaşlılık sebebiyle değil pasif bir hayat sürdürmesi nedeniyle öldüğünü öne sürmüştür. Aktif bir yaşlanma sürecinin gerçekleştirilmesi yaşlı bireyin daha uzun ve daha sağlıklı bir ömre sahip olmasına katkı sunacaktır.

Bilimsel Dönemde Yaşlılık

Modern toplumlarda geleneksel yapı etkisini yitirmekte akılcı düşünme ve ilişki sürdürme giderek etkisini arttırmaktadır. Bu doğrultuda toplumda yaşlı bireyin statüsü de farklılaşmaktadır. Yaşlılık statüsünün farklılaşmasına neden olan etkenler bilginin temsili, ekonomik gücün temsili ve yaşlının sosyal çevrede temsili olarak sıralanabilmektedir. Bilginin hâkim olduğu bir toplumda bilgiyi temsil eden bireyler eğitim sürecinde en son yer alanlar olmaktadır. Bu durum geleneksel toplumlarda geleneksel bilgi araçlarına sahip olan yaşlı bireylerin etkisinin modern toplumlarda azalmasına neden olmuştur. Geleneksel toplumda üretim kaynağı toprağa dayalıyken, modern toplumlarda gelir kaynağı nüfusun çoğunluğunun yer aldığı endüstriyel üretim ve hizmet faaliyetlerinden kazanılan ücrete dayanmıştır. Bu durum geleneksel toplum biçiminde toprağa sahip olan yaşlı bireyin modern toplumlarda ekonomik işlevini kaybetmesine neden olmuştur (Özkul ve Kalaycı, 2020: 148). Modern toplum düzeniyle birlikte yaşlı bireyler aile üzerindeki etkinliğini kaybetmiştir. Bu gelişmeler yaşlı bireyin statüsünde azalmaya neden olmuştur (Özkul ve Kalaycı, 2015: 265).

Geleneksel toplumlar basit bir yapıya sahiptir. Bu toplumların uzun süre ayakta kalmalarını sağlayan unsur geleneklerini sıkıca korumaları olmuştur. Geleneksel toplumlarda talihli olanlar 30-40 yıl yaşamıştır. Yaşlı sayısı az olduğu için yaşlılık, üzerine düşünülen bir konu haline gelmemiştir (Tufan, 2016: 52-53). Tarım toplumlarında üretim faaliyetlerine engelli, yaşlı, çocuk fark etmeksizin ailenin tüm üyeleri gücü yettiği ölçüde katkı sunmuştur. Sanayileşme sonucunda ev hayatı ve iş hayatı

birbirinden farklı mekanlarda sürdürülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda yaşlı ve engelli bireyler sosyal katılımdan ve iş hayatından dışarıda tutulmuştur (Ünal, 2019: 285-286). Endüstrileşme süreci üretim ve çalışma sürecinde farklılıkların oluşmasına sebep olarak ev hayatı ve sosyal hayat üzerinde kalıcı değişikliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Yeni gelişmeler toplumların her alanda bilgiye ihtiyaç duymasıyla neticelenmiştir. Nitekim hiç kimse geleneksel bilgilerle mevcut dünyayı anlamlandıracak kapasiteye sahip olmamıştır (Tufan, 2016: 53). Endüstrileşme Devriminin meydana getirdiği değişimler sonrasında bilgi, gücün ve saygının kaynağı haline gelmiştir. Bu bilgi türü geleneksel bilgi ile değil eğitim yoluyla kazanılabilen bir bilgi yapısına bürünmüştür. Bu doğrultuda geleneksel toplumlarda bilge rolünde saygın bir konumda yer alan yaşlı bireyler, modern toplumlarda bilgi gücünü elinden bırakmak zorunda kalarak statü kaybına uğramıştır.

Yaşlıya saygı geçmişten günümüze var olmuştur. Günümüzde de yaşlıya saygı beklenen bir olgudur. Fakat çağımızda yaşlıya saygı olgusu geçmişe göre farklılaşmaktadır (Tufan, 2016: 53). Geçmişte yaşlı birey geleneksel bilginin taşıyıcısı olarak görüldüğü ve azınlık konumunda yer aldığı için saygı görmüştür. Günümüzde ise sadece yaşlı olduğu için saygı gösterilmesi talep edilmektedir. Yaşlılık geçmiş hayatta elde edilen başarıların meyvesinin yenildiği bir evre olarak düşünülmektedir. Fakat geçmişte elde edilen başarılar yaşlıların günümüzde bekledikleri saygıyı görmeleri için yeterli gelmemektedir. Yaşlılık, emekli olup hayattan elini eteğini çekme dönemi değil aktif bir hayat biçimiyle üretmeye devam edilmesini gerektiren bir formata dönüşmektedir.

GERONTOLOJİNİN GELİŞİM AŞAMALARI

Birren, yaşlanma üzerine yapılan araştırmaları tarihsel olarak üç aşamaya bölmüştür. Birinci aşama, 1835-1918 yılları arasını kapsayan başlangıç dönemidir. İkinci aşama, 1918- 1940 yılları arasını kapsayan sistematik araştırmalar dönemidir. Üçüncü aşama, 1946- 1960 yıllarını kapsayan genişleme dönemidir. 1940 ve 1946 yılları arasında araştırmalar, II. Dünya Savaşı ve savaşın getirdiği koşullar nedeniyle duraksamaya uğramıştır (Birren, 1961: 69).

Başlangıç Dönemi

Geriatri alanını ilk sorgulayan doktor 1863'te Maclahan olmuştur. Bu süreçte tıbbi ilaçlar ve uygulamalar tartışılmaya başlanmıştır. Maclahan, tıbbi tedavilerin yanında ata binmenin, taze sebze yemenin ve egzersiz yapmanın da önemli olduğunu vurgulamıştır.

19. yüzyılda birçok bilim insanı yaşlılığı eleştirel bir bakışla ele almaya başlamıştır. Holland, geleneksel yöntemlerin nadiren işe yaradığını tespit etmiş ve bireyden bireye yaşlanmanın neden farklı gerçekleştiğini merak etmiştir. Marjory Warren, geriatri alanındaki çoğu bilim insanı tarafından geriatri nin anası olarak görülmüştür. 1872’de Tokyo’da Asya kıtasındaki ilk modern geriatri hastanesi inşa edilmiştir. Ignatz Leo Nascher yaşlılık ve hastalıklarının tıp biliminde ayrı bir dal oluşturması gerektiğini savunmuştur ve geriatri nin babası olarak kabul edilmiştir (Mulley, 2012: 226-227). Yaşlılık alanında ilk bilimsel inceleme Floyer’in 1724’te yayınlanan *Medicina Gerocomica* eseri olmuştur. Yaşlılık konusunda yeni bir bakış Nascher tarafından 1914’te Geratri isimli ders kitabıyla getirilmiştir. Nascher’i öğrencisi Maltford W. Thewlis takip etmiştir. Maltford’un 1919 yılında Geratri: Yaşlılık Koşulları Üzerine Bir İnceleme adlı eseri yayınlamıştır (Burstein, 1946: 187).

Michel Eugene Chevreul, 102 yaşına kadar yaşamıştır. 1880’lerde yaşlılığın bir bilim olarak ele alınmasının gerekli olduğuna inanmıştır. Gerontoloji sözcüğünün ilk telaffuz edilişi 1903’te Tıp dalında Nobel Ödülü’nün sahibi olan Elie Metchikoff tarafından olmuştur. Elie’ye göre gerontoloji, yaşlılık dönemindeki davranışları irdeleyen özel bir bilim dalıdır (Kalınkara, 2014: 13-14).

Quetelet, başlangıç döneminde hem bilim üretmiş hem de bilimsel süreçlere katılmıştır. Kadın ve erkeklerin ana rahminden kopmasından itibaren başlayan büyüme süreciyle ilgili dikkat çekici veriler sunmuştur. Ayrıca 6 yaşından 60 yaşında kadar 400 kadın ve erkek için el kuvvetine ilişkin verilerde sunmuştur. Quetelet, açık fikirleri ve ifadeleriyle 1835-1850 yılları arasında ilgi uyandıran bir bilim insanı olmuştur. Birren’a göre Quetelet gelişim ve yaşlanma psikolojisinin başlamasını sağlamıştır. Quetelet, insan ömrü ve hayat kalitesi üzerinde hem biyolojik hem de sosyal faktörlerin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda yaşlanma psikolojisi alanında psikolog, biyolog ve sosyal bilimcilerin iş birliğinin gerekli olduğunu öne sürmüştür (Birren, 1961: 69-70). Quetelet yaşlanma olgusunun çok boyutlu bir yapıda var olduğunu gözler önüne sermiştir. Ayrıca yaşlılık alanının multidisipliner bir yapıyı içermesi gerektiğini savunmuştur.

Quetelet bir matematikçi olarak yetiştirilmiş ve modern istatistiklerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu yönüyle, dönemin istatistik alanında önemli bilim insanlarından Galton’u etkilemiştir. Galton, antropometrik nitelikteki ölçümlerin yanında psikomotor,

algısal ve üst düzey bilişsel süreçlerin gösterdiği gibi gelişim ve yaşlanma ile ilgilenmiştir 1879'a gelindiğinde Galton yüksek frekanslı tonların işitilmesinde yaşlılık dönemindeki düşüşe ilişkinlik raporu hazırlayan bilim insanı olmuştur (Birren, 1961: 70- 71).

Sistemantik Araştırmalar Dönemi

Psikolog G. Stanley Hall, çalışma hayatından emekli olduğunda, yaşlılığın etnografik bir çalışması olan *Senescence: the Last Half of Life* (1922) kitabını çıkarmıştır (Burstein, 1946: 186). Hem ABD hem de İngiltere'de yapılan çalışmalarda yaşlılık dönemi, erişkinlik dönemiyle birlikte başlayan bir süreç olarak ifade edilmiştir. Bunun için ileri yaş ve yaşlılık söylemleri yerine yaş ve yaşlanma söylemleri kullanılmaya başlanmıştır. Yaşlılık alanında çalışmaların gelişimi açısından 1928 yılı da önemli olan bir yıldır. Bu yılda Stanford Üniversitesi tarafından yaşlılık döneminin sorunlarının irdelenmesi adına ilk defa kapsamlı bir enstitü kurulmuştur. Ayrıca bilimsel alanda gerontoloji kavramı ilk defa 1929'da Rus araştırmacı N.A. Rybikov tarafından kullanılmıştır (Streib ve Orbach, 1967: 616; akt. Koç, 2002: 292). Yaşlılık sorunlarının görünürlüğünün artması, yaşlılığın bilimsel bir alan olarak kabul edilmesini mecburi kılmıştır. İnsan ömrünün uzaması, yaşlılığın bir dönemden ibaret olmadığını ve yaşlılık dönemi öncesinde gerçekleştirilen yaşamsal faaliyetlerin yaşlanma olgusu ile ilgisinin bulunduğu anlaşılmamasını sağlamıştır.

1939'da Cowdry tarafından farklı disiplinlerdeki uzmanların çalışmalarına yer veren ve bu çalışmaları bütünleştiren, sempozyum biçiminde bir kitap olan *Yaşlanma Sorunları* yayınlanmıştır (Burstein, 1946: 187).

Genişleme Dönemi

1940 yılına geldiğimizde, yaşlanma problemleri hakkında düşünce üretmek daha organize bir boyuta taşınmıştır ve yaşlanma psikolojisi, bir bilim olarak değer görmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yetişkin gelişimi ve yaşlanma konuları ön plana çıkmıştır. Bu aynı zamanda Quetelet tarafından başlatılmış 100 yıllık bir emeğin sonucu olmuştur (Birren, 1961: 76).

1930'ların son yıllarında yazar, Washington'da yaşlanma bölümü üzerine bir bölüm kurulması yolunda gelişme kaydetmiştir. Dr. Stieglitz bu kadronun ilk görevlisi olmuştur. Kulüp üyelerinin ve Cowdry'nin katkılarıyla oluşturulan Ulusal Gerontoloji Danışma Komitesi'nin sekreteri rolünü üstlenmiştir. Dr. Stieglitz görevden ayrıldığı zaman, onun

yerine Aralık 1941’de kulüp sekreteri rolünü üstlenen ve mevcut göreve psikolojik boyut kadar fizyolojik boyutu da dahil eden Nathan Shock olmuştur (Birren, 1961: 76). Ulusal Sosyal Hizmet Konseyi’nin bir komitesi olarak 1941’te faaliyete geçen Ulusal Yaşlılar Refahı Komitesi, 1944’te özerk bir organ haline gelmiştir (Burstein, 1946: 188).

1946’da İngiltere’de “nuffield foundation” kurularak yaşlı bireylerin sağlıklarını incelemiştir. 1958’de Fransız Gerontoloji Birliği’nin kurulmasıyla, 1960’lardan itibaren geriatri ve gerontoloji bilimleri daha hızlı büyüme kaydetmiştir. 1950’lerden 1970’lere kadar daha çoksosyal bakım ve bakım evleri kurulmuştur. Bununla birlikte “Leonard Hayflick” tarafından 1960 da sürdürülen çalışmalar biogerontoloji dalının ayrı şekilde meydana çıkmasına neden olmuştur. Bu yaklaşıma göre sadece tedavi etmek değil yaşlılığın sebeplerinin de irdelenmesi gerekmektedir. Biogerontoloji alanında “Cynthia Kenyon” ve arkadaşları yaptığı çalışmada insan ömrünün uzamasının mümkün olabileceği sonucuna ulaşmıştır (Kalınkara, 2014: 14).

Toplumlar tarafından yaşlılığın bir sorun olarak algılanması ve üzerine çalışmalar yürütülen bir konu olması oldukça yenidir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı bireylerin nüfus artışına yer veren demografik çalışmalarda artış yaşanması, akademik ve politik alanlarda yaşlılara olan ilgiyi arttırmıştır. Günümüzde yaşlılara yönelik kamusal ve özel hizmetlerin arttırılması, sosyal politikaların geliştirilmesi, yaşlılık döneminde hayat standartlarının geliştirilmesi gibi konularda emek harcanmaktadır (İçli, 2008: 29). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun yaşlanması ülkeler için çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Nüfus içerisinde yaşlı bireylerin oranının yükselmesiyle birlikte yaşlıların sorunları daha görünür hale gelmektedir. Bu bağlamda yaşlılara yönelik politikaların geliştirilmesi kritik bir önem arz etmektedir. Politikaların geliştirilmesine yön verecek olan etken ise yaşlılık alanında yapılan çalışmalar olmaktadır. Yaşlılık alanında yapılan çalışmalar, tarihsel süreç içerisinde yaşlılık olgusunun nitelendirilmesinde değişikliklere yol açmaktadır.

TÜRKİYE’DE GERONTOLOJİK ÇALIŞMALAR

Türk Tarihinde Yaşlılık Olgusu

Türk kültürüne bakıldığında yaşlı bireylere saygı ve merhamet ilkeleri çerçevesinde davranılmaktadır. Türklerin İslam dinini kabul etmesi, yaşlılara yönelik tutumlarında değişiklik oluşturmamıştır. Nitekim İslam dini de yaşlı bireylere karşı hümanist bir

yaklaşımın izlenmesini salık vermektedir. Her ne kadar Türk kültüründe yaşlılara karşı iyi davranılması gerektiğine yönelik ibareler yer alsa da atasözlerine ve deyimlere bakıldığında yaşlılara yönelik olumsuz söylemlerin de bulunduğu görülmektedir. Yaş yetmiş iş bitmiş, ağaç yaşken eğilir, yaşından utanmıyorsan, ak saçlarından utan vb. kalıplaşmış sözler yaşlı bireylere yönelik yaşa dayalı ayrımcılık dolu söylemler içermektedir (Özmen: 2013: 111). Eski Türk toplumlarında yaşlılık bir açıdan saygı duyulması gereken, bir açıdan da zayıflığın temsilicisi olarak konumlandırılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de endüstrileşme Avrupa’dan 100 yıl kadar geç başlamıştır. Jön Türkler, Avrupa da buldukları süreçte gençlerin oluşturduğu akımdan etkilenmiştir. Osmanlıda çoğunlukla yaşlılardan oluşan siyasi otoritenin Osmanlı Devleti’ni çıkmaza sürüklediklerini düşünüp, eski olarak nitelendirdikleri mevcut yapıya karşı Avrupa’nın yenilikçi yapısını Osmanlı Devleti’ne taşımak istemişlerdir. Bu bağlamda eski-yeni veya genç-yaşlı çatışması kaçınılmaz olmuştur. Endüstrileşme süreci gençliğin ve zekanın işlevsel olduğu bir yapıyı gerekli kılmıştır. Böylece ilerleyen zamanlarda gençliğin beklentisinin dikkate alınması mecburi bir hale gelmiştir (Tufan, 2016: 62-63). Osmanlı Devleti’nin Endüstrileşme sürecine geçbaşlaması gelişmişlik bakımından geri kalmasına neden olsa da yaşlılıkla ilgili sorunlarla daha geç temas etmesine neden olmuştur. Yaşlılıkla ilgili sorunların daha geç deneyimlenmesi, bilimsel araştırmaların gelişim aşamasında geri kalınmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde, yaşlı bireylere yönelik belgeler incelendiğinde statüsü yüksek olanların ve yöneticilerin yaşlılık tasvirleri yer almaktadır. Yaşlılara saygı vurgusu bu metinlerde yer alsa da hangi yaşlıdan söz edildiği belirsizliğini korumaktadır. Tahminen sosyoekonomik düzeyi yüksek seviyede olan yaşlıların tatmin edici bir yaşlılık dönemi geçirdiği kabul edilebilirken, sosyoekonomik düzeyi düşük yaşlılara yönelik saygı ilkesinin geçerliliği yönünde bulgulara rastlanmamaktadır. Endüstrileşme dönemiyle birlikte yaşlılık olgusunun kaybettiği nitelikler, yaşlıların eski günlerini aramasına neden olmaktadır. Bununlabirlikte var olan bulgular yaşlıların geçmiş zamanlarda daha yüksek standartlara sahip olduğunayönelik kanıtlar sunmamaktadır (Tufan, 2016: 63-65).

Endüstrileşme sürecinde meydana gelen değişiklikler yaşlı bireylerin sosyoekonomik düzeylerinin düşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum sosyo-kültürel yapıda değişimlerin de

meydana gelmesine neden olmuştur. Bu değişimler yaşı bireyin aile içindeki konumunu, önemini, gücünü ve otoritesini büyük ölçüde eksiltmiştir (Özmen, 2013: 111). Osmanlı Devleti'nde yaşlılık bireylerin bir sorumluluğu olarak atfedilmiştir. Yaşlılık sorunlarını da ailelerin kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek çözmesi beklenmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte devletin bireye karşı sorumlulukları olduğu gibi bireyin de devlete karşı sorumluluklarının olduğu bir sistem geliştirilmiştir (Tufan, 2016: 66). Bu bağlamda yaşlılık veya yaşlılığın getirdiği sorunlar, yaşlının sadece kendisinin değil devletin de çözüm üretmesi beklenen konular arasında yer almıştır.

Türkiye'de Gerontolojik Çalışmalar

Türkiye'de ilk defa 1998 yılında bir gerontolog tarafından gerontoloji biliminden bahsedilmiş ve bu bilimin kıymetinin altı çizilmiştir. Gerontoloji bölümü ilk defa 2006 yılında Akdeniz Üniversitesinde inşa edilmiştir (Tufan, 2016:49). İsmail Tufan, gerontoloji bölümünü kurduğunda, Amerika Aginmap USA'dan ilham alarak GeroAtlas araştırma projesini faaliyete geçirmiştir. Bu araştırmanın 2000-2023 yılları kapsamında gerçekleştirilmesi planlanmaktadır (Tufan vd. 2019: 2). Diğer önemli araştırma Nazilli Yaşlılık Araştırması'dır (NAYAR). Nazilli'deki yaşı bireylerin diğer bölgelerdeki bireylere göre daha sağlıklı olması, araştırmanın ortaya çıkmasını sağlayan sebeptir. Türkiye'nin gerontolojiyle geç tanışması gerontolojik çalışmalar bakımından dezavantajlı bir konumda bulunmasına neden olmuştur (Tufan, 2016: 49). Ayrıca gerontoloji disiplininin akademik alanda büyümesi, gerontologların tanınırlılığın ve istihdamlarının sağlanması bakımından da engel teşkil etmiştir.

Türkiye'de yaşlılık alanındaki ilk bilimsel dernek, Prof. Dr. Velittin Kalıncara'nın girişimleriyle oluşturulan Yaşı Sorunları Araştırma Derneği (YASAD) olmuştur. Bu derneğin vizyonu yaşı bireylerin hayat standartlarının yükseltilmesi ve yaşlılık alanında sürdürülecek politikaların zeminin oluşturulmasıdır. Dernek tarafından yaşlılık alanındaki ilk bilimsel dergi olan "Yaşı Sorunları Araştırma Dergisi" ve ilk "Ulusal Yaşlılık Kongresi" faaliyete başlamıştır. Yaşlanma süreci ile ilgili bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi ve yaşlanmaya ilişkin hastalıkların tedavi ve bakım planlarının yapılması üzerine bilimsel araştırmalar yürütmek için 2000 yılında Hacettepe Üniversitesi kapsamında Geriatrik Araştırma ve Uygulama Merkezi (GEBAM) kurulmuştur (Kalıncara, 2014: 14-15).

Türkiye’de yaşlılık alanında yanıtlanmış toplumsal cevaplar yetersiz kalmaktadır. Antalya’da 2005 yılında ilk defa düzenlenen Uluslararası Sosyal Uygulamalı Gerontoloji Derneği ve Uygulamalı Gerontoloji Derneği başlangıcın ilk aşamasıdır. Uluslararası Sosyal Uygulamalı Gerontoloji Sempozyumu’nun ismi 2012’de yapılan beşinci sempozyumda değiştirilerek Uluslararası Psiko-Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Sempozyumu olmuştur (Tufan, 2014: 19).

Türkiye’de gün geçtikçe yaşlı nüfusun oranı artmaktadır. Bu duruma paralel şekilde gerontoloji bilimine duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Geldiğimiz noktada gerontologlarının henüz istihdamının sağlanmadığı, gerontolojinin gelişimini tamamlayamadığı görülmektedir. Gelişmekte olan bir ülke Türkiye’de gelecek yıllarda yaşlı nüfus oranının artmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu çerçevede sosyal gerontoloji ve psikolojik gerontoloji alanlarında çalışmaların artmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Yaşlılık, tarihsel süreç içerisinde meydana gelen toplumsal değişikliklere bağlı olarak dönüşen ve gelişen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel toplumlarda, sağlık koşullarına ve yaşam şartlarına bağlı olarak insan ömrü kısa sürmüş ve yaşlı bireyler sayıca az bulunmuştur. Yaşlı bireyler bu toplumlarda bilgi ve deneyimlerinden faydalanılan, kutsal bir anlam atfedilen bir statüye sahip olmuştur. Endüstri Devrimi, teknoloji ve sağlık alanında gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Yaşanan gelişmeler insan ömrünün uzamasına ve toplumlardaki yaşlı birey oranının artmasına neden olmuştur. Yaşlı bireylerin oranının artması yaşlılık sorunlarının görünürlüğünü pekiştirmiştir. Geline nokta yaşlılık sorunları tartışmaların odak noktası haline gelmiştir.

Yaşlılık sorunlarının gün yüzüne çıkışı yaşlılık sorunlarını bilimsel bir çerçevede ele alan geratri ve gerontoloji bilimlerinin gelişimini zorunlu kılmıştır. Geriatri, gelişim açısından köklü bir tarihe sahip olsa da gerontoloji görece yeni gelişen bir bilim dalıdır. Yaşlılık sorunları başlangıç aşamasında sadece fiziksel sağlığı odak noktasına alsa da süreç içerisinde psikolojik ve sosyal boyutlarıyla da yaşlılık dönemi incelenmiştir. Gerontoloji, gelişmiş ülkelerde yaşlılık sorunlarıyla erken temas edilmesi nedeniyle erken gelişmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşlılık sorunlarıyla geç temas edilmesi nedeniyle gerontolojinin gelişimi de geç başlamıştır.

Günümüzde yaşlanma küresel düzeyde bir etki alanına sahip olmaktadır. Türkiye’de yaşlı nüfus oranı giderek artmakta ve gelecekte bu artışın süreceği ön görülmektedir. Bu kapsamda yaşlılık sorunları görünür hale gelmekte ve sorunlara yönelik çözüm arayışına girilmektedir. Gerontoloji bu çözüm arayışının meyvesi olarak ortaya çıkan bir bilim dalıdır. Türkiye’de gerontoloji alanında gelişmeler artmakta olsa da henüz yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, A. Y. (2020). Antik çağdan moderniteye gerontolojinin doğuşu. D. Say Şahin (Ed.), *Etik Yönleri ile Yaşlılık ve Yaşlanma* içinde (s. 1-32). İstanbul: Ekin Yayınevi.
- Akın, G. (2006). *Her yönüyle yaşlılık*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Alptekin, D. (2011). Gerontososyoloji ekseninde yaşlılık sürecinin sosyo-ekonomikboyutları. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 2(3), 7-15.
- Apak, H. (2020). Gerontolojiye Yunan mitolojisinden bakmak. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1),33-38.
- Birren, J.E. (1961). Az brief history of the psychology of aging. *The Gerontologist*, 1(2), 69-77.
- Burstein, S. R. (1946). Gerontology: A modern science with a long history. *Post GraduateMedical J*, 22, 185-190
- Butler, R. N. (1993). The importance of basic research in gerontology. *Age and Ageing*, 22(1),53-54.
- Cicero, M.T. (2017). *Yaşlı cato ve yaşlılık üzerine*, (çev. C. Çevik). İstanbul: İş Bankası.
- Erber, J. T. (2018). *Yaşlanma ve ileri yetişkinlik*, (çev. Z. Uçanok). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Grant, R. L. (1963). Concepts of aging: an historical review. *Perspectives in biology and Medicine*, 6(4), 443-478.
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, (1)1, 29-38. Kalınkara, V. (2014). *Temel gerontoloji yaşlılık bilimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Koç, M. (2002). Yaşlılık psikolojisi ile ilgili yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 289- 308.
- Mulley, G. (2012). A history of geriatrics and gerontology. *European Geriatric Medicine*, 3(4),225-227.
- Mesleki Yeterlilik Kurumu, (2016). *Mesleki yeterlilik kurumu sağlık ve sosyal hizmetleri sektörkomitesi*, Gerontolog, Seviye 6” 1-29.
- Özkul, M. ve Kalaycı, I. (2015). Türkiye’de yaşlılık çalışmaları. *Sosyoloji Konferansları*, 0(52),259-290.

- Özkuş, M. ve Kalaycı, I. (2020). Saygınlıktan günün ötelenmişliğine yaşlılık statüsü ve ilgili aktör rollerinde değişmeler. D. Say. Şahin (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (s. 125-156).Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özmen, Ş. Y. (2013). Türk kültüründe yaşlının yeri ve medyayla yaşlılığın değişen konumu. *Milli Folklor Dergisi*, 12(100), 110-119.
- Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık sosyolojisi: yaşlılığın toplumsal yörengeleri*. Bursa: Dora Basım Yayın-Dağıtım Ltd. Şti.
- Tezcan, M. (1982). Toplumsal değişme ve yaşlılık. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 15(2), 169-177.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. Tufan, İ. (2016). *Antik çağdan günümüze yaşlılık ve yaşlanma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tufan, İ., Kılavuz, A., Özgür, Ö., Ayan, S., Gürdal, F.Y ve Engin, B. (2019). Türkiye’de gerontoloji atlası: Yaşlı yoksulluğu ve yalnızlık üzerine bulgular. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Ünal, V. (2019). Modernleşme sürecinde yaşlılık düşüncesini değiştiren olgular - toplumsal yaşamın kıyısında kalan yaşlılar-. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(2), 275-298.